

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

ГОСПИТАЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ
І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ
МІСЯЧНИК

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

Суспільно-політичний
і науково-літературний
місячник

Видає

Українська Видавнича Спілка

A REFEREED

No. 7 (532), July, 1992, Vol. XLV

LIBERATION PATH

Ukrainian Political
Social, Scientific & Literary
Magazine

Published monthly by
Ukrainian Publishers Ltd.

ISSN: 0042-9422

Відповідальний Редактор — Ілля Дмитрів
Заступник Відп. Ред. і Літер. Ред. — мгр Ольга Керзюк

Члени Редакційної Колегії:

д-р А. Бедрій, проф. д-р Г. Васюкович, проф. д-р С. Галамай,
ред. П. Дужий, ред. С. Караванський, мгр О. Коваль, проф.
д-р В. Косик, проф. д-р О. Кушета, інж. В. Олеськів,
д-р Б. Стебельський, проф. д-р П. Цимбалістий

Редакція і Адміністрація

200, Liverpool Road, London, N1 1LF.

Тел.: 071 607 6266/7

Факс: 071 607 6737

Матеріали, підписані прізвищем чи псевдонімом, не завжди відповідають
поглядам Редакційної Колегії. Редакція застерігає собі право
скорочувати статті і виправляти мову.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ» НА 1992 РІК

Країна	Річна передплата	Піврічна передплата	Окреме число
Австралія	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
Австрія	765 шіл.	400 шіл.	80 шіл.
Аргентина	(Амер. дол.) 40 дол.	20 дол.	4 дол.
Бельгія	2200 б.фр.	1200 б.фр.	250 б.фр.
Вел. Британія	ф.30.00	ф.16.00	ф.3.25
Канада	75 дол.	40 дол.	7.25 дол.
США	65 дол.	35 дол.	6.50 дол.
Німеччина	120 н.м.	65 н.м.	12.50 н.м.
Франція	350 фр.	180 фр.	35 фр.
Швеція	350 кор.	180 кор.	35 кор.

В інших країнах — рівновартість американських доларів.
Передплату просимо ласкаво вносити наперед, безпосередньо на адре-
су Адміністрації «Визвольного Шляху» в Лондоні, або, якщо це Вам ви-
гідніше — на адреси наших Заступників як на стор. 3-ій обкладинки.
Чеки виставляти на: Ukrainian Publishers Ltd.

Обкладинка роботи проф. Р. Лісовського

ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ

СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК

Кн. 7 (531)

ЛИПЕНЬ, 1992

Річник XLV

Зміст VII-ої книжки

Конференція ОУН в Києві

— МАНІФЕСТ КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ	771
Омельян Коваль: ДЕРЖАВА В КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ	774
Олександр Нарбут: ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ	783
Ярослав Святко: РОЗПОДІЛ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В УКРАЇНІ	786
ген. Олександр Роль: НА ШЛЯХУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЗРОБЛЕНО ПЕРШИЙ КРОК	790
полк. доц. Олександр Штика: УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ І ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ	792
Едвард Лисицин: ПРО ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ВЛАСНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ	794
Василь Шпіцер: «МИ ВСІ БУЛИ СВИДКАМИ»	797
— ЗВЕРНЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ГРУПИ	799
— ПРИВІТ ВІД УАПЦ	800
— ПРИВІТ ВІД ГОЛОВИ ДСУ ІВАНА КАНДИБИ	800
— ПРИВІТ ВІД ІВАНА ГОНЧАРА	801
— ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО ПЕТРА ДУЖОГО	802

До питань державного будівництва

Роман Камінський: УКРАЇНА ТА СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ	804
Віктор Федорчук: ПЕРСПЕКТИВИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ	814
— ТРЕТІЙ З'ЇЗД СПІЛКИ ОФІЦЕРІВ УКРАЇНИ	817
— ЗАЯВА УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОДЕЩИНИ	819
Анатолій Осадчий: ДИВИТИСЯ В МИНУЛЕ, ЩОБ ЗРОЗУМІТИ СУЧАСНІСТЬ І ПОБАЧИТИ МАЙБУТНЄ	820

Поезія

Віталій Поліщук: В'ЯЗАНКА ВІРШІВ	825
Євген Крищенко: ДВІ ДАТИ	828
Олександра Ковальова: МОЗАІКА СПОКУС (Цикл)	829

Наука, досліди

Микола Мельник: БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ДОГОВІР ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ	834
Святослав Караванський: НЕЗАЛЕЖНИЙ УКРАЇНІ — НЕЗАЛЕЖНИЙ ПРАВОПИС	843
Віктор Чепелик, Оксана Чепелик: НЕПІЗНАНА СИЛА МИСТЕЦЬКИХ ТАЄМНИЦЬ	847

Огляди, рецензії

Ігор Качуровський: ЖМУТОК ДОРОЖНИХ ВРАЖЕНЬ	857
Володимир Жила: ДЕЩО ПРО НАХИЛ ДО ГУМОРУ	866
Петро Василенко: «... БЕЗСМЕРТНІ, ЯК ШЕВЧЕНКО»	868
Степан Радіон: ДУХОВНІ СЛІДИ УКРАЇНІСТИКИ АВСТРАЛІЇ	870
Володимир Барагура: МИХАЙЛО М. МАРУНЧАК — ЛІТОПИСЕЦЬ КАНАДСЬКОЇ УКРАЇНИ	872
Остан Грицаїв: ЖИТТЯ — У КНИЗІ ВІРШІВ	875

Спогади

Григорій Куценко: ТІ САМІ ДНІ	879
о. Михайло Гаврилів: ЗІРКА «ЧОРНОВИЛЬ» СВІТИТЬСЯ В НАС (Закінчення)	884

З нових видань

проф. Яр. Рудницький: ЦІННА ПРАЦЯ Д-РА ПЕТРА ЦИМБАЛІСТОГО	894
проф. Яр. Рудницький: ПІДСУМОК УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В КАНАДІ	895

ВИДАЄ «УКРАЇНСЬКА ВИДАВНИЧА СПІЛКА», ЛОНДОН

Дівчина із прапором Всеукраїнського Братства УПА під час відкриття Конференції ОУН в Києві

*Конференція ОУН в Києві***МАНІФЕСТ
КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ**

Український народе!

Твоєю волею і Твоїм віковим прагненням постала Незалежна Українська Держава, про яку мріяли цілі покоління, за яку боролися і гинули Твої найкращі сини чи то в арміях короткотриваючої Української Народньої Республіки, Гетьманської Держави, Західньої Української Народньої Республіки, Карпатської України, чи то в русі спротиву СБУ-СУМ, УВО-ОУН, чи в часі Другої світової війни у військових формаціях ОУН-УПА. Завдяки героїчному спротиву і боротьбі Твоїх синів і дочок та історичній обстановці розпаду останньої в світі колоніальної імперії — СРСР, проголошена Актом 30.6.1941 Українська Незалежна Держава в кінці XX століття стала реальною дійсністю*.

З-під вікового намулу, нанесеного чужими окупаціями на славе минуле України і на її тисячолітню культуру й духовість, зарисовується її могутня постать, відтворюється її історична пам'ять і кріпшає її придушений голос серед вільних народів світу. Україна розпочала свій незворотній впевнений хід у світле майбутнє. Як сучасне має своє коріння в минулому, так і майбутнє залежить від сьогодення. Україна прокинулася на межовій точці свого фізичного і духового існування як суцільна рана, що її заподіяли вороги її самобутності й безпосередні експлуататори її духових і матеріальних багатств. Цей фізичний і духовий Чорнобиль, що його переживає Україна сьогодні як наслідок вікової неволі, зокрема останніх десятиліть, вимагає від нас величезних зусиль, щоб відтворити в національному організмі життєносні органи відповідності, щоб загоїти рани і відродити животворні сили нації для її нестримного росту і могутності.

Український народе!

Твоє майбутнє лежить у Твоїх руках. Ніхто Тобі не допоможе, якщо Ти сам не створиш конечні структури самопорятунку і не проб'єш мур виходу у вільний світ, щоб бути рівним серед рівних.

Зібрані на Конференції Українських Націоналістів, що відбулася в днях 28-29.3.1992 року в серці України — Києві, Твої сини і дочки, що бачать світле майбутнє України в українському націоналізмі, вирішили спільно об'єднати всі творчі сили України для реалізації необхідних завдань у напрямі повної незалежності і скріплення державних основ України.

* Всі матеріали в розділі «Конференція ОУН в Києві» ми отримали від УЦІС у Лондоні — Редакція «В.Ш.».

Таку чітку програму для саморятунку України може дати свій Батьківщині-Україні тільки український націоналізм, що керується високим патріотизмом і національними інтересами Української Держави і її громадян. Український націоналізм дав безліч доказів своєї жертвості і посвяти в боротьбі з усіма окупантами України. Він дав доказ рівнож свого справжнього демократизму, коли створилися державні формації Українського Державного Правління в 1941 р. і Української Головної Визвольної Ради в 1944 році, а заініційована ОУН Українська Повстанська Армія була побудована на всеукраїнському, а не партійному принципі. Та сама ОУН була ініціатором і організатором Антибільшовицького Бльоку Народів, що об'єднує представників 17 поневолених російсько-більшовицькою імперією народів. Це дає гарантію для майбутнього дружнього співжиття з тими народами і їх етнічними групами, що проживають на території України. Український націоналізм — це глибокий патріотизм, що поважає всі інші національності, які не мають в собі шовіністичних чи імперіалістичних настанов по відношенню до України. Як вияв української нації до волі і державної незалежності, український націоналізм є за рівноправністю усіх громадян України, не зважаючи на їх етнічне, расове походження та філософічні і конфесійні концепції, за винятком розкладових і аморальних течій, заборонених законом.

Виходячи з повищих стверджень, Конференція Українських Націоналістів у Києві ставить собі за найближчу мету:

*Ред. Петро Дужий, Предсідник Конференції, і
мгр. Слава Стецько, Голова Проводу ОУН, за столом Президії.*

1. Згуртувати всі національно здорові сили України в один націоналістичний блок на базі спільної плятформи, яка забезпечить всі основні інтереси Української Держави і її громадян. Поскільки національна рація може бути тільки одна, а шляхи її здійснення різні, то існування певного числа політичних партій дає розв'язку на це питання.

2. Плятформа націоналістичного блоку вміщає наступні спільні складники і державницькі постуляти:

а) Україна має бути державою національною і унітарною, що не виключає адміністративно-самоуправних одиниць;

б) демократичність і багатопартійність є основою ладу Української Держави;

в) правовість і поділ влад є головними ознаками державного устрою;

г) з уваги на її геополітичне положення Україна має бути обороноздатною і військово вповні захищеною;

г) добробут і стан здоров'я населення України мають бути пріоритетними, і для цього Україна мусить бути оснащена найновішою технологією — як виробничою, так і очисною, а соціально-ринкова система має сприяти розвитку виробничих і торговельних потужностей України;

д) приватизація сільського господарства, промисловости і торгівлі має створити нову соціально-економічну ситуацію власности і формування суспільних верств, інтереси яких будуть регулюватися законодавством і договірністю сторін для вдержання соціально-економічної рівноваги та гармонійности;

е) культура, в найширшому значенні того слова — від народних звичаїв і народного мистецтва починаючи, через творче мистецтво усіх видів: літературу, освіту, виховання, релігію й науку кінчаючи, має бути духовим цементам для формування високоцивілізованої нації і держави з її населенням.

Для боротьби за здійснення цих постулатів Конференція Українських Націоналістів покликає Секретаріат Українських Націоналістів з осідком у Києві, який займеться координацією дій Українського Націоналістичного Блоку.

Одним з перших завдань Секретаріату буде опрацювати програму дії, узгоджуючи її на форумі партій і організацій УНБлоку, і поширювати свою плятформу по всій Україні і на всі її громадсько-політичні структури, а там, де їх немає, творити нові.

Дорогі співвітчизники!

Український націоналізм завжди спирався у своїй діяльності на власні сили українського народу, оскільки він є його еманациєю і його авангардною частиною. Він поставив собі за мету визволити український нарід не тільки з-під чужих окупантів, але увільнити його також від шкідливої монополії залишених окупантською системою експлуатаційних структур. Ці структури є несумісні з соціально-ринковою економікою, і тому мусять самоліквідуватися.

Вони не сміють далі бути гальмом для розвитку економіки України і бути засобом грабунку і так зuboжілого населення України.

Тому Конференція Українських Націоналістів заликає всіх громадян надати підтримку нашій всеукраїнській акції на зміцнення української державности, викладеної в постулятах вище. Ми завжди підтримаємо владу України, якщо та влада діятиме в дусі інтересів України, і піддаватимемо кожночасній критиці її бездіяльність або дії, що шкодитимуть інтересам України.

Український народє!

Україна входить як незалежна держава у «народів вольних коло». Весь світ зацікавлений спілкуватися з Україною. Ми маємо цінні історичні і побутові скарби нашої культури, яких світ не бачив, або бачив їх як провінційні вияви колишньої імперії. Головним завданням усіх нас є самотність нашої культури, яка є нашою візитною карткою у світі. Це ми можемо досягнути при підтримці української діаспори в світі, яка вболіває долею України, знає зовнішній світ і готова працювати в інтересах України.

Творімо належні структури для справного функціонування освіти, виховання, послуг, усіх галузей народного господарства і громадських об'єднань, бо в організації і об'єднанні — сила народу. Україні потрібна сила — створімо цю силу!

Слава Україні!

Героям Слава!

Київ, 31.ІІІ.1992 р.,
Конференція Українських Націоналістів

Омельян КОВАЛЬ

ДЕРЖАВА В КОНЦЕПЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Вступ

«Здобудеш Українську Державу або згинеш у боротьбі за неї» — такий був і є наказ українських націоналістів, що є першою точкою відомого «Декалогу українського націоналіста». Ідучи за цим наказом, десятки і сотні тисяч українських патріотів складали своє життя на жертівнику Батьківщини, у боротьбі за волю і державну незалежність України. Щобільше, це гасло ставало законом для більшості українського народу, що знайшовся в боротьбі за своє існування в часі Другої світової війни, коли два грізні напасники зударилися між собою за панування над Україною.

Проголошення відновлення Української Держави Актом 30 червня 1941 року у Львові було сигналом для Народу бути підметом, а не предметом тієї гігантської боротьби. Ілюзії на визволення німцями України, що могли бути серед певних політичних кіл і

серед народу, були зразу розвіяні, коли Провідник ОУН Степан Бандера, Голова Державного Правління Ярослав Стецько, а з ним частина членів УДП і сотні провідних членів ОУН були в'язані і запроторені до німецьких концлагерів. Залишилась одинока альтернатива — творення власної збройної сили і боротьба з усіми окупантами України для здобуття і захисту власної державності. ОУН і створена нею УПА, під керівництвом генерала Романа Шухевича — Тараса Чупринки, а відтак політичне керівництво Українська Головна Визвольна Рада (УГВР) були цими необхідними структурами, що мали виконати свою історичну місію для утвердження волевиявлення Українського Народу в майбутньому. І це майбутнє прийшло. Воно мало свої етапи в революційних зривах у формі страйків на каторжних роботах в ґулагах, у дисидентських писаннях шести- і семидесятників, у правозахисних борсаннях гельсінських послідовників, щоб перейти до сучасних парламентарних і непарламентарних дій активної частини українського народу. Як вислід цього революційного процесу, маємо сьогодні Українську Державу, що її так тріумфально потвердив Український Народ у референдумі 1 грудня 1991 року. Тепер ведеться парламентарна боротьба за обличчя тієї Держави і побудову таких структур, які відповідали б глибинній духовості Українського Народу, його потребам і його місцеві серед вільних народів світу.

Виходячи з націоналістичної ідеології, яка окреслює державу як зовнішню форму Нації, яка «відповідає основним її якостям і в той спосіб уможливує нормальний її розвиток у всіх можливих її виявленнях» — приходимо до ствердження, що така держава Української Нації мусіла б відповідати наступним критеріям:

- а) бути державою національною і унітарною,
- б) демократичною і багатопартійною,
- в) правовою і з поділом влад,
- г) обороноспроможною і військово потужною,
- ґ) технічно-поступовою і екологічно чистою,
- д) економічно розвинутою і соціально гармонійною,
- е) приватно-власницькою і вільно-ринковою,
- є) державою з сильною духово-культурною сферою.

Національно-унітарна держава

Ідея націоналізму включає засаду побудови держави на основі автохтонної нації, яка на протязі століть виплекала свою окремішню культуру й оформила свою відмінну духовість. До того, боротьба за існування і за свою самобутність на протязі віків, мимо регіональних відмінностей, виробила в ній спільне бажання жити в одній державі. Звідси береться стремління до соборности, прикладом чого є злука українських держав у період Перших визвольних змагань Актом 22 січня 1919 року.

Формування національної держави ставить питання національних меншостей, що проживають на її території. Це питання по-

винно розглядатись і бути вирішене в дусі респекту національного принципу, що кожна нація має право на свій свободний культурний розвиток. Тому в українській державі це право має бути загарантоване конституцією. Натомість, члени національних меншин мають відзначатися повною громадянською лояльністю супроти своєї держави. Свободи, якими користуються громадяни України, є для всіх однакові, без винятку. Іноземці, що не є громадянами України, а перебувають на її території, є підпорядковані законам про чужинців і договірним нормам між державами.

Федералізм, як форма національної держави, у випадку України є шкідливий, оскільки веде до децентралізації, а тим самим до послаблення держави, а в парі з цим її обороноспроможности і зникну ідеї соборности.

Демократичність і політичний плюралізм

На протязі свого історичного існування український народ брав активну участь у політичному житті своєї держави. Віча в княжих часах і січові козацькі ради в епосі козаччини і її державного вияву — Гетьманщини є яскравим доказом способу, яким український народ вирішував державні і громадські, а навіть військові справи. В модерних часах, коли діють парламентарні системи, для уникнення надужиття влади з боку державних клів і окремих осіб практика виявляє потребу існування кількох чи більше партій для створення влади, яка давала б гарантії для нормального розвитку держави і народу. Критерії творення партій можуть бути соціально-економічного й ідеологічного, або чисто політичного порядку. До соціально-економічного напрямку належать партії, що мають за мету оборону інтересів суспільних верств, партії ідеологічного напрямку беруть в основу світоглядно-філософічні системи, а суто політичні постають з кон'юктурно-прагматичних мотивів. Найчастіше партії постають у мішаному виді.

Під оглядом стабільности державного ладу, найкраще діють традиційні політичні партії, прикладом чого можуть бути США з двома основними партіями демократів і республіканців, які в своїх програмах суттєво не відрізняються, а тільки конкурують між собою в практичній політиці, чергуючись при владі і в опозиції. Також Велика Британія зі своїми трьома традиційними партіями: консерватисти, лейбористи і ліберали, творить механізм більшости й опозиції, який забезпечує стабільність влади. Цей випробуваний механізм забезпечує виваженість законодавства і політичних рішень. Небезпечною з того погляду є система великого числа партій, як це було у Ваймарській Німеччині, чи й тепер у Франції, де міжпартійна боротьба занадто виснажує сили нації і допроваджує до політичних криз. Недавній приклад виборів у Польщі є також переконливою ілюстрацією того типу політичного плюралізму.

мгр. Омелян Коваль

Для України, яка є частиною європейського континенту і гравітує до співпраці з країнами європейської спільноти, найкращою партійно-політичною системою була б така система, яка брала б до уваги наявність партійно-політичних угруповань, які діють на форумі Європейського Парляменту. До них між іншими належать: християнська демократія, соціалістична група, ліберали, консервати й екологісти. Маючи того рода відповідників в Україні, можна було б забезпечитись впливами на європейському форумі у двох рівнобіжних сферах — суто державній і партійно-політичній.

При цьому може виникнути питання: а де ж тут має місце український націоналізм? Відповідь на це питання належить шу-

кати в Постановах Великих Зборів ОУН. Вже на першому Конгресі Українських Націоналістів в 1929 році було стверджено, що ОУН є побудована на засадах *всеукраїнства, надпартійности і монархизму*.

Такий широкий діяпазон властивостей ОУН надає їй характеру всеукраїнського руху, але при цьому обмежує її рамки до підбору людей з особливими якостями, здатних діяти і в найтяжчих обставинах у напрямі монархизму, тобто суцільної національної сили, як це було у випадку УПА і УГВР, коли треба було об'єднати всі політичні сили до боротьби за Українську Державу. В цьому проявилися всі три засади ОУН: всеукраїнськість, надпартійність і монархизм. Те саме торкається й побудови держави. Для здійснення цього завдання повинні служити всі політичні партії, ідеології яких не суперечать інтересам Української Нації. ОУН виходить із заложення, що інтерес Нації може бути тільки один і тому інтересові повинні повинуватись і йому служити всі. Таким спільним інтересом є Українська Держава і її постійне скріплення. Опрацьована і прийнята більшістю політичних партій спільна платформа, з узглядненням найвищого національного інтересу, повинна бути мобілізуючим чинником для найширших народніх мас, без яких не мислима реалізація державної мети — добробут і духовий та фізичний ріст Нації і всіх громадян Української Держави.

Правова держава і поділ влад

Правовою державою є та держава, в якій діє виборний у загальних виборах законодавчий орган і забезпечена виконність діючих законів, а також діє захист громадян перед надужиттями влади та захист людських прав у всіх відношеннях. Для цього потрібне розмежування влад на законодавчу, виконавчу і судову, які одна від одної незалежні, однак себе доповнюють і контролюють. Українська Держава має бути вповні правовою державою.

Обороноспроможність і збройні сили

Геополітичне положення України на грані Європи й Азії з її неохоронними границями з півночі і сходу вимагає зміцнення народньої фізичної субстанції і духової відпорності на недружні імперіалістичні впливи сусідів, а також патріотичної охорони границь з боку Збройних Сил України. Саме Збройні Сили України є найкращим гарантом її державної незалежності. Ті сили мають бути пропорційні до сил потенційного ворога, а вояки мають його перевищати своєю фаховою підготовкою і патріотизмом. Плекаючи питоме українцям миролюбіє, належить рівночасно плекати культ княжих дружинників, відважного козацтва, славного січового стрілецтва і героїчних ОУН-УПА.

Технічний поступ і екологія

Україна належить до найбільш індустріялізованих держав, з великими природними ресурсами і з їх інтенсивною експлуатацією. Посилена експлуатація цих ресурсів з боку імперіяльної Москви довела до вичерпання запасів газу і нафти, а також кращих покладів вугілля. Колоніальна експлуатація промисловости в Україні довела до небувалого екологічного занечищення довкілля з небезпечними для народного здоров'я наслідками. Вершком злочинної експлуатації виявились атомні центральні, побудовані з не-тривких матеріалів, без належної системи забезпечень, що й довело до трагічної Чорнобильської катастрофи. Тому Україна належить до найбільш екологічно занечищених країн світу.

Українська Держава має в першу чергу подбати про забезпечення народу від вимирання. Для цього необхідно набути відповідну технологію, що її застосовують в розвинених країнах світу, виелімінуючи хемічні шкідливі випари і відпадки. Науковими дослідями і практикою, набутою в чужих країнах, Українська Держава мусить забезпечити генофонд народу, що знайшовся в крайній небезпеці. Відсутність назовні дипломатичних і консульських місій України досі не дозволила організувати допомогу й конечні інвестиції, з якими не вільно зволікати.

Економічний розвиток і соціальна гармонійність

Одним із основних завдань держави є дбати про добробут свого населення. Цей добробут міряється економічними достатками, забезпеченням працею і соціальним захистом громадян. Для цього Українська Держава розпоряджає великими природними багатствами, родючою землею і працьовитим населенням, а також, що є дуже важливе, науково-дослідним фактором, здатним держати господарське життя на належному науково-технічному рівні. Від'ємним чинником є наслідки комуністичної системи з її гігантизмом і відсутністю високоякісних виробничих стандартів. З цього погляду виробничий сектор України вимагає основної перебудови на менші оптимальні за продуктивністю фабрики і заводи, перестановки великої частини військової індустрії на мирну, а в загальному, повністю змодернізованої і відповідаючої наявності власної сировини і ринковим запотребуванням. Важливим елементом такого усучаснення виробництва повинні бути численні практики у високорозвинених країнах, для чого уряд повинен підписати відповідні договори з даними державами. Сільське господарство мусить переходити на приватні одинородинні господарства, а колгоспники не мають уяви, як цими господарствами управляти. Фармери на Заході дуже радо приймуть на вишкіл українських селян, так само, як наші техніки й інженери можуть користати з відповідних

практик у промисловості. Держава мусить подбати тільки про відповідні договори.

Соціальний аспект українського суспільства повинен мати характер гармонійного співвідношення суспільних верств, без зайвого фаворизування одної чи другої суспільної кляси чи верстви. Боротьба кляс — це видумка Маркса, який мав на увазі інші цілі, ніж добро робітничої кляси. Те саме — Ленін. Йому треба було спертися на пролетаріят, щоб при його допомозі прийти до влади і знищити посідаючу верству, яка була на перешкоді до впровадження тоталітарної системи. На те місце прийшла, однак, нова кляса номенклятурників з-поміж партократії, яка довела до остаточного упадку саму систему, а за нею й імперію. Внаслідок тоталітарної системи в імперії зникла середня верства малих підприємців, торговців і виконавців різних побутових послуг. В розвинутих країнах середня верства становить хребет суспільного організму. Приналежні до тієї верстви громадяни забезпечують державу фінансами з оплачуваних податків, а суспільство — усіма потрібними для життя предметами, харчами і різними посередництвами.

Відродження середньої верстви в Україні і гармонійне співжиття з іншими суспільними верствами на базі соціальної справедливості і правового захисту соціально слабших уможливить нормальний розвиток народнього господарства України і всіх інших ділянок життя Нації.

Приватна власність і вільноринкова система

Одною із суттєвих властивостей Української Держави з погляду українського націоналізму є пошанування людини з її природніми нахилами до приватної власності і свободним вибором професії, місця замешкання і способу життя. Приватна власність не тільки на предмети споживання, але також на засоби виробництва і на землю є тими основними якостями української людини, які дають їй стимул до праці, до ініціативи і до відповідальності. Дотеперішня антигуманна комуністична система позбавляла громадян права на засоби виробництва під претекстом, що ті засоби слугують для експлуатації людини людиною. Практика, однак, довела, що советська державна власність на засоби виробництва виявилась наймогутнішим засобом експлуатації людини, перед яким не було ніякого захисту ні втечі, в той час, як у капіталістичній системі й ринковій економіці такий захист був подвійний — з боку державного законодавства і з боку вільних профспілок.

Проблема з приватною власністю в сучасній Україні є в тому, що певні командно-адміністративні кола не спішають з приватизацією, а коли вже доводиться її переводити, то намагаються при допомозі накопичених ними капіталів ставати співвласниками підприємств і в цей спосіб зберігати свої монопольні позиції. З другого боку, приватизація деяких підприємств вимагає повного їх переустаткування і зміни характеру виробництва. В сільському

господарстві, крім згадуваного вже відзвичаєння від приватних форм господарювання, існує повна відсутність сільсько-господарського реманенту, пристосібленого до величини приватних господарств. До того, керівництво колгоспів і радгоспів веде акцію відстрашування, мовляв, колгоспно-радгоспна система себе виправдала і є прогресивнішою формою від однородинних господарств.

Приватизація сільського господарства мусить, однак, відбутися, бо інакше села повністю зникнуть, а з ними занепаде й сільське господарство. Селяни мають відзискати любов до землі, навчитися шанувати приватну власність і знайти в собі стимули й мотивацію до раціонального господарювання на своїй власній землі з користю для себе і свого народу. Проблема сільсько-господарського реманенту на міру родинних господарств розв'яже українська індустрія з моментом переставлення її на того рода виробництво, а професія індивідуального хлібороба прийде у висліді стажів за границями України, як викладачів, так і техніків та агрономів, а також самих господарів. Плян такого перевишколу мусить бути розроблений міністерством сільського господарства. Для успішнішого проведення приватизації сільського господарства, а зокрема перевишколу його працівників, було б необхідним мати позадержавні структури типу передвоєнного «Сільського Господаря» чи Господарських Союзів на Заході.

Здійснення приватизації промисловости і сільського господарства та творення середньої верстви дадуть дійсні передумови для вільноринкової системи. Банківські структури з відповідними кредитами і власна конвертована валюта та налашдування транспорту допровадять до побороення кризової ситуації. Проблема паливної енергетики буде розв'язана, коли Україна зможе виходити на світовий ринок, який забезпечить Україну не тільки паливом. Росія в тому контексті може бути одним із партнерів, але не головним, ані самотнім.

Культурно-духова сфера української державности

Процеси відродження Української Держави були б немислими без відповідної дії в духово-культурній сфері українського народу. Не було б Генія і Пророка України Тараса Шевченка, будителя Галичини о. Маркіяна Шашкевича, Лесі Українки, Івана Франка і цілої плеяди творців українського слова, то й не були б можливі національні зриви і державотворчі процеси України. Не було б мислителів типу Миколи Міхновського, Дмитра Донцова, В'ячеслава Липинського — не було б кому відновити і надати напругу боротьбі за Українську державу. А без таких світлих постатей, як митрополит УКЦ Андрій Шептицький і митрополит УАПЦ Василь Липківський з їхніми писаннями і проповідями, не було б Ісповідника Віри Патріярха Йосифа Сліпого і єпископів-мучеників обидвох Церков, а також і Української Катакомбної Церкви, що збе-

регла незнищимою віру в Бога і причинилась до відродження релігійного життя в нашому народі.

Роля українських письменників і поетів в наші часи була на рівні політичних завдань і у великій мірі причинилась до здвигнення Української Держави, а зокрема в критичний момент грудневого референдуму, де мистецьке слово і авторитети авторів співвиришували долю України.

Духова сфера українського народу ще більше заважить у майбутньому на долі України і її державного закріплення. Тут нова українська література й наука мають сказати своє вагоме слово і вписатися великими літерами у світову скарбницю культури. Нас досі знали як провінцію московської імперії, а наших вчених і літераторів приписували до наших сусідів. Нам вкрали частину нашої історії, забороняли нашу мову і робили її непотрібною, присвоюючи собі наші культурні скарби. Тепер прийшов час усе розставити на свої місця і виправити в світових енциклопедіях та шкільних підручниках дезінформацію про нашу культурну спадщину і наше історичне минуле. Цього українська діаспора зробити не була в силах, не маючи доступу до праджерел. Це мусять зробити наші наукові і письменницькі інституції в Україні з державницьких позицій.

Внутрішня сфера української духовости вимагає основного очищення від чужих наносів, що наверстувались на протязі віків. Найгрубша верства чужого українській духовості намулу припадає на останніх сімдесят років большевицького панування, під час якого поневолювач безжалісно викорінював українські традиції, руйнував нашу історичну пам'ять і в душу запускав марксистсько-ленінську отруту, намагаючись зробити з людини гвинтик своєї системи, вбити божеську подобу і створити т. зв. «гомо советікус».

У зв'язку з цим виринає негайна потреба для створення з усіх виховно-освітніх і релігійно-етичних чинників середовища нового виховного клімату, в якому могли б відтворитися найкращі риси української людини, що допомогли їй на протязі віків витримати навали різних наїзників і при цьому створити непроминаючі морально-етичні вартості, якими маємо право пишатися перед усім цивілізованим світом.

Сповнити це завдання як національне післанництво — то значить поставити Українську Державу в коло найпередовіших культурних народів світу. Це і є обриси націоналістичної візії Української Держави, повсякденне будівництво якої має бути нашим внутрішнім наказом.

Слава Україні і її Героям!

Олександр НАРБУТ
м. Запоріжжя

ПРИНЦИПИ ПОЛІТИЧНОЇ ОПОЗИЦІЇ (тези виступу)

Рівень політичного життя країни визначається не тільки якістю владних структур, але також якістю структур опозиційних. Це типова ознака всіх цивілізованих держав. Відсутність в Україні нормальної опозиції є чітким показником того, що ми знаходимося лише на початку процесу державотворення. І якщо метою поставлено саме будівництво в Україні держави світового рівня, то необхідно подбати також про формування якісної опозиції.

Опозиційна структура цивілізованої держави (як те показує світовий досвід) повинна завжди бути готовою до набуття статусу структури владної, але разом із цим повинна також зберігати готовність знаходитися в опозиції тривалий час. У всіх випадках принципи, які проводить опозиція, мають визначатися гранично відповідально, адже вони у будь-який час можуть стати реалією для всієї держави.

Найважливішими складовими принципів політичної опозиції мають бути ідеологічні засади, економічні напрямки, створення організаційних структур та інформаційне забезпечення.

Ідеологія

Починати будівництво держави реально лише на основі національного чинника. Спроба створення загальнодемократичного суспільства можлива лише після того, як досягне певного рівня суспільство національне. Цей шлях пройшли всі нормальні держави. Україна тут лише на самому початку. Фактично йдеться про створення велико-української нації, подібно до націй у Франції, Німеччині та інших цивілізованих країнах. Велико-українська нація повинна мати чітко визначений пріоритет в Україні. Треба зробити все для того, що в Україні було вигідно бути саме українцем. Але одночасно треба надати можливість кожному, хто того бажає і хто дотримується певних чітко встановлених вимог, стати як громадянином України, так і власне велико-українцем. Того неможливо було уявити, доки ми були нацією пригнобленою. Але зараз, перетворюючись на націю домінуючу, етнічні українці по-

винні подбати про те, щоб в Україні з'явилися українці німецького, кримсько-татарського, навіть африканського походження. І, звичайно ж, самі етнічні українці мають позбавитися комплексу меншовартости щодо інших націй.

Економіка

Для економіки України останніх десятиріч характерна повна державна монополія на власність та на розподіл усього, що виробляється. Просте заперечення цих двох чинників (такі популярні нині приватизація та ринок) не є конструктивним, тому що не створює дієздатну економіку, а лише надає деякі (не найкращі) можливості для певних позитивних змін. Для розвинутих країн характерна ієрархічна будова економіки: за формами власності, структурою виробництва тощо. Особливу увагу слід звернути на стимулювання виробництва (промислового та сільсько-господарського). Для цього потрібно створити податкову систему, яка робила б вигідним виробництво більшої кількості та вищої якості товару найбільш екологічно-безпечними шляхами. Ринковий простір України слід негайно відкрити для товарів з інших країн, взявши до уваги, що валюта також є товаром. Власні конвертовані гроші і нормальне валютне оподаткування дозволять забезпечити найбільш знедолені верстви населення від знецінення пенсій, стипендій та інших фіксованих надходжень, які забезпечуються державним бюджетом. Одночасно можна буде уникнути напруження, до якого призвела б проста одномоментна відмова від карбованцевих розрахунків.

Особливу увагу в економічних розрахунках слід звернути на розвиток фундаментальної та прикладної науки, а також на розбудову культури. Потенціал України у цих галузях величезний і реалізувати його можна найближчим часом.

Організаційні структури

Сильна опозиція неможлива без чіткої організаційної структури, але саме у цій структурі захована чи не найбільша небезпека для самої опозиції. Окрема велика тема — як визначити момент і ознаки перетворення організаційної структури із прогресивної на регресивну. Зазначимо тільки один важливий пункт, а саме: часте змішування роботи політичної та роботи у звичайному розумінні. Розгалужена організаційна структура вимагає залучення значної

кількості людей для виконання значного обсягу важливої, але допоміжної роботи. Ці люди повинні отримувати звичайну заробітну платню відповідно до виконаної роботи, їхні дії повинні бути підпорядковані трудовому законодавству тощо. Зовсім інша річ — робота політична. Вона не може бути прибутковою сама по собі, політика не повинна давати гроші тому, хто робить політику. Інакше неодмінно виникатиме ситуація, коли стане вигідним належати до певних політичних структур, коли на добір кадрів буде накладатися фактор матеріального заохочення, а не єдино можливий — корисність людини для справи. Отже, організаційна структура опозиції може бути формальною лише на рівні обслуговування, допоміжної роботи. На рівні роботи головної, власне політичної, структура повинна залишатися максимально неформальною.

Інформаційне забезпечення

Всі дії опозиції (як і всі дії влади) повинні якнайшвидше і якнайповніше ставати відомими широкому загалові. І якщо для влади засоби масової інформації є лише одним із засобів донесення своєї волі до людей, то для опозиції це найбільш важливий, а інколи навіть єдиний засіб. Не зупиняючись докладно на формах роботи в інформаційних засобах (вони непогано розроблені фахівцями), слід лише зазначити важливість використання як власних газет, журналів, радіопередач тощо, так і конкуруючих (інколи — просто протилежних за напрямком). Головним критерієм має бути чисельність аудиторії, яку охоплює конкретне видання, радіо або телевізійна станція. А як донести через неї неспотворену інформацію — то вже технічна проблема, яку досвідчені політики та журналісти завжди можуть подолати.

Кожна опозиція повинна прагнути влади. Одночасно вона повинна співпрацювати із існуючою владою там, де відсутність взаємодії може зашкодити загальнодержавним, загальнонаціональним інтересам. Разом з цим слід уникати поглинення політичної опозиції владними структурами. То небезпечно і для самої влади, бо їй така потрібна сильна опозиція — хоча б як ознака власної сили.

Ярослав СВАТКО

РОЗПОДІЛ ПОЛІТИЧНИХ СИЛ В УКРАЇНІ

Хвальна Президіє,
Дорогі подруги, друзі,
Шановні гості!

Поштовх до самовизначення, отриманий суспільством від національно-визвольних сил, протягом останніх двох років привів до ситуації, коли до будівництва Української держави приступили люди, які на початку цього процесу не лише не мали гадки будувати державу, а й протидіяли визвольному процесові, опонували ідеї Самостійної України. Після 24 серпня 1991 р. процес визволення зайшов так далеко, що багато питань державного творення вирішувалося саме колишніми опонентами самостійності. Незважаючи на діяльність нелегальної комуністичної партії, яка до останнього моменту наполягала на підписанні союзного договору, армії, а особливо — КГБ, з їх збереженими загальноімперськими структурами, навіть спроба спинити рух України до незалежності шляхом застосування грубої військової сили в реальній політичній ситуації імовірно дала би протилежний результат. Після ж референдуму 1 грудня та прийняття присяги на вірність народові України військами, розташованими на її території, такий поворот подій виглядає малоімовірним. Це не означає, що в штабах політичних сил, які борються за відродження імперії, не розробляються відповідні плани. Якщо є проімперські сили, то й існують проімперські плани. Однак історичний досвід свідчить, що в ситуаціях, подібних до тієї, в якій зараз опинилась Україна, російська імперія мала кілька добре відпрацьованих варіантів дій, які перед застосуванням мілітарної сили передбачали послаблення державної влади в країнах — об'єктах нападу.

Очевидно, що людей з націоналістичним світоглядом насамперед цікавить розподіл сил на осі «за»-«проти» Української держави.

Позаяк будівництво держави починається від державних структур, то нам варто почати від Президента України Леоніда Кравчука і тої ще не оформленої політичної структури, яку в засобах масової інформації називають «партією влади». Структура ця почала формуватися в середовищі суверен-комуністів, проте політична еволюція її ще не закінчилась. Логіка розвитку мала би перетворити це середовище в лівоцентристський рух. Однак серед політичних сил, які підтримували Л. Кравчука під час президентських виборів, були й такі, що робили це з тактичних міркувань. Зокрема, цілком природнім є тяжіння державно-партійної номенклатури або апарату одержавлених профспілок до Соціалістичної партії.

Доповідає Ярослав Сватко

Позицію Леоніда Кравчука в спектрі політичних сил України французька газета «Монд» ще в травні 1991 року визначила як позицію «поміркованого націоналіста». Мусимо визнати, що за неповний рік ця оцінка отримала підтвердження на практиці. Якщо ж згадати всю діяльність Кравчука від часу його обрання головою Верховної Ради, можна зробити прогнозу, що в майбутніх рішеннях він схилитиметься до націоналістичної позиції, категорично уникаючи загострень політичної ситуації всередині України.

Як вже було згадано раніше, номенклатурний апарат державної влади, який підтримував Кравчука під час виборів, ще не оформився у вигляді політичної структури. Цілком можливо, що оформитись таким чином йому не дасть сам Кравчук. Інтереси цієї вер-

стви вимагають збереження феодалних порядків в Україні, що зовсім розходиться з інтересами розвитку держави.

Іншою політичною і економічною силою є «Нова Україна», структура ліберально-демократичного характеру, яка є логічним продовженням діяльності ПДВУ. Хоча її лідери відверто заявляють про свою опозиційність до президента, останній досить вдало гасить енергію протистояння, призначаючи власне лідерів «Нової України» на відповідальні державні пости. Є підстави вважати, що в майбутньому «Нова Україна» перетвориться (можливо, що збережеться назва ПДВУ, та не в назві справа) у впливову політичну силу, партію промисловців, яку кожна інша сила буде змушена враховувати у своїх політичних планах. Безумовно, ця структура не буде стояти на відверто націоналістичних позиціях, проте конструктивно працюватиме у сфері державного будівництва.

Крім ПДВУ, ліберально-демократичний, або точніше — соціал-ліберальний напрямок представляють ДемПУ та СДПУ. На відміну від ПДВУ, яка шукала і знайшла економічну базу своєї діяльності, УРП досі найбільше приділяла уваги ідеологічним питанням та розбудові організаційної структури. Це партія консервативного характеру, правоцентристська. Досі, згідно із заявами її лідерів, ця партія сповідувала ідеологію національного визволення і це було домінантою в її роботі з масами. В теперішніх умовах цій партії доведеться змінювати акценти своєї діяльності в бік державотворчих і соціальних питань, визначатись із економічною або ж соціальною базою своєї діяльності. Міцна організаційна структура партії повинна полегшити цей перехід.

Хоча Народний Рух України не зараховується до партій, однак він також є впливовою політичною силою і має добре розбудовану організаційну структуру. Незважаючи на збереження єдності НРУ на його останньому великому зборі, треба зазначити, що основним стрижнем, який дотепер об'єднував його членів, було прагнення національного визволення. Після проголошення державної незалежності сила цього об'єднувального мотиву слабшає. Майбутнє Руху визначатиметься тим, чи вдасться його лідерам знайти ідеологічні, політичні, соціальні і економічні мотиви та чинники, або ж форми його діяльності, які би зберегли його як цілісну структуру.

Не можна оминати своєю увагою тих політичних сил, які свого часу об'єднувалися в УМА. На відміну до попередньо згаданих структур, ця остання вибрала альтернативний шлях боротьби за незалежність: не проникнення своїх прихильників у структури влади, а створення зовсім відмінних органів влади. Не можна твердити, що це було хибне рішення: в процесі визвольної боротьби, коли її доля ще не вирішена, визвольні сили зобов'язані природним способом закривати всі ділянки фронту боротьби. Однак, після проголошення державної незалежності і референдуму, прийняття присяги військами і дипломатичного визнання України в світі, така політична лінія стає безглуздою, бо в умовах держав-

ности є просто отаманщиною. Зрозуміло, що час ставить перед цією помітною в політичному житті силою вимогу знайти своє місце в умовах державного будівництва України.

З другого боку вододілу боротьби за державність стоять ті сили, які вийшли з надр захисників імперії — з КПСС, КГБ, Совармії та ВПК. В політичній сфері ця структура завершувалась компартією. Мрійників і ідеалістів у колишньому керівництві КПУ зараз немає, керує ними суто матеріяльний інтерес і бажання повернути повноту влади. Тому, як і в інших країнах Європи, комуністи припинили годувати маси байками про світле комуністичне майбутнє, а зосередились на тезі «необхідности захисту матеріяльних інтересів трудящих в умовах загальної економічної кризи». Крім того, в силу згаданих вище факторів, при кожній нагоді буде пропагуватись ідея збереження хоч би частини імперських державних структур — стратегічна оборона, спільний економічний простір. Існуючі умови політичної боротьби примусили екс-комуністів заснувати партійну структуру парламентського типу — соціалістичну партію. Однак, це не єдина сила з табору захисників імперії. До такого висновку спонукає факт, що люди, які віддали стільки зусиль у боротьбі з національно-визвольним рухом, нікуди не поділились, що вони займають важливі пости в господарській діяльності, війську, службі безпеки і мають між собою тісні, часто родинні зв'язки. Поступово втрачаючи командні позиції в суспільстві, вони природним способом мають за що боротися. Основна лінія боротьби цих сил проти Української держави — розчленування України і відторгнення частини українських земель, створення внутрішніх слабкостей в українському суспільстві. Це їх зусиллями створена республіка Крим, здійснюються спроби автономізації Закарпаття, Новоросії, Донецько-Криворізького регіону і підогрівання міжконфесійних конфліктів. Наявність таких сил в політичному спектрі України, які є по суті п'ятою колоною колишньої метрополії в незалежній державі, свідчить про незавершеність визвольного процесу.

З іншого боку, перелік політичних сил, які шукають свого шляху у справі побудови держави, свідчить про те, що Україна знаходиться на етапі, який в процесі свого розвитку перейдений багатьма державами. В цьому процесі цілком нормальним є формування парламентської партії націоналістичного типу, і слід сподіватись, що ОУН, спираючись на досвід свого членства з різних демократичних країн світу, докладе зусиль, щоб у процесі її створення був врахований історичний досвід інших країн. Націоналізм може і зобов'язаний стати тією силою, яка поверне збайдужілим масам віру в реальність виведення України з економічної кризи і зробить суттєвий внесок у процес державного будівництва України.

ген. Олександр РОЛЬ

«НА ШЛЯХУ ДО НЕЗАЛЕЖНОСТІ ЗРОБЛЕНО ПЕРШИЙ КРОК»

(Олександр Роль — генерал-майор авіації, народився у Києві, де закінчив середню школу й пройшов вишкіл у аероклубі. Вступив до Чугуївської (нині — Харківська) вищої командної школи військових летунів. Після першого курсу переведений до Чернігівської школи військових летунів, яку й закінчив, одержавши диплом летуна-винищувача. Службу проходив у військових частинах на Уралі, в Казахстані, Білорусії. Згодом — на штатній роботі. Останні кілька років перебував на посаді військового радника у В'єтнамі. Тепер виконує обов'язки начальника штабу повітряної армії, яка дислокована на Львівщині — Ред. УЦІС).

* * *

Шановні друзі! Вважаю для себе за велику честь бути делегатом Конференції Українських Націоналістів. Друзі радили мені їхати на цю Конференцію в цивільному одязі, але я цього не зробив. Нехай бачать усі, нехай знають усі, що в Україні є ще генерали, є офіцери, для яких добро української нації є найвищим наказом. Здобути Самостійну Соборну Українську Державу — це зміст змагань багатьох поколінь українського народу. Це зміст і нашої боротьби сьогодні, тому що не маємо ще самостійної держави. На шляху до незалежності зроблено тільки перший політичний крок і треба ще багато боротьби, багато зусиль, самовідданої праці українського народу для того, щоб Україна посіла належне їй місце серед розвинених країн Європи, країн усього світу.

Нестабільне становище в країнах колишнього Союзу, в країнах Східної Європи, у багатьох регіонах плянети вимагає від Президента і українського уряду зваженої політики, яка б забезпечила високий авторитет України на міжнародній арені. Відродження національної самосвідомості, розквіт економіки, постійне зростання добробуту українського народу, розвиток культури та надійний, гарантований захист національних інтересів українського народу, державності України — такі повинні бути пріоритети нашої держави. Для того, щоб захистити наші національні інтереси, ми повинні мати власну армію, армію, яка має на озброєнні нову техніку і яка забезпечена усім необхідним для того, щоб вести збройну боротьбу.

Щойно розпочатий процес створення Збройних Сил України йде дуже повільно, і не так, як цього вимагає ситуація. Хаотично проводиться кадрова політика. На керівні посади потрапляють люди, які не прагнуть, та й не здібні дбати про зростання могутності української армії. Приймаються незважені рішення щодо кількісного співвідношення видів збройних сил, не завжди компетентно іде керівництво Збройними Силами, дуже повільно створюються структури адміністративного управління Збройними Силами. По-

Генерал-майор авіації Олександр Роль виступає на Конференції Українських Націоналістів

вільно іде процес повернення на Україну офіцерів-громадян України. Певну кількість офіцерів, які не бажають служити народові України, ми відправили за її межі, але отримали значно менше. Повільно йде процес українізації української армії. Він майже й не розпочинався. Сьогодні українці в українській армії становлять номінальну меншість. Хіба це порядок?! Не запроваджується в українській армії українська мова. Виховною роботою займаються колишні політпрацівники, майже виключно вони. Але ми знаємо, що більшість з них отруєна смертельною отрутою ворожої для українського народу ідеології. Ми маємо виховувати наші Збройні Сили на традиціях українського війська. Ми маємо покладатись на досвід українського козацтва, Січових Стрільців, славетної Української Повстанської Армії.

Прийшов час офіційно, на державному рівні, визнати Українську Повстанську Армію як силу, що змагалася за незалежність України, змагалася могутньо, не жалюючи ні власної крові, ні власного життя. І хай сьогодні і в майбутньому у Збройних Силах України живуть традиції УПА: висока національна свідомість, духовість, дисципліна, готовість битися до останнього віддиху, до остаточної перемоги над усіма ворогами України.

Відносно ядерної зброї, то ми не прагнемо її застосовувати. Так, в майбутньому буде Україна без'ядерною державою. Але доки в світі існує хоч якась країна, яка має ядерну зброю, то Україна теж повинна її мати. Ми не будемо її використовувати, але ми не бажемо бути країною другого гатунку. Нам сьогодні є що захища-

ти. Україна — це не лише прекрасна земля, зелені гаї, чудові Карпати, бурхливі гірські річки, Дніпро і чисте блакитне небо. Це великий народ, це здобута у боротьбі можливість мати свою самостійну державу. Так створимо ж такі могутні Збройні Сили, які забезпечать розквіт нашої рідної України. Нехай це будуть по-справжньому українські Збройні Сили.

Слава Україні!

Михайло Зеленчук, голова Всеукраїнського Братства УПА, відкриває Конференцію

полк. доц. Олександр ШТИКА

УКРАЇНСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ІДЕЯ ТА ПРОБЛЕМА ПОЛІТИКО-ІДЕОЛОГІЧНОГО ВИШКОЛУ В РОЗБУДОВІ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

Для українських націоналістів нема сумніву в тому, що процес встановлення порядку, здатного привести країну до сильної націоналістичної влади, не може обійтись без створення могутніх Збройних Сил, без створення власної дійсно національної армії.

З формально-правової точки зору така армія вже існує і сьогодні знаходиться в стані своєї розбудови. І якщо це так, то яка концепція повинна лежати в основі цього державотворчого процесу?

Відомо, що сильна армія — це перш за все належна політико-ідеологічна, духовна та бойова підготовка її особового складу.

Не вдаючись до аналізу того, як це плянує зробити військове керівництво української армії в його державному розумінні, хочу висловити деякі міркування з цього приводу.

Перш за все щодо самої концепції політико-ідеологічної побудови нової армії, то немає сенсу видумувати її заново. А щоб переконатись у цьому, досить взяти за основу точку зору на цей рахунок ОУН і подивитись, чи може вона бути підхожою для практичної реалізації в наш час.

«...Рішальною силою у війні і здобутті перемоги є не зброя, якою б нищівною вона не була, а перш за все Людина», — відзначається в брошурі «Форма і тактика ОУН в боротьбі за УССД — єдино правильні» (Львів-Київ, 1950 р.).

«І то чим більше людина-воїн озброєна полум'яною любов'ю до своєї батьківщини, почуттям абсолютної правоти своїх національних ідеалів... і відвагою та мужністю, тим сильніша є ця армія, яка складається з таких воїнів», — говориться в згаданій брошурі на сторінці 9-ій.

Більше того, політико-ідеологічна тактика та стратегія ОУН визначає і ті основні напрямки щодо практичної реалізації цього людиноцентристського фактора в розбудові власних Збройних Сил.

Перш за все, потрібно «Викувати... лицарську психологію українського народу, очистити його від намулу неволі, усвідомити його з необхідності для його життя і розвитку — здобуття української держави, відновити бажання державного життя і перетворити його в жадобу виробити високі духовні якості всевідданого служіння Україні, виробити мужність, відвагу, героїку і готовність віддати батьківщині все, включно з власним життям». Це по-перше.

По-друге, це напрям суто політологічного толку. І зв'язаний він з потребою «зактивізувати народ в політичному житті — озброїти його у вміння розкривати політику, належно оцінювати всяку політичну ситуацію і хід подій на міжнародній арені, навчити його різних прийомів боротьби... щоб міг і умів сьогодні оборонятися, а завтра піти в наступ» (там же, стор. 7).

Підводячи підсумок вищесказаного, треба признати, що погляди, вироблені в ОУН більш як 40 років тому, можуть і сьогодні, більше того — повинні стати складовими частинами сьогоденної єдиної концепції побудови Збройних Сил України. Завдання сучасників наповнити елементи цих частин відповідним ідейно-політичним змістом.

Практично надати його зможе тільки українська національна ідея, яка, будучи системою філософських, політологічних, історичних і морально-етичних поглядів, і будучи розбудована в цілісну державницьку ідейно-політичну програму, буде спроможною сформувати в свідомості особового складу Збройних Сил:

- відданість Конституційному устроєві, способів життя;
- неприйняття ворожих цій системі цінностей;
- готовність до захисту цінностей.

Не може викликати сумніву також і те, що практична реалізація цієї державної політико-ідеологічної програми повинна спиратися на таку штатно-посадову й організаційну структуру, на такий державний інститут політвиховників, який би професійно міг забезпечити з точки зору:

а) політологічної — формування в особового складу відповідних знань з військової політики, військової історії українського народу, його бойових традицій, підвищення рівня правової культури та відповідної мобілізації на виконання потреб Конституції, військової присяги і т. д.;

б) соціально-психологічної — відповідну корекцію щодо самого політико-виховного процесу, направлену на зняття соціальної, національної та психологічної напруги з життя військових колективів та усунення з їхнього побуту можливих конфліктних ситуацій.

Все це і повинно забезпечити процес творення Збройних Сил на необхідних, з точки зору їх державних завдань, політологічному та духовому рівнях.

Едвард ЛИСИЦИН

ПРО ПРОБЛЕМИ ПОБУДОВИ ВЛАСНИХ ЗБРОЙНИХ СИЛ НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНИ

Шановна громадо!

Побудова Збройних Сил незалежної України — це визначна справа. Її супроводжують багато проблем. Я зупинюсь на двох: проблемі місця України в Європі у воєнно-політичному відношенні і проблемі ядерної зброї в Україні.

Отже, про місце України в Європі у воєнно-політичному плані. Європа — це система країн, кожна зі своїми інтересами і потенціалом. Якщо накреслити геометричну фігуру, компонентами якої будуть ті самі потенціали, то ми матимемо щось схоже на добре відомий паралелограм сил. Система держав знаходиться в стані рівноваги або стратегічного балансу, якщо рівнодіюча того паралелограма сил рівна нулеві. Якщо так, то система держав найбільш стабільна. Якщо стратегічного балансу нема — нема й стабільності. В цьому разі в системі відбуваються перебудовчі процеси, які можуть супроводжуватись соціальними катаклізмами — кризами, війнами, загарбницькими і агресивними заходами. Внаслідок цього паралелограм сил перебудовується, аж доки система не прийде до нового стратегічного балансу. В цьому новому стані система стабілізується.

До розкладу СРСР Європа знаходилася в стані рівноваги. Два бльоки — Варшавський і Північноатлантичний — урівноважували один одного. Після розпаду Організації Варшавського договору і СРСР та утворення на території Східної Європи декількох незалежних позабльокових держав паралелограм сил у цьому регіоні суттєво змінився. Інтереси України вимагають знайти таке місце для неї в цьому паралелограмі сил, при якому вона матиме найкращі умови для свого розвитку. При визначенні цього місця треба виходити з очевидних положень:

1. суспільство, яке сьогодні є зразком для України і може подати їй всіляку допомогу, існує на Заході;
2. Україна повинна мати повноцінний військовий захист своєї незалежності і територіальної цілості;
3. нормальні умови безпеки будь-якої сучасної держави треба пов'язувати не з її ізольованими воєнно-політичними зусиллями, але з колективною безпекою.

Щоб задовольнити ці вимоги, Україна має, будуючи власні збройні сили, водночас шукати за шляхами до системи європейської колективної безпеки. Сьогодні колективна безпека в Європі пов'язується з НАТО. Однак, якщо досягти інтеграційних процесів в Європі, то в зв'язку з ними НАТО поступово перетвориться з військово-політичного бльоку на важливий елемент нової системи колективної безпеки. Головним політичним завданням НАТО є збереження стабільності і сприяння демократичним процесам на континенті. Чи не суперечить ідея зближення України з НАТО її прагненню набути неутрального статусу, як то декларовано Верховною Радою? Ні, тому що, по-перше, неутральній Україні можна контактуватися з НАТО в політичному пляні, що відповідає завданням економічного й політичного зближення України з країнами Західної Європи. Економічна і політична інтеграція України в Європейське співтовариство створює воєнно-політичні гарантії для неутральної України. По-друге, позиція України щодо неучасті у військово-політичній організації НАТО має бути гнучкою і змінюватися залежно від міжнародної ситуації. На нашу думку, Україна за своїм геополітичним станом уже сьогодні не може бути неутральною.

Сьогодні існує об'єктивна потреба в налагодженні консультацій України з НАТО з уваги на стратегічні питання, питання військового будівництва, підготовки фахівців, а також імплементацію договорів про скорочення наступальних озброєнь, про звичайні Збройні Сили в Європі, дотримання Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, контроль над експортом зброї, реалізацію заходів довір'я і т. д. Необхідно також вирішити проблеми скорочення збройних сил і озброєнь та механізму відповідної компенсації військовим.

На наш погляд, контакти України з НАТО можуть суттєво покращити відносини України з Заходом. Тому є доцільним створен-

ня в Бельгії військового аташату з націленістю на штаб-квартиру НАТО. Наші висновки про доцільність і реальну можливість встановлення відносин між Україною і НАТО підтверджуються такими даними. Західні політики вважають, що Україна, якщо вона згодом стане сильною в економічному та воєнному відношеннях, спроможна стати важливим стабілізуючим чинником в майбутній системі колективної безпеки в Європі. Позицію, що спрямована на підтримку України як незалежної європейської держави і природнього потенційного партнера США в регіоні, займає Пентагон, а понад усе — міністр оборони США Р. Чейні та його заступник П. Волховиці.

Збігнев Бжезінський, відомий американський політолог, нещодавно підкреслив, що Україна — це єдина із усіх держав СНД, яка може бути ефективною противагою російським амбіціям і військовому потенціалові в регіоні.

Проблема ядерної зброї в Україні

24 жовтня 1991 року Верховна Рада України прийняла заяву «Про без'ядерний статус України». Чи це є правильна лінія? Не викликає сумніву, що лінія на без'ядерність вірна, причому не лише для України. Щодо України, то варто розібратись в цьому докладніше. Республіка сьогодні має на своїй території (не володіє) стратегічну і тактичну ядерну зброю. Стратегічна зброя покликана для нанесення ударів по об'єктах стратегічного знищення на відстанях не менш як кілька тисяч кілометрів від місця її базування. Таким чином, стратегічна зброя, що розташована в Україні, відповідає глобальним цілям політики. Але Україна не має сьогодні глобальних політичних цілей. Тільки регіональні! Тому й стратегічна ядерна зброя як засіб збройної боротьби Україні не потрібна.

Таким чином заява Верховної Ради має рацію, якщо ядерну зброю розглядати тільки як військовий засіб. Але ядерна зброя — це і політичний засіб. Що можна сказати про заяву ВР в цьому контексті? Із цього боку заява складена розумно, бо вона не визначає ні термінів, ані порядку ліквідації ядерної зброї, розташованої в Україні. На наш погляд, виконавча влада України зробила помилку, коли визначала терміни і порядок ліквідації ядерної зброї:

1. якщо тактична ядерна зброя відповідає регіональним політичним інтересам України, а стратегічна — ні, здається необґрунтованою ідея більш термінового вивозу тактичної, а не стратегічної зброї;

2. оскільки зараз Україна знаходиться в кризовому стані, не можна саме тепер знищувати ядерну зброю, володіння якою є стабілізуючим фактором;

3. не доцільно роззброюватися в умовах, коли твої сусіди того не роблять. Процес ядерного роззброєння України треба пов'язати з процесом ядерного роззброєння в Європі і світі. В цьому разі ядерне роззброєння досягне тих цілей, які передумовлені заявою ВР;

4. як виявилось нещодавно, той порядок знищення «української» ядерної зброї, що встановлений, є шкідливий для України, бо величезна кількість збагаченого плутонію та урану, а також інші матеріяли, дорожчі за золото, випливають з України. А це не є державний підхід.

Ми бачимо, що виконавче керівництво України вже зрозуміло свою помилку. Але не допуститись до цих помилок було легше, ніж тепер їх виправляти. Тепер, після рішення Президента України про припинення вивозу ядерної зброї з території України, ширяться різні плітки. Політика на те й політика, щоб її коригувати. Але політика досягнення нашою державою без'ядерного статусу має будуватися таким чином, щоб вона була найбільш корисною для України. Щоб вирішити нинішні питання ядерної політики України, потрібні плідні переговори з Росією. Треба досягти домовленостей про механізм об'єднаного контролю за стратегічною ядерною зброєю та статусу тактичної ядерної зброї. Ці два питання треба зробити темою переговорів між Україною і Росією. Домовленість у них, до речі, вкрай необхідна для вирішення подальшої долі СНД.

Василь ШПИЦЕР
голова Львівської міськради

«МИ ВСІ БУЛИ СВІДКАМИ. . .»

Шановні пані і панове! Доблесні ветерани УПА!

У квітні 1990 року з ініціативи Львівської міськради в сесійній залі нашої ратуші вперше зібралися воїни УПА. Це була їхня перша легальна зустріч, де вони змогли розповісти про себе і донести правдиву інформацію про визвольні змагання 40-50 років. А минулого року у Львові відбулася така ж конференція. Від того часу в Україні відбулося багато змін. Найбільша з них — здобуття незалежності. Вже той факт, що ми нині зустрічаємося у Києві, в будинку Центральної Ради, є свідченнями прогресивних змін громадської думки на східних теренах.

Безглуздо стверджувати, що націоналістичний рух був випадковістю. Ми всі були свідками того, як під тиском рухів і партій офіційні пропаганда і влада змушені були поступитися на один крок і визнати існування злочинних дій большевицької держави проти народів. Вже визнано, що голод 1933 року на Великій Україні був штучно створений і тільки активна позиція ОУН на

західніх теренах України і активні дії вояків УПА не дозволили там повторити голодомор-33. В Україні був голод 1947 року, але не на теренах дії УПА. Навпаки, українці приходили рятуватися від голоду на Західню Україну.

Український націоналізм — це та сила, яка відродила Актом 30 червня 1941 року Українську державність, що дало почин для створення УПА — єдиної на той час збройної сили в Європі, яка боролася і проти більшовизму, і проти нацизму. Жоден інший народ не спромігся під час Другої світової війни на такий відчайдушний шлях, окрім українського, в провід якого стояли ОУН-УПА. Демократично влаштований Захід не визнав руху УПА рухом опору, хоч рухи інших європейських народів він оцінив саме так. Офіційний Захід стояв тоді на одній дошці зі «свобідною» Москвою, охмелілий від Піррової перемоги. І в тому є велич УПА, що вона провадила свою боротьбу, спираючися лише на власні сили. Деякі повстанські відділи, долаючи три державні кордони, приходили на Захід в упівських мундирах, зі зброєю в руках. Вони наочно доводили, що Україна воює, ведучи боротьбу за свою державність. Однак, ще й досі народи застановляються над питанням: чи правочинним був опір нації, спротив щодо тотального знищення з боку держави? І якщо так, то яких форм повинен був набрати опір большевицькому режимові? Це повинен якнайшвидше зробити парламент самостійної України. Всі впливові демократичні організації та партії України заявили, що не застосовуватимуть в боротьбі за державність насильницьких методів. Якщо ж брати ОУН, то свого часу вона боролася за державність збройно. Зрозуміло, на це змушували обставини і вороги. В теперішній ситуації найбільш ефективна діяльність ланок ОУН вбачається у виході з підпілля та активній участі у державотворенні.

Силами вояків УПА було втілено в життя «44 правила з життя українського націоналіста», що пройшли тюремні мури й оволоділи свідомістю поколінь 30 і 40 років, сказавши: «Невмируша владарна воля Української Нації наказує тобі: встань і борись, слухай і вір, здобувай і перемагай, щоб Україна знову була могутня, як колись».

Слава Україні!

ЗВЕРНЕННЯ ПРАВНИЧОЇ ГРУПИ КОНФЕРЕНЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ

Президенту України,
Верховній Раді України

ЗВЕРНЕННЯ

Конференція Українських Націоналістів констатує, що вся діяльність ОУН-УПА в період визвольних змагань з-під гніту польської, німецької та большевицької окупацій була збройною боротьбою народу проти загарбників (рух опору), скерованою на утвердження і захист української державности. Саме цей рух зберіг і утвердив державницьку свідомість українського народу на переломі ХХ ст. Інсинуаціями ворогів української державности ці потуги народу всупереч історичній істині піддаються постійній компрометації.

Конференція вимагає:

- 1) визнати на державному рівні визвольні змагання ОУН-УПА збройною боротьбою однієї з воюючих сторін, а її членів — учасниками цієї боротьби;
- 2) надати їм визначених законом соціальних прав учасників війни 1941-1945 рр.;
- 3) розробити і в 1992-1993 рр. здійснити державну програму повернення в Україну усіх депортованих за її межі членів ОУН-УПА;
- 4) повернути їм та їхнім родинам усе конфісковане майно, в тому числі й нерухомості, чи компенсувати вартість при його відсутності.

29 квітня 1992 р., Київ

Частинка із багатьох привітів

ПРИВІТ ВІД УАПЦ

Слава Ісусу Христу!

Вельмишановна пані Ярославо, Вельмишановна Президіє, Дорогі брати і сестри! Мені дуже приємно вітати всіх вас, учасників з'їзду ОУН, тут, у нашому золотоверхому Києві. Слава Богу, що ми дожили до того часу, коли борці за волю незалежність України з діаспори разом із відданими борцями і патріотами нашої України можуть вільно зібратися тут, в столиці України, щоби відбутися Конференцію. Ми повинні висловити щиро подяку Богові за те, що ми дожили до сьогоднішнього дня, і я від імені Святійшого Патріярха Київського і всієї України Мстислава, від імені патріяршої канцелярії хочу ще раз щиро привітати всіх вас, дорогі брати і сестри, з сьогоднішньою величною подією, закликати Боже благословення на ваші збори, щоби дух єдності і відданості панував на цих зборах, щоби ми спільними зусиллями дійшли до кінцевої цілі — побудови міцної, самостійної України.

Тому що зараз видно, ми ще не можемо її так назвати (хоча й проголошена Україна незалежною). Ми бачимо, що різні політичні сили стараються зробити щось інше. Нас насторожує така ситуація.

Я хочу вас завірити, що УАПЦ завжди підтримуватиме боротьбу своїх вірних, свого народу за незалежність, в яких би умовах це не приходилося. Нехай же Боже благословення перебуває на всіх вас.

Слава Ісусу Христу!

Слава Україні!

*Митрополит Переяславський і Січеславський,
владика Антоній*

ПРИВІТ ВІД ДСУ

Від імені членів Всеукраїнського Політичного Об'єднання «Державна Самостійність України», які беззастережно сповідують ідеологію українського націоналізму і програма яких є спорідненою програмі ОУН бандерівського напрямку, вітаю Конференцію Українських Націоналістів та зичу їй всіляких успіхів. Хай же ця Конференція послужить виведенню українського народу з того трагічного становища (а це під силу тільки ОУН), в яке завели його наші закляті вороги, що століттями панували над нами, та хай прискорить здійснення давньої мрії його — побудови Самостійної Соборної Держави на чолі з президентом — українським націоналістом! А в досягненні цього ДСУ завжди буде разом з Вами, разом з ОУН!

Українські націоналісти традиційно виступають за побудову Українсь-

кої Самостійної Соборної Держави. Реалізація цієї мети української нації неможлива без належного досягнення суспільством національної безпеки. З цим питанням безпосередньо пов'язана проблема ядерної зброї. Усі ми повинні знати, що ядерна зброя — це гарант нашої незалежності. Вона потрібна нам не для нападу на іншу державу, а лише для оборони нашої самостійності. Тому Всеукраїнське Політичне Об'єднання «Державна Самостійність України» виступає проти знищення української ядерної зброї на цьому перехідному етапі. У зв'язку з так поставленим питанням нас турбує обіцянка президента Кравчука знищити українську ядерну зброю до літа 1992 року. Роззброєння в односторонньому порядку ніколи не сприяло мирові, а навпаки — сприяло війні. Тож чи ми хочемо миру, а чи війни? Україна хоче миру! Тому, прагнучи насправді миру, Всеукраїнське Політичне Об'єднання ДСУ виступає за знищення ядерної зброї під суворим контролем одночасно всіма тими державами, які володіють нею. А тому вимагаємо від президента Кравчука виступити з ініціативою скликання міжнародної конференції за участю всіх ядерних держав з питань ядерного роззброєння.

Уявімо собі — всі країни нашої планети, які володіють ядерною зброєю, знищили її, за винятком Росії... То скажіть: ми стоятимемо на порозі миру чи війни?!

Знаючи природу Росії, тут може бути лише однозначна відповідь. Тому ми, бажаючи миру, не маємо права допуститися одностороннього роззброєння!

Отже, основною проблемою державного будівництва є мілітаризація України, бо саме вона зможе забезпечити постання Української Самостійної Соборної Держави, за яку борються українські націоналісти. Коли держава ще не збудована, то ті, хто обстоює права людини понад усе, проводять антидержавну, антиукраїнську пропаганду!

Тому Об'єднання ДСУ дотримується принципу — на першому місці національна безпека, підкріплена мілітарно, а потім (похідна від неї) демократія. В протилежному випадку демократія може виявитися всього лише накинутою ззовні формою переходу до чергового поневолення нашого народу.

Отож, хай живе Незалежна Українська Держава з усіма необхідними атрибутами, неодмінним з яких є сучасна військова потуга!

Слава Україні!

Іван КАНДИБА,
голова ДСУ

ПРИВІТ ВІД І. ГОНЧАРА

Вельмишановна громадо!
Вельмишановне панство!

Цим словом «націоналізм» шельмували мене все мое мистецьке життя. Ще від 1927 року і по сьогодні, в Києві. На моїх очах руйнували це місто, руйнували святині, руйнували наш етнос, нашу мову. Будучи вже офіце-

ром, я дав собі слово, що, як тільки вдасться вижити, — створю такий музей, чи вогнище культури, яке б служило відновленню нашої національної культури. А наша культура — це наша рідна мова, за яку мене не раз дискримінували. І так мені вдалося зібрати свої речі в музей, який відвідали десятки тисяч людей, українців і неукраїнців з усього світу.

Звичайно, що мені це було нелегко зробити. Але біль за нашу культуру, яка зневажалася, деградувала, плюндрувалася, не давав мені спокою. Я стояв на цьому посту аж досьогодні, як бачите. Зараз настали кращі дні, але мене надзвичайно дивує, більше того — обурює ота частина Верховної Ради, яка наполегливо цурається нашої рідної мови.

Зараз по всій Україні повним ходом йде стихійне відродження козацтва. Я вважаю, що лише козаччина може відновити нашу національну державу. Адже ми знаємо історію тої козаччини, знаємо також хто її зруйнував. Та сама російська імперія. Ще в роки війни я дав собі слово відродити козацтво.

Недавно на моєму 70-річному ювілеї я дав клятву продовжувати цю благородну, але нелегку роботу. Ті, хто були на цьому ювілеї і знають про мою діяльність, вручили мені булаву, як духовому гетьманові, за що я їм дуже вдячний. Я вважаю, що наша козацька справа йде вперед.

Слава нашій незалежній козацькій Україні!

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО ПЕТРА ДУЖОГО

Про цю Конференцію будуть писати в газетах, даватимуть інформацію служби, які працюють в системі масмедій. І окремо заявляю, що на підставі виголошених і ухвалених документів буде опрацьовано звернення Секретаріату до народу, в якому буде відображений хід і основні моменти нашої Конференції. Багато людей вже висловило свою оцінку роботі Конференції. Більша частина з них були оптимістами, які говорили, що ми робимо крок уперед. Але були й песимісти, які казали, що ми робимо тільки півкроку вперед.

Дорогі друзі і подруги! Ми переконані у величчї ідей українського націоналізму. Я хочу сказати, що коли б присутні використали хоча б частину своєї енергії на пропаганду українського націоналізму, то це була б велика робота.

Хочу навести такий приклад. Одна проста жінка зі східних теренів України, ознайомившись з нашою програмою, з нашими ідеями, з минулим українського народу, пояснювала іншим жінкам, що таке український націоналізм і що таке ОУН. За її словами — це «Оборонці Українського Народу». І чи не коріниться у сприйманні націоналізму цієї простої жінки отой глибокий український націоналізм? І тому, що націоналізм полонює серця простих людей, він є непоборний і вічно живий.

Дехто з виступаючих тут висловлював, можливо, й помилкові

думки. Людина може помилитися. Але, я вчора зачитував привітання від письменника Ростислава Братуня, який колись очорнював український національно-визвольний рух, а сьогодні, будучи важко хворим, написав: «Я каюся, я робив погано».

Українська держава — це наша спільна справа. І кожен українець має право боротися за це. Українська держава може бути створена зусиллями всього українського народу. Якщо ознайомитися з програмними засадами ОУН минулих років, то побачимо, що вони не мінялися. Держава — це наша спільна справа.

Мене сьогодні запитав молодий чоловік, яке наше ставлення до ворогів. Це ставлення виразно і недвозначно висловлене у «Декалозі українських націоналістів»: «Ненавистю і безоглядною боротьбою сприйматимеш ворогів своєї нації». Отже, націоналізм — це не статика, це є боротьба, боротьба зі злом, яка триває віки на нашій землі. І цього ми не маємо права забувати.

Спадкостійність ідей — це важлива грань українського націоналізму, і тому нехай ніхто не починає від себе відліку тієї здорової діяльності. Наші діди боролися, наші батьки і ми боремося і передамо той заповіт наступним поколінням.

Помиляється дехто, бачачи козацтво лише в шаравах, оселедцях, в отих зовнішніх ознаках. Нам треба культивувати думку козацької епохи, яка збудувала першу в світі демократичну державу. В думці, в духовості — наша сила!

Дорогі подруги, друзі! Я дуже дякую вам за те, що ви з'їхалися сюди для копіткої роботи в ім'я Конгресу Українських Націоналістів, щоб це був той палаючий вогонь, який веде націю до перемоги. Український націоналізм ніякою мірою не може скотитися до якоїсь партійки, яких ми зараз маємо вдосталь. Це буде та сила, яка мобілізує, укріплює і окрилює всіх українців.

Я ще раз дякую всім за увагу, за виступи. Бажаю щастя й здоров'я вам і вашим дітям. На все добре.

Слава Україні!

ЖЕРТВУЙТЕ ЩЕДРО НА —

ФОНД ОБОРОНИ УКРАЇНИ,

ВИЗВОЛЬНИЙ ФОНД ОУН

І ФОНД АБН!

До питань державного будівництва

Роман КАМІНСЬКИЙ

УКРАЇНА ТА СУЧАСНІ ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ

1. Те, чого не уявляв Горбі. . .

За останні приблизно п'ять років середньо- і східноєвропейські країни зазнали настільки величезних — і зовнішніх, і внутрішніх — змін, що наслідки їхні покищо годі вповні усвідомити. Звісно ж, йдеться про держави вчорашнього соціалістичного бльоку, де початок перемін був позначений виразною й масовою активністю опозиційних сил. Поштовхом до небаченої й справді активності була *перебудова* — уповільнена, повзуча, сказати б, демократизація «червоної імперії», а стимулювала її — відверта підтримка всієї світової громадськості. Імперія підкреслено не втручалася в справи своїх сателітів, і позбавлена машкари маріонетковості їхніх урядів буквально провокувала населення на опозиційність. Чим закінчилося, відомо: комуністичні режими скрахували, й звільнені народи ступили на нелегкий шлях політичної й економічної свободи.

Аналогічні процеси відбувалися і в самій «імперії зла». Большевицькі можновладці, затаюто ігноруючи історичні реалії, обстоювали архаїчну ідею єдності і неподільності. До них належав і «виконроб перебудови» Михайло Горбачов, який збагатив політичний жаргон такими висловами, як «парад суверенітетів» та «національні квартали». Злиденні мешканці тих квартир обрали й виборили зовсім не горбачовське гасло: «Воля — народам, воля — людині!». Першою нищівного удару наддержавному монстрові завдала маленька Литва. Але забила осичину в його могилу Україна. За Україною спостерігали. Зокрема — середньоазіатські республіки, визначаючи за нею й свій самостійницький курс. А Горбачов із заяложеністю старої грамофонної платівки повторював і повторював, що без України не уявляє «оновленого Союзу». Зрештою, уява не зраджувала експрезидентові: першого грудня 1991 року український народ проголосив Україну — Самостійною Соборною Державою.

2. Те, що надто добре уявляє Кравчук

Президент Леонід Кравчук перебрав країну із надзвичайно серйозними і болючими політичними, суспільними, економічними і соціальними проблемами. Досить сказати, що Україна застигла на

порозі економічного колапсу: в руїні її правова ситема, анархія панує в системі постачання, паралізовані державні структури нахабно витісняються структурами мафіозними. Дефіцитними стали найнеобхідніші продукти, а ті, що є у вільному продажі, відлякують покупців своєю ціною. Замість зосередитися й зробити все, щоб не приректи зубожіле населення на голод, уряд розпорошує свою енергію на безліч баластних питань, що їх залишила у спадок большевицька влада. Зосередженості не сприяє й відсутність політичної стабільності. Згадаймо хоча б провінційні амбіції закарпатських та кримських сепаратистів, ажіотаж навколо української ядерної зброї або ж шовіністичну вакханалію із Чорноморською флотом. . . Певна річ, усе це теж вимагає уваги і зосередженості, але, зрештою, вони виявляються непотрібними, якщо Україна не видобудеться з економічної прірви, куди зіштовхнули її московсько-большевицькі поневолювачі.

Виробничо-технічна база української промисловості відповідає сьогодні рівневі західноєвропейському, але. . . після Другої світової війни. Моральні принципи, без яких не може функціонувати ніяка — крім марксистсько-ленінської! — економіка, zdegradovanі. Правовий порядок, що він є підвалинами будь-якої — крім колоніальної! — економіки, занепав остаточно. Зате незаперечно зміцнюються нелегальні й напівлегальні економічні сфери, зміцнюються, породжуючи на одному полюсі соціуму хижих люмпенів, а на іншому — не менш хижих нуворішів. Найбільш пекуче, найболючіше! А загальний список закривати зарано. Проте й названого задосить, щоб збагнути, що зміни на краще вимагатимуть не тільки колосальних фінансових ресурсів, але й сміливих, радикальних підходів. Відновлення правового порядку коштує недешево. А *встановлення* його в умовах вільного підприємництва — ще дорожче. А імперський закордонний борг, який Україна зобов'язалася сплачувати! Прірва глибшає з дня у день, а коли благодійники «союзу непорушного», яким нині байдуже, з кого лупити грошки, почнуть виставляти рахунки, вона перетвориться на безодню. Запитання отож зовсім не риторичне: чи спроможний український уряд вивести свою країну з критичної ситуації?

Зрозуміло, автор не збирається повчати ані українських парламентарів, ані українських міністрів. Завдання в нього набагато скромніше: поділитися власним досвідом з реалізації чехо-словацьких економічних реформ. Зрозуміло й те, що автор усвідомлює, наскільки з іншої економічно-технічної позначки стартуватиме Україна, наскільки перевищено в ній припустимий ступінь соціально-економічних диспропорцій. А все ж таки обидві країни опинилися на однакових посткомуністичних руїнах і прагнуть практично однакових економічних моделей.

Думка європейських економістів щодо виведення України на шлях соціально-економічної прибутковості майже однастайна: її шанси з-поміж недавніх «зеків» московської «тюрми народів» найвищі. Небезпека програшу причаїлася у двох «надто»: надто твереза аналіза може викликати почуття нездоланності проблемного хаосу,

а надто ілюзорна — сподівання «німецького чуда». Проте, чуда не станеться, бо не можна порівнювати повоєнну Німеччину з Україною, яка століттями перебувала російською колонією. А тому не можна й передбачити, скільки часу забере адаптація українського господарства в модерних економічних умовах.

Історія довела приреченість марксової економічної теорії, яка фетишизувала суспільну власність на засоби виробництва. Знеособлення власника знівелювало ставлення людей до наслідків своєї господарської діяльності. Безперестанна гонитва за прожиттєвим мінімумом, а простіше кажучи, за шматком хліба, привчила їх не цікавитися навколишніми подіями: прибуткове підприємство чи ні — їм було (та й є!) байдуже. Найстрашніше, що байдуже не лише сотням тисяч робітників, але й тисячам їхніх директорів. Директорами ж ставали, як правило, не найліпші фахівці, а особи «політично свідомі» й «віддані справі комунізму», що не могло не позначатися негативно на якості керівних процесів. Директор відповідав посаді, коли дбав насамперед про матеріальні показники державного плану, а не реальні економічні результати чи господарську прибутковість.

Усюдишуче плянування зводило нанівець ціннісні відносини. Відбувалася підміна економічних критеріїв суто пропагандивними, коли брехлива статистика поширювала відомості про видобуток вугілля чи витопплення сталі обов'язково на душу населення. Нікого вже не обходило, чи можна з тієї сталі наштампувати хоча б шпирвжиткових виделок, чи розжарюватиметься те вугілля бодай в сільській грубі... Матеріальні показники взяли гору, й большевицька клоака поглинула такі поняття, як ефективність, прибутковість й інші не менш важливі ціннісні категорії.

Зазначимо, що економічні реформи шістдесятих років і в «кремлівській імперії», і в залежних від неї країнах передбачали послаблення реальних і підсилення критеріїв ціннісних, але всі зусилля засмоктував пісок економічної схоластики, що характерно й для горбачовської перебудови. Ніхто ж бо не наважувався піддати сумнівам справічне марксистське табу щодо суспільної власності на засоби виробництва, внаслідок чого кожна з реформ була заздалегідь обмеженою, а отже — утопічною. Зникнення з політичної карти світу московсько-большевицької колоніальної держави, анемічність, а подекуди й загибель комуністичної ідеології — все це сприяє не утопічним, а по-справжньому радикальним економічним реформам.

3. А скільки ви коштуєте?

Поступ України напрямком економічної прибутковості вимагатиме неодмінного перетворення її централізованої державної економіки на економіку ринкову, завдяки чому інтереси власників засобів виробництва знову безпосередньо пов'яжуться з ефективністю виробництва й відновлюватиметься зацікавленість кожного

в кінцевих результатах господарювання. Певна річ, приватизація державного майна є обов'язковою передумовою згаданих стратегічних процесів, а водночас — і гарантом виникнення групи приватних підприємців. Приватизація — перший і найважливіший, але зовсім не єдиний крок, що, зробивши його, можна заспокоїтися й ждати, що галушки стрибатимуть до рота. Завше слід пам'ятати, що глибинний сенс економічної реформи полягає у створенні природного ринкового середовища, настільки природного, що в ньому сама по собі розчинятиметься будь-яка «пляновість».

Україні конче потрібні сучасні технології, промислове обладнання останніх поколінь. . . Потрібні. . . Перелік може бути довгим і одноманітним, бо все доведеться купувати у високорозвинених країнах і все — за вільноконвертовану валюту. А де ж вона візьметься? Можна й далі експортувати сировину. Але ж усьому світові відомо, як це невигідно, бо міститься в ній лише дрібка національної праці. Можна придбати валюту, експортуючи власні вироби. Але ж купуватимуть їх лише тоді, коли зійдуть вони із сучасних ліній. Отже — зачароване коло. Зачарованість видається зловісною, коли подумаєш, що вириватися з того кола доведеться фахівцям, які на інститутських лавах вивчали не економічну науку, а політикоекономічні міти. А вивести Україну з кризової ситуації зможуть тільки досвідчені капітани промисловости, енергійні й вишколені менеджери, знавці банківської справи. Так, пошук у всьому, але над усе — пошук людей для навчання й стажування в закордонних університетах, відомих компаніях, респектабельних фірмах. Поки не постане нова генерація українських економістів, доти зловісно зачарованим залишатиметься коло.

Трансформація централізованої державної економіки в ринкову викличе й низку, м'яко кажучи, небажаних явищ. Провідники молоді держави зіткнуться з досі незаними й підступними проблемами — інфляція, безробіття тощо. У протистоянні з ними чи не найголовніше — не втратити правильних орієнтирів і не припуститися збільшення витків інфляційної спіралі, всіляко підтримуючи економічно активні елементи, які вже зараз спроможуться на конкретний внесок в українське майбуття. Перехід до ринку вимагатиме і принципової лібералізації економічного простору, починаючи з цін і закінчуючи міжнародними економічними відносинами; вимагатиме поширення регульованих економічних процесів, що виходять із взаємодії попиту й пропозиції, як на сферу прикладання робочих сил, так і на політику заробітної плати. Принагідно зазначимо, що українська — напрочуд дешева! — робоча сила не може не бути принадою для іноземних капіталів. Підприємець свідомо переплачуватиме, намагаючись залучити до себе найкваліфікованіших працівників. Звільнення в зростанні зарплат — річ сама по собі пересічна, але. . . не в сучасних українських умовах, коли *звільнити*, означало б — натиснути на ціни і допінгувати інфляцію.

З цього боку недавній досвід Польщі, де профспілки наполягли на неконтрольованому збільшенні платні, вельми сумний: інфляція

виражалася в тисячах відсотків, дорожнеча була неймовірною, знецінювалася валюта, а життєвий рівень населення катастрофічно падав. По-іншому повелися чехо-словацькі фінансисти, які спромоглися вдержати інфляцію 1991 року на п'ятивідсотковій позначці порівняно з роком 1990-м. Між урядом, установами, особами, які нараховують платню, а також профспілками існувала домовленість, що за нею було встановлено *орієнтовний* рівень наростання заробітної плати. Підприємство, яке перевищувало його на один відсоток, сплачувало в державний бюджет штраф, що відповідав абсолютній сумі перевищення. Перехід фінансовим свавіллям одновідсоткової межі автоматично збільшував штраф у сім з половиною разів. Суворі маніпуляції зі штрафними санкціями втримали платню під тією границею, за якою дороге перетворювалося на архідороге й ставало практично неприступним покупцеві. Зрозуміло, і чехам, і словакам довелося тимчасово підтягти паси, зате вони уникли набагато серйознішої небезпеки: інфляційна спіраль не винесла їх на крижаний полюс економічної кризи.

4. Не швидко допомога, а прискорена

Зволікання з ліквідацією українських економічних та соціальних проблем може призвести до кульмінації соціального напруження, яке обернеться конфронтацією з урядом і призведе — згадаймо Югославію! — до дестабілізації політичного поступу. Слід зважити й на те, що в Україні існують як прокомуністичні, так і відверто большевицькі сили, які за умов господарського занепаду досить легко здобудуть підтримку населення демагогічними обіцянками. Звичайно ж, західні держави усвідомлюють, що загроза повернення большевизму є безпосередньо й їхньою загрозою, а тому в допомозі українському народові вбачають свій обов'язок.

Обов'язок — обов'язком, але ніхто не застрахований від того, що йому допомагатимуть способом «на тобі, боже, що мені не гоже». Ні, Україна вимагає й вимагатиме забезпечення новітніми технологіями, висококласним обладнанням, комплексними консультаціями. Необхідність саме такої співпраці підтверджується подіями — знов-таки невідступними! — в українському сільському господарстві. Минулорічний врожай, як відомо, був на диво щедрим, але й по сьогодні мешканці хоч Харкова, а чи хоч Львова вистоюють в однаковісінько довгих чергах у напівпорожніх гастрономах. Причина такої, на перший погляд, нелогічності? А причина в тому, що половина картоплі і третина зернових просто-напросто втрачена. Не кажучи вже про висипані в ярки тонни яблук і гектари заораних помідорів.

Дитині зрозуміло, що за такого «господарювання» продуктова допомога, що надходить з-за кордону, аж ніяк не перспективна. У разі потреби вона, звичайно, льокалізує можливі «голодні бунти», на короткий час навіть заспокоїть людність. А далі? Продовольча програма може бути розв'язана лише концептуально й лише на

основі довготермінової концепції. А звідси — замість імпортувати продукти, Україна мала б імпортувати найрізноманітнішу сільськогосподарську техніку, яка б дозволила збирати все і зберігати повністю все, що виродилося на її ланах. Покищо можна покористатися, нехай і підупалим, але все ж таки авторитетом колишньої європейської житниці, чиї унікальні чорноземи — нехай і попсовані большевицькими поміщиками! — залишаються запорукою того, що Україна по-старому експортуватиме зерно до Західної Європи.

Не позбутися остаточно своїх природних багатств можна за умови їхнього обережного й раціонального використання. Знову — фахівці! Уже нині ними повинні стати запрошені західні експерти і вже зараз західні консультаційні фірми повинні сприяти процесові формування української економічної моделі. Великою мірою все залежатиме й від того, чи вистачить української скарбниці на фінансування необхідних інвестицій. До позичок, кредитів тощо слід ставитися з певною упередженістю, бо кожен кредит має бути погашеним, а ступінь заборгованості не є безмежним. Пошлемося ще на польський досвід, на досвід країни, переобтяженої боргами настільки, що вона навіть не спроможна була сплачувати відсотки, й кредитори пішли на часткове списання величезного польського боргу.

Україна мусить будь-що подолати свою дотеперішню ізольованість, на яку віддавна прирекли її кремлівські вожді, і якомога більше відкритися світові. Ув економічній сфері *відкритість* — це пряме залучення іноземного капіталу до підприємництва. Однак відомо, що закордонні бізнесмени й промисловці не надто поспішають. Чому? Бо українське суспільство продовжує жити за колишніми совєтськими законами, бо і в економічній, і в інших сферах подібujemo прояви того, що ніяк не відповідає статусові правової держави.

5. Не все те золото, що блищить

Отже, перебудова української економіки можлива тільки за участю іноземного капіталу, за участю провідних іноземних фірм у реконструкції українських підприємств. Фірмачі принесуть із собою не тільки «повний гаманець», хоча й без нього ні в кут, ні в двері, але й щось дорожче, а саме: віковий досвід й ділові контакти, завдяки чому їхні молодші партнери потраплять на важливі закордонні ринки. Можливо, ті «українські патріоти», які ще вчора серйозно доводили, що «Росія — батьківщина слонів», заперечуватимуть: мовляв, видряпаємось з прірви і самотужки. Звичайно, те, що таке їхнє самостійництво народ сплачуватиме колосальними соціально-економічними жертвами, їх, як завше, зовсім не обходить.

У партнерство не можна ввійти з позиції прохача, бо співпраця — і це абеткова істина! — передбачає взаємовигідність. Пропозиція до пропозиції не приходиться, й молоді українські бізнесмени не повинні спокшуватися котроюсь лише тому, що вона *звідти*. Знайдеться чимало охочих нагріти руки на українському лихові. Тільки

сильний капітал є запорукою партнерської шляхетности. Тільки сильний капітал зміцнюватиме підмурок української державности. А тому й держава повинна зробити все, щоб всіляко стимулювати активність іноземних підприємців. Українські податкові умови бажано хоча б в основному привести у відповідність з усталеним оподаткуванням підприємств, об'єднань і корпорацій передових країн. Така аналогізація вимагатиме безперечно докорінної податкової реформи, але зараз ідеться про оподаткування не тільки як *систему*. Є багато чинників — наприклад, можливість відраховувати фінансові збитки із податкових зобов'язань надалі, — які теж слід наблизити до загальних західноєвропейських стандартів. Без такого наближення українські бухгалтерські звіти й статистичні зведення залишатимуться для англійського чи німецького клерка загадковими текстами і життєво необхідна інформація розчинятиметься в порожнечі.

Соціалістична економіка, яка деформувала ціннісні пропорції, повсякчас применшувала маєткову вартість державних підприємств, і зараз, коли створюються виробничі структури із закордонною маєтковою участю, у невідгданому становищі опиняється саме українська сторона. Невідгданому, бо вкладає в діло здебільшого свої матеріяльні статки — території, будинки, обладнання, — а не фінансовий капітал і сучасні технології, як її партнери. Коли й надалі визначати внесок української сторони за деформованими цінами, то це означатиме безперечне послаблення її позицій у підприємствах із закордонною маєтковою участю.

Вступ іноземного капіталу залишатиметься проблематичним, доки знецінюватиметься національна валюта, а її міжнародні позиції відбиватимуться в несприятливому девізному курсі. Отже, це ще одна причина того, що до державного маєтку повинні застосовуватись світові ціни, а водночас вживатись суто конкретні заходи для стабілізації валютної ситуації й зміцнення української грошової одиниці. Але й тоді згадана проблематичність зберігатиметься, бо іноземні бізнесмени не співпрацюватимуть з українськими за незмінності девізного господарювання, яке покищо не передбачає вільного трансферу прибутків після сплати відповідних податків.

Вільна конвертованість власної валюти — справа майбутнього. Але вже тепер Україна, наслідуючи країни середньої та східної Європи, могла б ввести так звану внутрішню конвертованість, конвертованість обмежену, яка поширюється винятково на підприємницькі суб'єкти. Таким чином за нестачі девіз діятиме жорстке нормована система девізних засобів, а девізний курс встановлюватиметься в залежності від співвідношення валютної пропозиції й попиту.

6. І в чехів купони, але інші

Можна вважати, що економічна реформа пододала половину шляху, якщо буде створена — звичайно, за конкуренції економічних суб'єктів — відповідна ринкова обстановка. Позбувшись кон-

курентції, «соціалістична економіка» змушена була проігнорувати об'єктивні економічні закономірності, а також і технічний прогрес. Поступ до ринку неможливий без того, щоб в економічному механізмі не були задіяні сили, які прогрес підтримують, а найважливіша з них — конкурентні відносини. Замість зруйнованих монопольних структур постануть структури взаємонезалежні й конкурентноздатні. За неминучого змагання перемога буде на боці тільки того товаровиробника, який запропонує споживачеві найсприятливіші умови. Також і ціни створюватимуться за вповні ринковими принципами, які, зрозуміло, атрофовані в монопольній економіці.

Виникненню ринкової обстановки передуватиме поява місцевих економічних суб'єктів, які конкуруватимуть між собою, але зважаймо, що державна власність не зникне за лічені місяці, й тому слід усіляко залучати іноземний капітал на український внутрішній ринок, який — є всі підстави твердити — сам по собі надзвичайно привабливе західних ділових людей. Привабливе взагалі, бо конкретизуватися заважає відсутність політичної стабільності в Україні.

Не наполягатиму, але видається, що приватизація державної власності — єдиний процес, який проходитиме в Україні легше, ніж у західних державах колишнього соціалістичного блоку, бо колись націоналізований маєток не повертатиметься його власникам, як, припустимо, в Чехо-Словаччині. На вибір оптимального варіанту української приватизації впливатиме, певна річ, те, що населення не має для участі в ній потрібних фінансових засобів. Тож і в Україні доведеться вдаватися до нетрадиційних методів так само, як і в Чехо-Словаччині, де запроваджено купонову приватизацію.

Усі повнолітні громадяни країни можуть придбати купонові книжки, вартість яких відповідає вартості певної кількості інвестиційних купонів, а кожен з них формально замінює гроші. За допомогою інвестиційних купонів можна замовляти акції приватизованих у такий спосіб *акціонерних* товариств (АТ). Отож державне підприємство спочатку трансформується в АТ, а воно вже згодом приватизується. Коли зацікавленість вкладників перевищує кількість акцій певного АТ, тоді замовлення анулюються й акції потрапляють до другого туру, де їхня номінальна вартість зростає. Приміром, якщо в першому турі людина за тисячу купонів одержала десять акцій, то в другому отримає вісім. Так продовжуватиметься доти, доки вартість акцій не стабілізується на тому рівні, який вдовольнить всіх. Може скластися ситуація протилежна, коли попит на акції не відповідатиме занадто щедрій пропозиції. Відтак «зайві» акції (тобто нереалізований маєток АТ) потраплять до другого туру, де громадянин може за тисячу купонів придбати дванадцять акцій, замість десяти — в першому. Застосування купонів дозволяє помітно прискорити приватизацію, викликати до активного економічного життя групу власників і задіяти систему самостійних економічних суб'єктів, що вона є, як пам'ятаємо, основою ринкової обстановки.

У малій приватизації — невеликі підприємства, магазини, сфера

обслуговування — зміна власності відбувається через прямий продаж, який, щоб уникнути несправедливості, йде у формі аукціону. З чехо-словацького досвіду добре відомо, що саме вчасний продаж малих виробничих приміщень допоміг напрочуд швидко стабілізувати ціни після їхньої лібералізації. Противники прямого продажу наголошують на тому, що за таких умов власниками стають найзаможніші, а більшість позбавлена можливості брати участь в аукціонах. Щоб не виникало таких побоювань, держава широко кредитує своїх громадян, а повернення позичок забезпечується придбаним майном і майбутніми прибутками.

Напевно все відбуватиметься не так схематично, як ми зараз виклали. Вірогідніше, що приватизаційна практика вдаватиметься до комбінованих методів, а яких саме — залежатиме від конкретних проектів тих чи інших підприємств або ж проектів альтернативних. Зупинитися ж на остаточному варіанті могла б неутральна комісія, складена із спеціалістів відповідних міністерств, економістів і правників.

7. Законодавці та підприємці

Втілення в життя економічної програми великою мірою залежатиме від того, наскільки оперативно змінюватиметься й оновлюватиметься система економічного законодавства. Припустимо, чехо-словацькі фахівці вважають, що підготовка лише податкових законів забере в них близько двох років, і нема підстав сподіватися, що в українських цей термін буде коротшим. Звичайно, спокусливо виходити з ухвалених юридичних приписів, як із законних засад, але, додамо, й дуже небезпечно. До речі, над юридичними приписами мали б попрацювати разом з українськими й іноземні експерти, представники країн, де системи фінансування, податків тощо функціонують вже довгий час і щільно припасовані до повсякденної практики. Таке співробітництво дозволило б уникнути непотрібного, а зрештою й шкідливого копіювання західних взірців.

У світлі економічної реформи по-іншому виглядає й роль держави, яка в недавньому минулому привласнювала результати праці і перерозподіляла їх на власну користь. Наявність ринкових відносин гранично обмежує втручання держави в економіку, а взагалі визнає тільки *системне* втручання. Для всіх без винятку економічних суб'єктів держава повинна створити абсолютно однакові умови і гарантувати — закони, закони й закони! — стабільність останніх. Звичайно, зберігатимуться такі локальні форми державного впливу, як дотації й зниження податків, а системне втручання зачіпатиме окремі галузі, здебільшого ті, в яких само підприємство не здатне позбутися життєвоважливих проблем (наприклад, в екології).

У державній компетенції й надалі перебуватимуть соціальне забезпечення, охорона здоров'я, шкільництво, культура... Не виключено, що й вони можуть бути частково приватизовані, але це не позначиться на їхній загальній неприбутковості. Забезпечува-

тиме їх знов-таки держава, а гарантом забезпечення виступатиме потужна, але водночас і льюальна система оподаткування. Квантифікація наявних фінансових потреб держави — із асигнуваннями на державне управління, оборону, безпеку тощо — визначатиме, наскільки важкі податки припадуть для підприємців.

Поступово згортатимуться виробництва, зокрема ті, чиї товарні аналоги дешевше імпортувати. Так само поступово з ринкового простору зникатимуть безперспективні економічні суб'єкти, що їх продукція не відповідає світовим стандартам. Тепер держава не реанімуватиме їх за допомогою фінансових ін'єкцій, а навпаки — буде підтримувати їхніх конкурентів, чия продукція користується попитом не тільки на внутрішньому, але й на світовому ринку, звідки поповнюється і девізне господарство України.

Відомо, що перехід до ринкової економіки вивільнює інфляційні тенденції, а тому перша фаза трансформації обов'язково зорієнтовується на виразну антиінфляційну фінансову й бюджетну політику. Саме бюджет покликаний всіляко знесилювати інфляцію, а тому його непродуктивні витрати повинні бути мінімалізовані й структура докорінно змінена. Бюджетна концепція виходитиме з потреб *надлишкового* бюджету, обмежуючи агрегатний попит і зрівноважуючи попит з пропозицією. Послідовність обмежувальної бюджетної й валютної політики стримуватиме інфляцію й не доводитиме її до спіралеподібного зростання.

8. Неліберальна лібералізація

Добре знано, що козирною картою проімперської московської пропаганди була відсутність безробіття. Ніде правди діти: за комуністичного режиму кожному завжди знаходилася робота, але ж ніколи не знаходилося відповідної їй винагороди. Приватизаційні процеси примусять підприємців впорядкувати робітничі ресурси. Загал пов'язує *впорядкованість* зі звільненнями на збанкрутілих виробництвах, але доведеться звикнути до того, що тим чи тим ступенем безробіття характеризуватимуться і прибуткові виробництва, де обсяг, призначений для двох, ні в якому разі вже не виконуватимуть троє робітників. Перевага надаватиметься найбільш кваліфікованим і працездатним, а решта — поповнюватиме ринок праці, що його «соціалістичні економісти» сахалися, як чорт ладану. З'являться «непотрібні» й дефіцитні професії, поменшає людей у виробництві й напевно побільшає у сфері обслуговування, відбуватиметься природний перерозподіл, який протягом десятиліть підмінювався адміністративно-командним.

Створення соціальної, сказати б, порятункової мережі, яка допоможе людям пережити безробіття, — цього для нинішньої України замало. Потрібна й інша система, система, яка б забезпечувала залучення позбавленого заробітку населення в якісно нові виробничі процеси, яка б відповідні бюджетні асигнування спрямовувала не тільки в грошову підмогу, але в програми перекваліфікації й

нових робочих місць. З одного боку, такі програми можуть бути розраховані на початкуючих підприємців, які надаватимуть роботу громадянам, а з іншого — на те, що суспільно-корисні додаткові роботи сплачуватимуться з бюджету.

Лібералізація цін — тема, яка викликала й продовжує викликати найгостріші дискусії. Залишити недоторканими дотеперішню систему утворення цін і спотворені структури їхнього співвідношення, значить, сприяти подальшим деформаціям, які негативно впливають на всі економічні пропорції. Залишити аж ніяк не можна, бо саме ціна вирішально позначається на прибутковості держави, поодиноких суб'єктів, позначається на всіх без винятку економічних рішеннях. Однак і в ризикованій лібералізації є своя небезпека, бо гостро дефіцитна економіка моментально зреагує на звільнення цін їхнім надмірним зростанням, а торговці та виробники спробують — що абсолютно логічно — використати ситуацію на свою користь. Згодом ціни обов'язково стабілізуються, але як швидко — залежатиме від того, наскільки сильною буде українська господарська політика, наскільки успішно відбуватимуться трансформаційні процеси, наскільки високим буде рівень адаптації підприємницьких суб'єктів у нових економічних обставинах.

Не можна сказати, що всі завдання розв'язуються комплексно, якщо не лібералізувати зовнішню торгівлю. На нашу думку, вільний доступ на закордонні ринки повинен бути в кожного, хто запропонує конкурентноздатний товар, а в руках держави — зосереджена торгівля зброєю й тими традиційними товарами, експорт яких завжди підлягає строгому контролю. Усі ж інші (крім продуктів, яких в Україні відчутна нестача) мали б експортуватися без перешкод на підставі загальноновживаних ліцензій.

Прага

Віктор ФЕДОРЧУК

ПЕРСПЕКТИВИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Проголошення 24 березня Верховною Радою України курсу на вихід з рубльового простору, створення власної грошової системи і перехід в економічних стосунках з рештою новоутворених держав на світові ціни означає вихід з єдиної економічної спільноти СНД. Перед Україною віднині в усій гостроті постає проблема господарської самодостатності. Простіше кажучи, чи зможе наша країна незалежно від Росії і, навіть більше, за умови активної протидії Росії, створити збалансоване, ефективне господарство, яке не лише збереже існуючий рівень економічного розвитку і рівень життя, але й дасть можливість розвитку з перспективою на наближення до європейських стандартів.

Україна розташована на південному заході однієї шостої частини суходолу, який ще донедавна називався ССРСР. Її площа дорівнює

603,4 тисячі квадратних кілометрів, а населення — 53 млн. осіб. Відносно загальної площі СРСР її територія становить менше 3 відсотків, а населення — менше 20. Але загальний економічний потенціал України значно більший. Україна була металургійною базою Советського Союзу, мала надзвичайно розвинену хемічну промисловість, потужне точне машинобудування, розвинену радіоелектронну промисловість і, навіть, авіаційну і космічну. На українських корабельнях споруджувалася більша частина советської флоту, в тому числі й військової. Окрім того, Україна в рамках колишнього Союзу мала найрозвиненіше сільське господарство, яке за загальним обсягом виробництва основних видів сільськогосподарської продукції стояло врівень з розвиненими європейськими країнами. Республіка на загал була найбільш економічно розвиненим регіоном СРСР. За загальним рівнем виробництва вона не поступалася переважній більшості європейських країн. Для російської імперії Україна мала таке ж значення, яке свого часу мала Індія для Британської — вона була найбагатшою колонією і опорою могутності, перлиною в короні імперії.

Попри скромні розміри в межах Союзу за європейськими мірками, Україна є величезною державою. Територіяльно це найбільша європейська країна, яка більша за Францію на 50 тис. кв. км і у півтора рази перевищує розміром Німеччину. За кількістю населення Україна посідає п'яте місце, поступаючися Німеччині, Франції, Великобританії та Італії.

Україна має найкращі орні землі у світі, чудовий потенціал для створення курортів і туристичних зон у Карпатах і на Чорноморському узбережжі. Сировинні поклади України порівняно бідні. Є великі запаси залізних і марганцевих руд. Натомість, майже немає власної нафти і газу, вугільні копалини Донбасу значною мірою вичерпані, видобуток вугілля в них задовольняє лише 18 відсотків потреб України. Останнім часом у пресі промайнули відомості про відкриття покладів золота, нафти, газу і навіть алмазів. Але сприймати їх серйозно покищо не можна. Відсутні вірогідні відомості про розміри цих покладів. Окрім того, можливо, що вони інспіруються з чисто пропагандивною метою: надихнути народ вірою у світлі перспективи.

За своїми географічними та кліматичними умовами і запасами природних ресурсів, Україна є типовою середньоевропейською державою. Навіть, якщо можна так сказати, найсереднішоєвропейською. На загал її природні умови значно сприятливіші для господарської діяльності, ніж майже всіх країн Старого світу.

Те, що Україна, в принципі, може стати врівень з рештою Європи за всіма показниками, не викликає жадних сумнівів. Та, на сьогодні, актуальним є не абстрактне питання квітучої України в сім'ї європейських країн-сестер, а цілком конкретні проблеми розвалу економіки, зубожіння населення, зростання соціальної напруги. Чи зможе молода держава не лише вистояти, а й розвиватись без Росії, з розладнаною економікою, енергетичним голодом і вороже наставленим сусідом на північному сході, який радо стромлятиме палиці в колеса?

Попри власну географічну і природну економічну спрямованість до Європи, впродовж довгих десятиріч советської влади Україна примусово інтегрувалася в штучний господарський комплекс. В результаті Україна тисячами ниток виявилась прив'язаною до тепер вже СНД.

Для України розрив економічних зв'язків зі Співдружністю означає втрату перш за все паливно-енергетичної бази. В розподілі праці всередині Союзу Україна відігравала роллю промислового центру, який працював на ввезеній сировині. Втрата зв'язків з промисловцями-партнерами в СНД для України значно менш відчутна. Україна має весь комплекс промисловости, який при потребі може бути легко переведений на виробництво іншої продукції. Тобто, для придбання комплектуючих заводом України відносно легко знайти партнерів, виявивши трохи ініціативи і підприємливості, на терені власне України. Плач нинішніх капітанів промисловости з приводу нестачі комплектуючих в значно більшій мірі пояснюється звичкою до легкого життя за плянкової економіки, коли на підприємство згори, разом із пляном, директорові спускали і список постачальників, ніж дійсно важкою ситуацією.

Керівні кола Росії ясно усвідомлюють ті переваги, які зараз дає їм більше примітивна структура російського господарства. Порівняно з Росією, Україні значно важче інтегруватися у світову економіку. Після розвалу Союзу, Росія може відігравати традиційну роллю СРСР у світовому розподілі праці — постачати сировину і паливо. Реалізуючи нафту, газ і деревину, Росія може цілком задовольняти власні потреби в якісних імпортних товарах, в тому числі промислового устаткування і технологіях. Перед Україною стоїть значно важче завдання — модернізувати промисловість для того, щоб зробити її конкурентноспроможною. Торгувати ресурсами Україна не зможе, тому що їх просто немає. Сучасна продукція української промисловости не відповідає найнижчим європейським стандартам і її продаж не може стати джерелом валютних надходжень. Для модернізації промисловости потрібні мільярдні інвестиції. Але цих коштів у країні також немає.

Енергетичний шантаж буде постійним засобом тиску на Україну. Без сумніву, будь-які спроби України відігравати самостійну роллю викличуть протидію північного сусіда, який використає і погрози «перекрити вентиль».

Отже, перед Україною постає питання: де взяти паливо і сировину для забезпечення потреб промисловости в умовах, коли нема ні експортної продукції, ані валютних засобів?

За ситуації, коли, за офіційними даними, торговельний дефіцит України в СНД складає 2,3 мільярди доларів, а, власне, з Росією — 3 мільярди, на перший погляд позиція, зайнята керівництвом держави 24 березня, виглядає нерозважливою, оскільки Росії достатньо відмовити Україні в кредитних поставках, щоб поставити її на коліна.

Але у цій справі є один нюанс, який може набути дуже великого значення і повністю змінити загальну картину. Цей нюанс — гео-

політичне розташування України. Для Росії і для решти країн СНД Україна є воротами в Європу і в світ. По території республіки пролягають залізничні і автомобільні магістралі, нафто- і газогони, лінії зв'язку Росії з Європою. Через чорноморські порти України здійснюється більша частина морської торгівлі СНД.

Росія просто фізично не в змозі виконати свою погрозу — «перекрити вентиль». На нафто- та газогони нанизані одна за одною безліч європейських країн. Неможливо припинити постачання нафти на Україну, не залишивши без палива всіх тих, хто стоїть в черзі за нею, тобто — Європу. Катастрофічні наслідки для Росії такого кроку цілком очевидні. Звичайно, можна побудувати нові магістралі для перекачування нафти і газу, але такий спосіб вимагає довгих років часу і десятків мільйонів коштів, через це на порядку денному не стоїть. Те саме можна повторити і стосовно транзиту вантажів, транспорту та зв'язку.

До того ж, на відміну від цивілізованого світу, в торговельному балансі України з СНД не враховується вартість усіх цих транзитних послуг. Досі Україна не отримала жодної копійки за використання її території. Державний радник України Олександр Ємельянов на своїй прес-конференції повідомив, що лише за транзит транспорту і використання простору Росія повинна б платити Україні до 8 млрд. доларів на рік. Нескладна арифметична операція: 8 мінус 2,5 — дає Україні 5,5 млрд. доларів річного прибутку. Кожен день понад 15 млн. доларів. Тобто, мова йде не про те, що Україна винна Росії, а навпаки. І відкладення нещодавнього рішення Кремля щодо відпуску на волю цін на паливо швидше за все викликане не альтруізмом Росії, а тверезими розрахунками. В команді Єльцина, напевне, добре порахували, хто виграє від переходу на вільні ціни.

Росія навіть не може відмовитися від запропонованих Україною клірингових розрахунків. Якщо вона не захоче клірингу, то їй доведеться платити валютою, якої в неї нема. Отже, стосовно Росії Україна цілком може забезпечити власну самодостатність і вистояти. А гарантоване постачання паливом та сировиною дозволить республіці спокійно і впевнено провадити внутрішні реформи.

11.04.92

ТРЕТІЙ З'ЇЗД СПІЛКИ ОФІЦЕРІВ УКРАЇНИ

У днях 4-5 квітня 1992 року в Києві відбувся Третій З'їзд Співки Офіцерів України з участю 934 делегатів із усіх областей України, а теж делегатів організацій Співки Офіцерів України з різних країн кол. ССРСР. У нарадах з'їзду брали участь 5 генералів, 71 полковник, 163 підполковники, 148 майорів та офіцери молодшого командного складу.

З'їзд відкрив уступаючий голова Співки Офіцерів України

ген. май. В. Мартиросян, а хор — мистецький колектив Будинку офіцерів, де й відбувався З'їзд, — проспівав «Боже Великий, Єдиний». Нарадами З'їзду проводила ділова Президія, що її очолював полк. Олександр Скрипальський. У часі З'їзду працювали комісії — реєстраційна, мандатна і резолюційна. Звідомлення з діяльності Спілки Офіцерів України від часу другого її З'їзду подали — голова ген. май. В. Мартиросян, май. В. Чечило — секретар, полк. В. Лазоркін — заступник голови. Про фінансову господарку звітував голова Ревізійної Комісії. Виступали на З'їзді — міністр оборони України ген. полк. Костянтин Морозов, член Президії Верховної Ради Василь Дурдинець, народні депутати — Степан Хмара, Ігор Деркач, Іван Гвань, історик Валентин Мороз, Юрій Шухевич. Від Ради Українських Комбатантських Організацій у західній діаспорі і від Об'єднання бувших Вояків Українців у Великій Британії З'їзд привітав май. д-р Святомир М. Фостун. З'їзд привітав грімкими оплесками письмове привітання йому від Святішого Патріярха Мстислава I, а теж вишанував пам'ять президента Михайла Грушевського, героїв Крут, Січових Стрільців, борців ОУН-УПА, та всіх полеглих воїнів у Другій світовій війні. Від Головної Булави Всеукраїнського Братства УПА привітання З'їздові склав Орест Дичковський. Окремо делеговані офіцери відвезли вінки на могилу президента Грушевського і на місце поховання героїв Крут, а теж до пам'ятника полеглих у Другій світовій війні.

Головними вагомими питаннями З'їзду були проблеми творення власних Збройних Сил України, повернення офіцерів-українців із різних республік кол. СССР на Україну, справа Чорноморської флотії, українізація армійських частин, вимога визнання УПА, впровадження у військових штабах Закону про мови, соціальне забезпечення офіцерів. Всі ці порушені та широко обговорювані питання знайшли своє віддзеркалення у резолюціях та вимогах З'їзду до міністерства оборони, уряду і парламенту України.

З'їзд висловив подяку ген. май. В. Мартиросяну за його дотеперішню працю на пості голови Спілки Офіцерів України і побажав йому успіхів у його новій праці в міністерстві оборони та обрав одноголосно підполковника Григорія Омельченка, юриста, новим головою СОУ. Обрано теж багаточисельний новий виконком Спілки, до якого входять представники всіх областей України, а теж і представники з східної діаспори.

Намічено широкий плян праці Спілки на чергову каденцію, враховуючи різні конкретні пропозиції делегатів. Своім представником у Верховній Раді офіцери обрали Степана Хмару. Домінував на З'їзді великий патріотизм офіцерів, що проявлявся майже у всіх виступах дискусійців. У них відчувалися їхня велика турбота і бажання, щоб була утворена власна національно-свідома українська армія, щоб Крим і Чорноморська флотія були українськими та щоб закріплювалася українська держава.

Третій з'їзд СОУ закінчився в неділю, 5 квітня, о год. 6 увечері,

коли згаданий уже хор проспівав «Ой, у лузі червона калина», а після того всі учасники З'їзду проспівали «Ще не вмерла Україна», що було глибоко зворушливим моментом цієї історичної події у житті молодії, сучасної української держави. (УЦІС).

ЗАЯВА УКРАЇНСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ОДЕЩИНИ

Рядом обласних філій українських організацій Одещини (УРП, ДемПУ, ТУМ, Союз Українок) у зв'язку з візитом віцепрезидента Росії Руцького зроблено заяву наступного змісту:

«Як стало відомо з засобів масової інформації, 2-4 квітня 1992 року в Севастополі та на Чорноморській флотії побував віце-президент Російської Федерації генерал Руцької.

Не погоджене з прийнятим у цивілізованому світі способом перебування на території суверенної України одного з керівників сусідньої держави вже викликає здивування. Але та брутальна, провокаційна, антиукраїнська, шовіністична, розкольніцька діяльність, яку проводив «відомий герой» брудної афганської війни, перебуваючи в Севастополі, може вміститись тільки в рамки звичайного політичного злочину.

Потім генерал переїхав з території України до іншої суверенної держави — Молдови і проводив діяльність проти цієї країни.

На відміну від Молдови, яка заявила офіційний протест Росії з приводу непрошеного гостя — Руцького, Україна на псевдовізиті Руцького ніяким, принаймні відомим громадськості України способом не відреагувала, як і не відреагувала на попередні візити російських адміралів та генералів до Севастополя.

Якщо ж генерал Руцької вже успішно розв'язав проблеми фармерства Росії, то він міг би бути запрошеним на Україну міністерством сільського господарства. Але ж це міністерство знаходиться не в Севастополі, не входить до Чорноморської флотії чи стратегічних сил СНД.

Згідно з вищесказаним, ми вважаємо за потрібне заявити:

1. Непрошена візита генерала Руцького на територію суверенної України є демонстрацією неповаги, грубого порушення норм та правил прибуття та перебування на цій території, а дії Руцького є провокаційними — спрямованими на розпалювання міжнаціональної та міждержавної ворожнечі сусідніх народів в самому центрі Європи.

2. Наведені факти ще раз підтверджують, що вище керівництво України не може позбутися комплексу «молодшого брата», допускаючи неодноразові та все більш нахабні провокації з боку російського керівництва відносно України. Величезна робота президента України, Верховної Ради, Міністерства закордонних справ

України на світовій арені дають добрі наслідки й Україна з кожним днем набуває належного їй міжнародного авторитету, але легковажне ставлення до витівок «старшого брата» — швидке забуття того, що голодний кровожерний колонізатор на Сході не відгороджений навіть умовним кордоном від недавньої колонії-годувальниці, може привести до таких наслідків, що й світові не снилося.

3. Ми вимагаємо від Президента України та відповідних державних органів терміново вирішити питання про встановлення реальних державних кордонів та митної контролі за всім периметром території України, ввести протягом місяця хоч тимчасові пашпорти громадян України та забезпечити захист України від попадання на її територію та пересування по ній будь-яких неприємних гостей будь-яких рангів.

4. Вважаємо, що відповідні державні органи України повинні негайно реагувати на будь-які спроби втручання в її справи та замаху на її суверенітет — від кого б вони не виходили — і негайно інформувати про це українську та світову громадськість».

Підготували Ігор Столярів і Станіслав Іщенко.

Анатолій ОСАДЧИЙ

ДИВИТИСЯ В МИНУЛЕ, ЩОБ ЗРОЗУМІТИ СУЧАСНІСТЬ І ПОБАЧИТИ МАЙБУТНЄ

Китаєць у розпачі може побажати кривднику жити у часи великих змін. Східна мудрість вбачає у сталості суспільних відносин запоруку благоденства. Таких канонів немає на Заході. Особливо відчувається ця різниця світосприйняття, коли порівнюєш долі двох великих народів, українців і росіян, що живуть на рубежі Сходу і Заходу. І якщо російський народ, про який його великий мислитель Олександр Герцен сказав: «...Мы ленивы и нелюбопытны», ближче до східного світосприйняття, то український має скоріш західну вдачу, про що свідчить творчість великих мислителів, літераторів, державних діячів і вчених Росії, що мають вагомий внесок у сучасне західне світосприйняття і чие коріння лежить глибоко в українському ґрунті.

Початок розбіжностей треба шукати в історичному минулому, бо народна вдача і взагалі світогляд народу складаються протягом сторіч і на цьому процесі інтегрально відбиваються всі історичні події, що поступово формують як духові засади і критерії вчинків особистостей, так і особливий склад адміністративного устрою держави. Різне історичне минуле (з XIII до XVIII сторіччя принаймні) зараз, на наших очах приводить до формування різних держав — України та Росії, з різними підходами до вирішення питань внутрішньої та зовнішньої політики. І особливості народ-

ного світосприйняття та віковичних звичок складаються, у супереч бажанню швидко і безболісно досягти рівня соціального устрою сучасних квітучих держав, на державний устрій, в якому поступають традиції Орди і релігійні розколи. Тому корисно озирнутися назад, щоб побачити своє майбутнє.

Недавно минуло 750 років, як Олександр Невський розбив у Льодовому побоїщі хрестоносців, що йшли воювати Орду. Не вдалася місія хрестоносцям. Не здолали Орду. Та чи й змогли б? Певно, що ні, бо на той час Орда була нездоланною не тільки для порівняно невеликого ордену хрестоносців, а й для потужної держави Руси.

Втім, держави вже не існувало. Були дві території, що підпорядковувались Орді. Північна територія, де княжив Олександр Невський, і Південно-Західня, під князівством Данила Галицького. І підпорядкування були суттєво різними — якщо на півночі дії адміністрації Олександра Невського контролювали ординські баскаки, то на півдні Данило Галицький домовився з Батием давати ясак, тобто данину, без того, щоб Орда насадила своїх баскаків по містах Південно-Західньої Руси. Це було перше перехрестя, що розвело різними шляхами народи, які мають спільне джерело духової культури — культуру Київської Руси.

Подальше життя північно-східньої території розвивалося у жорстоких лецатах контролю адміністрації Золотої Орди, що видавала Золотий Ярлик — ознаку найвищої князівської влади, на свій розсуд. Тим часом південно-західня Русь, скинувши ординське ярмо, інтегрувалася в суспільні процеси, що розгорталися в XIV — XVI сторіччях у Східній Європі.

Орда панувала і безпосередньо керувала життям північної Руси до Куликової битви. У 1380 році Дмитро Донський переміг військо хана Мамай і тим самим Москва заявила свої наміри бути незалежною від Орди.

Але ця сподівана незалежність була незалежністю зовнішньою. Внутрішнє життя Московського Великого Князівства було просякнуте ординськими традиціями. І це цілком вірно. Чи можна одним махом, вигравши одну битву, позбутися адміністративного устрою, що встановлювався і панував протягом двох з половиною сторіч? Відповідь проста — ні.

Я спробую обговорювати цю проблему, таку актуальну зараз, коли розпочалася розбудова нової держави Україна. Я розумію, що питання про вплив адміністративного устрою Орди на сучасне життя українського народу дуже складне і потребує ретельної наукової аналізи, тому тут я скоріше емоційно висловлюсь з приводу цієї проблеми. Мені хочеться відзначити історичні події, в яких видно корені сучасного світогляду нашого народу. При тому виділити негативні фактори, які тепер є дуже небезпечними, бо можуть лягти у ґрунт нової держави. Рожеві кольори історії розбудови Російської імперії викликають емоційний протест. Тим більш емоційний ще й тому, що модний нині вислів «наша страна — страна с непредсказуемым прошлым», на мій погляд, повною мі-

рою відноситься до часів Московського і князівства, і царства, й імперії.

У XIV сторіччі Московське князівство накопичувало сили, готуючись дати бій Орді. Переїнявши адміністративний устрій держави-гнобителя (на той час, без сумніву, найефективніший, бо він забезпечив оволодіння майже всією територією Євразії), Московське Князівство зробило його міцнішим за ординський, бо прилучило до адміністративного устрою православну Церкву. На відміну від толерантної до різних релігій Золотої Орди Московське Князівство було з'єднано ще й духово. Зауважу, що така адміністративна функція Церкви призвела до тупого догматизму, що вибухнув розколами під час реформ Московської імперії. Але це відбулося наприкінці XVII сторіччя.

У XV сторіччі Московське князівство воювало з Ордою за першість у надвеликій за тих часів державі — Золотій Орді, частиною якої воно й було.

Перший вагомий крок було зроблено Дмитром Донським. У 1380 році він одержав важливу перемогу над Мамаєвим військом. Ординське Московське Князівство виходило на самостійний шлях. Виходило з багажем ординського устрою держави, замінивши іноді тільки назви посад, як, наприклад, «баскак» на «воевода», виходило з багажем рабського підпорядкування життя і майна підлеглого волі начальника, виходило, — і це було принциповою різницею від попередньої, Золотої Орди, — зцементованим православною вірою.

Нащадки Дмитра Донського — Іван III та Іван IV успішно продовжували дідівську завойовницьку політику, насаджуючи ординські порядки на землях Тверського, Новгородського та Псковського князівств. А завоювання Іваном IV Казані символізувало повний перехід спадку Золотої Орди, щодо адміністративного устрою, до Москви. З цих причин можна зрозуміти жорстокість Івана IV, характерну для східних тиранів Середньовіччя; висунення на перші лави московських державних діячів військової верхівки (Басмачови, Скуратов та інші); і, нарешті, сходження на московський трон Бориса Годунова, що прямо походив з ординської знаті.

Наприкінці XVI сторіччя Московське царство захиталося. Далося взнаки духове походження. Західні росіяни — смоляни, новгородці не бажали ординських порядків. Тому так порівняно легко завоював московський трон цар Дмитро Іванович у 1605 році. Але ця спроба розлучитися з Москвою не мала успіху. Правителів Московщини ординські порядки влаштовували. За царювання Михайла Романова московська адміністрація зализувала рани і накопичувала сили для подальшої експансії. Мабуть, після невдач кінця XVI — початку XVII сторіч Московське царство не здавалося політикам страшним, тому так легко пішов на співдружність з ним Богдан Хмельницький, вирішуючи тактичні задачі — вирватися з обіймів Речі Посполитої та не потрапити в обійми Порти. Тим більше, що православ'я здавалося єдиною духовою платформою і запорукою братерства.

Але перші ж кроки московської адміністрації на українському ґрунті показали її ординський характер. Відмова російського царя присягати українському народові викликала подив. Невдовзі хвилі обурення прокотилися Україною, яка впізнала ординських баскаків у московських воеводах. Те, чого боявся Данило Галицький, — встановлення ординської адміністрації у своєму князівстві, сталося на Україні в другій половині XVII сторіччя. Розпочався процес формування ординського світогляду українського народу, а разом із ним і закріпачення.

Не був цей процес однозначним і завжди успішним. Були явища, що сприяли його розвитку, але були й такі, що й гальмували. Парадоксальним видається те, що коли Петро I розпочав у Росії реформи щодо західньої переорієнтації, ординізація України посилилася. Це сталося з багатьох причин, але не остання серед них та, що культурні та освічені люди на чолі з ректором Києво-Могилянської академії Феофаном Прокоповичем вирушили до російських столиць за царевими указами наповнювати Петрівські реформи. Цей перший відплив інтелекту з України залишив нарід незахищеним від сваволі старшини, яка позитивно сприйняла ідеї Орди і «за чини та гроші» (за висловом Катерини II) успішно повила рідний нарід у кріпацтво. І якщо у північних столицях визрівали процеси звільнення — спочатку, за Петра III, аристократії, а згодом, за часів Олександра II, через 100 років і селян, у Києві згущався морок Ординського рабства — кріпацтва, підсилений шовіністичними заборонами — імператорськими указами української мови та культури, як потенційно небезпечних для імперії, просякнутої Ординським духом.

Але — плине час — і все змінюється. На початку XX століття прогресивні реформи зробили з Російської імперії передову, розвинуту технічно і гуманітарно державу. Дають свіжі паростки плодючі ґрунти культури і науки на Україні. І призводить все це до того, що за часів Нової історії однією з найперших у світі імперій, що розпадається, стає Російська імперія — спадкоємниця Золотої Орди. Здавалося б — все! Визріло нове світосприйняття у гноблених народів і на уламках Московщини виникли нові держави, які визнає світ. Та ні! Отут на арену виходить нова сила, ім'я якої — большевизм. Але що це? До болю знайомі вершники, що лавою котяться степами, руйнуючи і палячи все на своєму шляху. На знаменах начебто нові ідеї Маркса, заклики до соціальної справедливості, братерства, а на ділі — шабельне право. Всесвітня революція на Батийський кшталт. І зовсім не випадково на чолі цієї нової Орди людина, рідна земля якої у нетрях Орди. І зовсім не випадково його оточення — люди, зформовані східньою системою виховання. Не випадкова патологічна ненависть большевицьких лідерів до інтелігенції — адже ніхто інший, як інтелігенція несла світло прогресу в п'тьму імперії. . .

Та й соціалізм у большевицькому виконанні не випадково просякнутий східнім світосприйняттям. У цьому соціалізмі людина — гвинтик великого механізму, не більше. Її особистість не має нія-

кого значення для держави. Як сказав «головний інженер людських душ» Сталін: «Незаменимых людей нет!»

У 1917 році, здавалося, знову розходяться шляхи двох народів — українського та російського. Росія — під большевицьку Орду, Україна — до західної цивілізації. Може, так і сталося б. Але, українське селянство, на відміну від російської інтелігенції, не видавлювало з себе рабів по краплині, тому оманливий шум ідей большевиків-ординців завів їх у Кримську пастку, де вони, завоювавши Україну для большевиків, були роззброєні та розстріляні. І розстрілювали їх комісари — нові баскаки нової московської орди. Потім — голодомор, геноцид, теорія «злиття народів» в єдиний ординський, повна декультуризація і зведення до напівдикунського стану.

Історичний досвід усіх народів показує, що кожна революційна зміна еволюційного шляху розвитку відкидає потерпілих на пару сотень років назад. Тому од 1917 року треба дивитися назад, на ординську державу, щоб зрозуміти, що заподіяв цей переворот. Зрозумілими тоді стануть централізований устрій держави, централізована економіка і культура. Підневільні здають ясак до столиці, звідти одержують мінімум для прожиття. Пам'ятаєте продзагони? Зрозумілими стають методи НКВД, такі схожі з методами Малюти Скуратова...

Але все це стало можливим лише тому, що селянство Російської імперії було просякнуте духом Орди. Я розумію, що для формування світогляду народу потрібні десятиріччя, принаймні, тому мені стає страшно, коли сьогодні я бачу у нас політичний тероризм — голодування, самоспалення. Тільки рабська психологія може довести людину до наруги над своїм тілом для того, щоб досягти якоїсь вигоди. І якщо наприкінці XVII сторіччя українська психологія була просякнута почуттям власної гідності, була близькою до знаменитого польського гонору, то тепер у міському транспорті, на вулиці, у випадковій розмові можна почути тугу за владою большевицьких ханів, бо ті, хоч і лютували, і принижували людей, і пили людську кров, були «хазяями». І мені страшно, бо з такою тугою можна тільки відновити Орду.

Київ, 24 квітня, 1992 р.

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ДЕШЕВИЙ, АЛЕ КОРИСНИЙ ПОДАРУНОК ДЛЯ ВАШИХ РІДНИХ І БЛИЗЬКИХ З НАГОДИ ЇХ ІМЕНИН, УРОДИН ЧИ ІНШИХ ПОДІЙ. ВИСИЛАЙТЕ ЗРАЗКОВІ ЧИСЛА «В. Ш.» СВОЇМ ЗНАЙОМИМ І ЗАОХОЧУЙТЕ ЇХ СТАТИ ПЕРЕДПЛАТНИКАМИ. ПОДАВАЙТЕ НАМ АДРЕСИ ВАШИХ ДРУЗІВ, ЩОБ ВИСЛАТИ ЇМ ЗРАЗКОВЕ ЧИСЛО ЖУРНАЛУ.

Поезія

Віталій ПОЛИЩУК

В'ЯЗАНКА ВІРШІВ

На зорях
Настояні маки,
Кивають голівками:
Не підходь,
Не підходь. . .
Тут
Тиша м'яка
Пелюстками тремтить,
Тут бджілка одна
Хазяйнує.

* * *

Назбираю
Яблук
Коло хати, —
Вітер їх вночі
Поназбирав, —
І на стіл
Поставлю малювати, —
Я колись в дитинстві
Малював.
. . . А в саду —
Високі трави. . .
Пахнуть яблука
Вітрами,
Пахнуть яблука дощами. . .
Змалювать вітри?
Не вженуся за вітрами. . .
Змалювать дощі?
Вже пройшли
Дощі. . .
Змалювать високі трави?
Ні,
Не те,
Перш за все —
Намалюю руки
Мамині.

* * *

Сад навантажений,
Аж до землі присів.
Тріщить кора,
Наче жили.
— І нащо бере стільки? —
Скажете. —
Беріг би
На старість
Сили.
Та сад
І не чує слів.
Вгрузає у землю
Ногами
Кремезними. . .
Чекає на діда.
А той —
Забарився
З терезами. . .

* * *

Відробили руки,
Відносили ноги,
І хрипить у грудях,
Мов ковальський міх.
По лицю старого
Дум
важких
пройшов
леміх. . .

Та в життя од діда
Пролягли дороги.
А колись
Підкови гнув,
А колись
Клепав орала. . .
А того
Й збагнуть не міг,
Що відроблять руки,
Що відносять ноги. . .
Дай-но, діду,
На дорогу
Я погріюсь
Біля рук твоїх.

* * *

У своєму дворі
Живуть-відживають
Два царі:
Дід і пес Сірко.
Ще й явір крислатий
Навалився на хату.
А вночі
Дитячим голосом
Квилять сичі.
Щасливий,
Дід засина на помості:
Це — вередливі внучата
До нього
З'їхались в гості.
Квилять сичі. . .
Виповзає із двору трава. . .

.....
Сірко
На сузір'ї Пса
Заночував.
Летіла
До нього трава.
.....
Вийшов старий
На двір:
— Ти ще живий, Сірко?

.....
В цю ніч
Космічною смертю гула
За сараєм
Порожня
Старого труна.
Котилась
Ярами
Луна. . .
Полтавська обл.

Євген КРИМЕНКО

ДВІ ДАТИ

*«Усьому час-пора, і на все слухна хвилина під небом:
час народитися і час померти». Еклезіяст 3; 1,2.*

*«Я — воскресіння й життя. Хто вірує в Мене,
— хоч і вмере, буде жити». Йоан 11; 25.*

Дві дати лиш — народження і смерті —
Визначають дочасний шлях людини:
І сірі будні, й далі голубині,
Тяжіння вниз і височінь струнку,
Роки весни і старість невмолиму. . .
І плач, і сміх, і пісню гомінку;
Між дати ці, забуті завтра, стерті,
Вкладаємо весь зміст свого життя.

А потім що? Нірвана, небуття?
Лиш тіні того, що було й минуло,
Цвіло, росло. . . та все те проковтнула
Холодна ніч, бездонна самота?
Родився, вмер. . . і закінчилась драма,
В космічнім щез безмежжі океану?
І заметушилися майстри пера, поети,
І пишуть оди, епоси й сонети,
Не сплять будівники теж, архітекти,
Здвигнули піраміди і собори,
Гримлять симфонії, могутні хори, —
Це композиторів величні твори.
Історик мовою століть говорить,
Вивчає астроном предивні зорі,
У статуях, різьбах і мальовилах
Являється мистців надхненна сила,
Філософи, учені богослови
Буття незмінні пізнають основи,
І безконечні все ведуть дебати;
А завойовники і генерали
Людською кров'ю славу здобували.
Бажання їх — з Горацієм сказати:
«Не ввесь умру — Non omnis moriar!»
А цього прагне цар, мудрець, сліпий кобзар. . .
Двох дат жахливі пута розірвати,

І хід історії на мить спинити,
Щоб записатись там в кількох рядках,
А, може, і на цілих сторінках
І в пам'яті людей хоч вічно жити.

Яка ж тоді жде доля тих незнаних
Героїв будня: без гучних пеанів
На хліб насущний чесно заробляли,
Виховували й вивчили дітей,
З молитвою життя сплели, змагались. . .
І хоч признань і слави не зазнали,
Світилом стали вічних вартостей.
Чи дати ці — народження і смерти —
Це відповідь на їхній труд і жертви?
О, ні! Терниста праведна дорога
По колючках їх заведе до Бога,
Діла їх — книги вічної сюжет.
Ці дати дві — не присуду декрет:
Не альфа і омега вже людини,
Що від народження свого хвилини
Все невбланної боїться смерти;
Чекає нас Христос, життя безсмертне,
В Небеснім Царстві радісний бенкет,
І з подивом відкриє людське серце
Любови Божої незглиблений секрет.

квітень 1992

Олександра КОВАЛЬОВА

МОЗАЇКА СПОКУС

Пам'яті Алли Горської

1

Важкі спокуси уві сні,
Та все приходять кольорами.
Дня весняного синя рама
І гілка вишні —
Ось так відчяхнута —
Зайшла у пам'ять
І вийшла.
І попливуть рікою,
Мінливою, швидкою.

І маки степові напнуть
Вітрила свої гарячі,
І вириватимуть зі сну
Серця ледачі.
Спокус багато,
І чистих, і од лукавого.
А покликання — одне.
Бог покликав мене
Малювати чистих душею.
Усі квіти — чисті душею.
Бджілки, як перемиті,
Пшениця чиста і жито.
А люди очі ховають.
А позаду чорні тіні
Чимдуж сновигають.
Люди очі ховають.

Морок глибша.
Хіба я подумать коли могла,
Що людські повіки
Твердіші граніту, мармуру,
Далі від неоліту —
Під ними душа. . .
Люди очі ховають, не пускають. . .
Чорні тіні снують уже за плечима.
Морок глибша.
О, як у скроні мені пече!
Та невже ніхто не відкрис очей?!
Спалах. . .
Мені тепер видно далеко,
Мені тепер тихо й легко.
Бог покликав мене
Малювати чистих душею.

2

Хтось зацвіте по Великодню,
Хтось засумує на Покрову,
А хтось скажено затанцює
В калюжі крови.
Он старт —
Піднесено-наївні — ми —
В земному Раї, де на троні
Князь тьми.

А он — фінал:
Вгодована вовча зграя
В найцікавішу гру —
Кістками нашими — грає!
У нашому Раї.
Князь тьми ставить свою печатку на лоба
Кожному,
Хто готовий іти на лови —
Нас ловити.
Всі вовки-атеїсти
Хочуть їсти.
І вже їхня малеча
Злизує язичками кров овечу.
Смачного! . . .

3

Найдивніші у цьому світі — квіти!
Хто б посмів отак шаленіти —
Синім, жовтим, ясно-червоним?!
В кого стільки відваги й волі,
Як у квітки?
Самодостатня її краса.
Похвали пустої не жде.
Це від неї зігрітий день.
Це вона крізь холодну ніч
Являється Вам уві сні.
Тягніться до неї очима,
А руки складіть на грудях.
Запекло у зінцях гостро?
То спадає полуда.
Щоб душа не бігала навмання,
Щоб угадувала спасенно:
Ось рідня —
Поміж різнотрав'ям до голівки — голівка,
Сестри. . .
Не бійтеся тої миті,
Як душа у біленькій льолі
Попроситься і собі
На волю.
До голівки — голівка,
Сині, жовті, бузкові.
Засихають, линяють, в'януть,
Не зникають ніколи.

4

Раптом Вам пощастить
Стати бджілкою —
Сідайте тільки на квітку.
Квітка Вас нагодує,
Напоїть,
Щедро обсипле пахучим пилом
І не стане питати плати.
Такого ще не було,
Щоб на квітці зламалось бджолине жало,
Або щоб квітка вдалась скупюю
Та не дала нічого в дорогу.
Сідай і довіку царюй на троні,
Рівного в світі тобі нема.
Щасливі, кому вдалось раювати
У пахучому царстві,
Де не питають тебе, як звати,
І не заводять на тебе досє.
А просто раді-радісінькі,
Що ти є
І тебе можна обдарувати.

5

Обходьте все обгороджене,
Не заглядайте через паркани,
У шпарки,
Поміж віями — у занавішені очі,
Поміж ребрами — у загразоване серце.
Бо ті, що сховались самі від себе,
З'ївши себе, кусають чужих.
Відвертайтеся, біжіть!
Галасвіта,
Хоч би й за вітром в полі,
Бо тут убивають
Просто за погляд,
Коли він надто прямий,
Як шлях до кулі
Чи до тюрми.

6

Життя — спокуса бути щасливим,
Властива людям, а більше — нікому.
І вищербиться стократ підкова,
І кінь сконає край шляху,
І на зеленій підкові місяця
Одному з братів не вистачить місця
І другого він підніме на вилах,
І просторо стане йому у новому вимірі
З Каїновою печаттю.
Скільки личин у людського щастя?
Янголи всі — блаженні.
Демони всі — прокляті.
А людина хоче бути щасливою,
Хоч би й вила їй прохромали груди.
Щастя її — у Божій хвалі.
Смерть — у Божій огуді.

7

Кати мої, мабуть, усі живі
І каву п'ють на Хрещатику.
На похмілля після кривавого
Неситого щастя.
Вони певні: не пропадуть.
Перебредуть усю каламуть.
І так вони тим утішені, —
Що й досі ще стільки очей занавішених
І сердець заготованих,
І найчистіших мрій
Заново закатованих.
І хочеться стати караючим ангелом.
А вирвуся в поле —
Стаю бджілкою. . .

Наука, дослід

М. МЕЛЬНИК

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ ДОГОВІР ТА ЙОГО ЗНАЧЕННЯ

Історія Української Визвольної Революції 1917-1922 рр. відмічує дві найважливіші, рішаччі події, а саме: проголошення Четвертим Універсалом 22 січня 1918 р. незалежності УНР та заключення два тижні пізніше мирового договору з Центральними державами дня 9 лютого 1918 р. в Берестю Литовським.

Ці дві події так тісно зі собою пов'язані, так від себе узалежнені, що прямо неможливо їх окремо розглядати. Без Четвертого Універсалу не було б Берестейського договору, а без Берестейського договору та переговорів у Берестю не можна навіть подумати про Четвертий Універсал, який на два тижні випередив мировий договір, що на перший погляд виглядає парадоксом.

Четвертий Універсал правно розпочав незалежне існування України як держави, Берестейський мир створив берестейський період визвольної боротьби і продовжив більш як на один рік існування Української Держави, за яким слідувала агонія української державности — найбільш кривава, мілітарна і руйнуюча, а рівночасно геройська і жертвенна.

Коли Генеральний Секретаріат УНР на чолі з Володимиром Винниченком вислав делегацію на мирові переговори в Берестю, то Українська Народня Республіка була на той час правно оформлена Третім Універсалом, ухваленим 19 листопада, а врочисто проголошеним 22 листопада 1917 р. на Софійській площі в присутності війська, французької, бельгійської, італійської і румунської місій.

Після молебня відбулася дефіляда війська полків ім. Хмельницького, ім. Т. Шевченка, ім. Полуботка, кубанських козаків, моряків Чорноморської флотії та юнкерів української школи.

Цю дату багато публіцистів приймає як дату проголошення незалежності України, яка переходно діяла самостійно з уваги на большевицький переворот у Петрограді та упадок Тимчасового Уряду.

Навіть Перший Світовий Конгрес Вільних Українців відбувся в Нью-Йорку в листопаді 1967 р. для відзначення 50 річниці незалежності Української Народньої Республіки.

Візьмим під увагу головну постанову Третього Універсалу.

«Од нині Україна стає Українською Народньою Республікою. Не одділяючись від республіки Російської і зберігаючи її єдність, ми твердо станемо на нашій землі, щоб силами нашими допомогти всій

Росії, щоб уся Республіка Російська стала федерацією рівних і вільних народів¹.

Як можна зрозуміти незалежність України, яка мала не відділятися від Росії і зберігати її цілість?

Відповідно до ноти Генерального Секретаріату з 24 грудня 1917 р. була вислана до Берестя делегація для контролю й інформації з домаганням, щоб усі представники народів взяли участь у мирових переговорах, бо в тому часі ще не був утворений федеральний уряд Росії.

По приїзді української делегації до Берестя 1 січня 1918 р. німецька й австро-угорська делегації прямо запитали: чи українську делегацію вважати частиною російської (більшевицької), чи другою російською небільшевицькою, а чи самостійною українською?

Українська делегація на 3-х засіданнях дала вичерпуючі інформації про політичне положення України та намагання українського уряду створити федерацію небільшевицької Росії, однак без успіху. У виду цього українська делегація хоче брати участь у мирових переговорах як самостійна делегація самостійної Української Народньої Республіки.

Такий несподіваний перехід української делегації на самостійницькі позиції заскочив Генеральний Секретаріат.

Додатково треба згадати, що 13 січня 1918 р. ген. Гофман відвідав українську делегацію і запитав, що Українська Народня Республіка мусить проголосити повну незалежність, якщо хоче заключити мировий договір з державами Почв'рного Союзу незалежно від того, чи це зробить Советська Росія.

Заява ген. Гофмана, з якою повернулась українська делегація до Києва, *спричинила перехід українського проводу з федералістичних на самостійницькі позиції.*

Як важко було так нагло змінити свої напрямні свідчить передовиця в «Робітничій Газеті», органі ескеків, з 19 січня 1918 р., пера Володимира Винниченка:

Серед української демократії запановує думка про конечність проголошення Української Народньої Республіки самостійною державою, як вихід з утвореного тепер незалежними обставинами і яко єдиний шлях до справжньої федерації.

Самостійність цілковита (прямих зв'язків державного характеру з іншими країнами) впливає для української демократії з того, що в ці важкі для нас дні вона зрозуміла як ніколи всю необхідність для працюючих мас жити в формах національно-самостійної держави взагалі, не виключаючи федерації з іншими державами, бо лише в ній може бути найкраще забезпечена успішність цієї боротьби. Через самостійність до федерації.

Також орган соціалістів-революціонерів «Народня Воля» раз-у-раз підкреслював, що «Україна примушена оголосити себе самостійною державою проти свого бажання й опинитись в стані самостійної, воюючої з московсько-петроградським правительством, держави».

1 Д. Дорошенко. Історія України, том 1, ст. 179.

Вже в дні проголошення IV Універсалу «Народня Воля» писала, що «само по собі проголошення самостійности не з'являлося останньою метою відродження України».

«Голе гасло самостійности не мало в собі нічого приваблюючого для справжніх соціалістів, котрі вбачають свої ідеали в найбільшому піднятті добробуту окремої людини та встановлення на всьому світі братерства, рівности й свободи. І коли під цей час наші соціалістичні партії знайшли потрібним поставити це гасло на чергу дня, то вони зробили так лише через те, що проголошення самостійности вимагали обставини²».

Такі були погляди на самостійність двох передових українських партій — соціалістів-демократів і соціалістів-революціонерів.

З цієї причини скликано засідання Малої Ради на 22 січня 1918 р. для проголошення самостійности України, яке закінчилося щойно ніччю з 24 на 25 січня 1918 року проголошенням IV Універсалу під натиском публіки та самостійників у шинелях, як про це свідчить короткий перебіг того засідання.

На засіданні Малої Ради, скликаному на 22 січня 1918 р. для проголошення самостійности України, зустрілися дві політичні течії, а саме: самостійницька, яку репрезентували вояки-самостійники і ширше громадянство, і автономічно-федеративна, очолена тодішнім урядом на чолі з Володимиром Винниченком.

З цієї причини замість одного тексту Універсалу було запропоновано три і витрачено два дні для їх обговорення та бурхливих дискусій.

На заповіджене публічне засідання 24 січня прибуло двох утікачів зі зайнятого вже більшовиками Катеринослава, з яких один сказав, що боротьба носить характер національний, бо окупаційна влада нищить усе українське. Він підкреслював, що наша влада (Ц. Р.), затираючи національний характер боротьби, тільки улегшує москалям їх розкладову роботу. Катеринославець закінчив свою промову домаганням проголошення самостійности України та оголошення війни Московщині і скерування всіх зусиль на організацію власної армії.

Це домагання було ентузіастично підтримане голосними вигуками публіки, і можна було помітити на обличчях деяких діячів Центральної Ради вирази занепокоєння і здивування.

У відповідь В. Винниченко почав зі запалом доводити, що московські пролетарі — це наші брати і що було б злочином обтяжувати московський нарід відповідальністю за вчинки більшовиків, які, мовляв, зле зрозуміли науку Маркса і є узурпаторами. А коли він ще до цього додав, що московський нарід є приятелем українського народу, в залі засідання знявся страшний галас: «Геть Винниченка!», «Геть автономію!». Коли Винниченко хотів ще продовжувати, тоді знявся уже справжній рев: «Геть! Геть звідси!», «Домагаємося самостійности!».

На це М. Грушевський почав несамовито дзвонити дзвінком і дав знак Винниченкові, щоб той відійшов до кімнати, яка була

ззаду за президіальним столом. Настала тиша. Грушевський загрозив, що наколи це ще раз повториться, він накаже сторожі Центральної Ради очистити залю від публіки.

Не встиг він скінчити, як двері до залі, що були з правого боку від Президії, відчинились навстіж і до залі ввійшов хорунжий з українським прапором, за ним старшина, а за ним в колонці двійками около півсотні озброєних з ніг до голови вояків з шаблями наголо і вишикувалися у дві лави. Старшина, виступивши наперед, засалютував Президії і звернувся до Голови Центральної Рада з такими словами:

«Подаю, Пане Голово, до відома, що наша частина обсадила будинок Центральної Ради, а проти головного з Володимирівської вулиці поставлено панцирник, щоб так забезпечити спокій, потрібний для складання і видання акту проголошення самостійності».

Після цих слів біля прапору залишилося двох козаків зі шаблями наголо, а інші на команду сховали шаблі, зняли рушниці і стали наспочинь.

В залі запанувала тиша. М. Грушевський оповістив присутнім, що члени Центральної Ради йдуть на закрите засідання, а по його закінченні буде оголошений важливий акт.

Коли по перерві М. Грушевський взяв у руки IV Універсал, всі як один встали (90% самостійників), а військові виструнчилися «на позір».

Слухали мовчки, аж поки не були відчитані слова «*Од нині Україна стає самостійною, ні від кого незалежною, вільною, суверенною Державою Українського Народу*».

Тоді охоплена нечуваним ентузіазмом зала відгукнулася таким могутнім невмовкаючим «СЛАВА», яке громом вдарило в склепіння і мури, відбивалося і перепліталось з усе новими вигуками так, що здавалося, що грубі мури будинку дрижать і вібрують, як велетенський камертон. Це були ті слова, на проголошення яких чекала козацька Україна від часів гетьмана Пилипа Орлика, ті слова, яких не могли викресати самостійники з наших автономістів протягом мало не восьми місяців революції.

Багато присутніх були свідомі того, що ті слова були сказані трагічно пізно, що люди, які дісталися до влади, не зуміють зрозуміти те, що ще було можливим, а проте і в їхніх очах горіла радість.

З текстами IV Універсалу в руках українська делегація повернулася до Берестя і на пленарному засіданні 1 лютого 1918 р. делегації держав Почвiрного Союзу визнали *Українську Народню Республіку самостійною, вільною, суверенною державою, яка є в стані заключати самостійно інтернаціональні договори*.

Це визнання можна окреслити як фактичне визнання. В телеграмі до австрійського уряду міністр закордонних справ гр. Чернін подав так:

«Anerkennung der Ukrainischen Volksrepublik als unabhängiger, freier, souveräner Staat erfolgte durch Mächte des Verbundes in Plenarsitzung in Brest-Litovsk am 1 Februar 1918».

Всякі намагання Л. Троцького, щоб не допустити до укладення миру, були дуже вдало відбиті українськими делегатами.

Кульмінаційним пунктом мирових переговорів була промова М. Любинського. Це був вирішний бій між українською і російською делегаціями. З одної сторони були молоді представники української держави, які заледве покинули університетські лавки, а з другої — досвідчений політик Лев Троцький (Л. Давидович Бронштайн), один з найздібніших, якого видало світове жидівство.

Любинський витягнув на денне світло забріханість большевицької політики, яка під гарними демагогічними гаслами свободи народів переводила в життя засаду анархії і розкладу, щоб їх нано-во поневолити. Ця промова зробила на всіх приявних величезне враження і змусила Л. Троцького до фактичної капітуляції.

Про це писав гр. Чернін у своїх споминах «На світовій війні»: «Троцький був у такому пригніченому настрої, що викликав жаль. Цілковито блідий, з широко розкритими очима, нервово щось малював на бібুলі. Великі каплі поту текли з його лица. Він, мабуть, глибоко відчував приниження від образ, які наносили йому його співгромадяни в присутності ворогів».

Дня 9 лютого 1918 р. Українська Народня Республіка підписала в Берестю Литовським мировий трактат з державами Почвірного Союзу (Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною), перший мировий договір під час Першої світової війни і перший міжнародний документ, як самостійна держава.

Якраз того самого дня о год. 1.52 по півночі державний секретар Німеччини барон Ришард фон Кюльман відкривав кінцеве засідання мирової конференції такими словами:

«Мої Панове! Я відкриваю засідання. Ніхто з Вас не може примикати очей на історичне значення цієї хвилини, коли зібралися в цій залі представники чотирьох Союзних держав з представниками молоді Української Народньої Республіки, щоби підписати перший в цій світовій війні мир.

А мир буде підписаний з молодістю, з великою будучністю державою, яка постала серед воєнної бурі, що представники союзних делегацій приймають зі спеціальним вдовolenням.

Хай цей мир започаткує цілий ряд успішних мирових договорів для Держав Згоди, як і для Української Народньої Республіки, для будуччини якої ми всі складаємо найщиріші побажання».

Берестейський мир підписаний, делегати ховають собі на пам'ятку пера, якими підписували цей договір. Цю хвилину згадує голова української делегації О. Севрюк у своїх споминах:

«Україна, визнана Німеччиною, Австро-Угорщиною, Болгарією і Туреччиною, як самостійна держава заключила перший міжнародний трактат.

Десь у пляшках гучно хлопають корки. Розносять шампанське. Всі цоканються, висловлюють побажання.

Стою і я зі своїм кришталевим келіхом. В ньому шумує вино, з ним я вітаюся і з фон Кюльманом, і з гр. Черніним та іншими.

Ось підходить з келихом ще якийсь пан, обличчя його мені незнане.

“Пане, дозвольте і мені щиро привітати Вас і в Вашій особі в цей великий день нашу Україну,” — чую я по-українськи.

Голос у незнайомого тремтить, він видно зворушений, зворушений і я почути тут українську мову.

— Микола Василько, — чую далі.

Перше українське привітання.

В ясну, зоряну ніч верталися ми до нашої хати з першими грамотами нашої держави. В Київ у ту ніч вступали большевики».

Якраз в той день, коли большевики входили до столиці України — Києва, Українська Народня Республіка була визнана в урочистій формі (де-юре) Державами Почвірного Союзу самостійною державою.

Підписання Берестейського договору рятувало українську державність, бо в наслідок цього наступ німецьких і австро-угорських військ на цілому східньому фронті допоміг звільнити українську територію від большевицької окупації.

Тому вже з перспективи часу можемо зрозуміти, яке велике значення мав Берестейський договір, якщо його називають найзамітнішою подією в дипломатичній історії Європи по Віденському конгресі. Підписуючи документи цього договору, дипломати, може, і з'ясували собі його велике значення для нового укладу сил Східньої Європи.

Вперше в історії цей договір започаткував розподіл російської імперії на окремі національні держави, починаючи від України. Тут треба згадати слова Бісмарка, довголітнього канцлера Німеччини (1871-1890), якого називано залізним канцлером. Він передбачував війну з Росією і твердив, що *тривалий мир у Європі можна досягнути тільки у висліді розподілу Росії і відокремлення України, яка мусить стати самостійною державою.*

Найбільш реально оцінювали мир з Україною москалі і поляки. Большевицькі джерела згадують про нього з найбільшою їдкою, називаючи його «зрадою українського пролетаріату» та «зламанням братнього союзу» з москалями, а фактично тому, що він започаткував розподіл російської імперії на окремі національні держави, звужуючи Росію до етнографічних областей та ліквідуючи її назавжди як світову потугу. Для поляків цей договір був «четвертим розподілом» Польщі, бо відкрюював від майбутньої польської держави всі непольські землі, перекреслюючи польські амбіції до відбудови Польщі в історичних границях з-перед 1772 р.

Протести поляків були спрямовані як проти української делегації, так і проти Берестейського договору. Демонстрації переходили у заворушення, під час яких було знищено залізничний двірць у Кракові, чи там будинок німецького консульату. Зривано австрійських орлів і вішано їх на вуличних ліхтарях, публічно спалювано портрети австрійського і німецького цісарів, а відзнаки легіоністів причіплювано псам, оголошувано страйки, як, напр., 18 лютого 1918 р. — загальний крайовий протестаційний страйк з відозвою до всіх поляків з'єднано не допустити до реалізації мирового договору, себто до знищення того «огидного гвалту».

На знак протесту частина допоміжного корпусу під командування польського генерала Галера окружною дорогою продісталася до Франції і стала зав'язком відомої армії, яка на весні 1919 р. вирішила в користь поляків українсько-польську війну в Галичині.

Вкінці треба згадати, що як відрух проти Берестейського договору постала політично-військова організація «Страж Кресова», яка не тільки мала добитися польськості Холмщини й Підляшшя, але й на майбутнє забезпечити для Польщі східні терени (Волинь і Полісся та білоруські і литовські землі). Своєю діяльністю «Страж Кресова» охопила не тільки Польське Королівство, але також терени Австро-Угорщини, Відень і Париж. Вона готувала поляків до перебрання влади в Галичині, а пізніше очолила польське протиукраїнське повстання у Львові. Користаючи з протигетьманського повстання в Україні, вже в перших двох тижнях вона збройно зліквідувала німецькі відділи та українську адміністрацію на північній Холмщині й Підляшшю та прилучила ті землі до Польської держави, яка тількищо проголосила самостійність (11 листопада 1918 р.).

Спеціально ворожу діяльність проти Української Держави повела Рада Регенційна на терені Відня і Будапешту. Маючи великий вплив на віденський уряд, поляки в союзі з мадярами впливали на австрійсько-українські взаємини, які ставали все більше неприязними. Австро-угорська армія в Україні зі союзної робилася окупантською. На вимогу австрійського уряду було знищено таємний договір про утворення із Східньої Галичини та Північної Буковини окремого коронного краю.

Австро-угорський уряд відмовився передати українській адміністрації окуповані австрійськими військами терени Холмщини, а вкінці одиниць з договірних сторін у Берестю не ратифікував договору з Україною.

Держави Антанти з обуренням прийняли Берестейський договір. Їхня преса не жалувала слів, як: «Зрада України», «Підлість України», «Мир падлюк і спекулянтів», «Мир жадоби і цинізму», або «Уряд шахраїв продав Україну Центральним державам». Це заголовки в газетах, які погрожували судом за підписання такого «шахрайського миру».

Такого відгому й обурення не було, коли большевики в Бересті підписали договір з березня 1918 р. або коли Румунія підписала подібний договір у Бухаресті (Буфтея) 5 березня 1918 р.

В березні 1918 р. Німеччина уклала подібні договори з Балтійськими країнами (з Курляндією 15 березня, з Литвою 23 березня, з Фінляндією 25 березня), на основі яких ці держави впадали в економічну залежність від Німеччини.

Чому якраз на Україну впав одієм обурення і ненависти?

Берестейський мир давав Німеччині можливість відбудувати своє знищене війною господарство. Україна стала б джерелом сировини для німецької індустрії та очевидно — ринком збуту. Версальським миром на Німеччину було наложено великі контрибуції, майже неможливі до сплати, що довело до зросту безробіття.

Це все мало вплив на творення націонал-соціалістичної партії, яка довела до Другої світової війни. Це відпало б, наколи б у східній Європі наступила стабілізація політичних відносин, які створила б самостійна українська держава.

Яке велике значення для Австро-Угорщини мав Берестейський договір, доказує факт, що міністр закордонних справ граф О. Чернін зараз по підписанні договору вислав до цісаря Карла I телеграму такого змісту: «Ваша Величносте! Мир з Україною тільки-що підписаний о годині 2-ій по півночі. Прошу Вашу Величність зарядити, щоби всі дзвони у Відні задзвонили в подяку Всевишньому за перший мир».

Про значення Берестейського договору для України визначний польський політик проф. Леон Васілевскі в творі «Kwestia ukraińska jako zagadnienie międzynarodowe» писав так:

«Дня 9 лютого 1918 р. українська делегація підписала мирний трактат в імені Української Народньої Республіки як цілком самостійна держава.

По сотках літ бездержавности Україна через Берестя верталася до ролі самостійного міжнародного чинника, використовуючи для власного народу ситуацію, яка витворилася у висліді війни.

Берестейський мир — найзамітніша подія в історії відродженої України.

Події, що відбувалися на всіх воєнних фронтах, були тим чинником, який висував на міжнародну арену українську проблему, неначе мимо волі самих українців».

Залишається відповісти, чому український політичний провід не використав історичної хвилі, маючи в руках документи мирного договору, який був найсильнішим ударом для москалів — спричинював розподіл їхньої імперії, — а рівночасно проти поляків, які стреміли відбудувати Польщу в історичних границях (перед 1772), а договір встановлював етнографічні.

Тепер застановімся над причинами нашої невдачі. Будова, чи творення держави є трудна справа і вимагає багато зусиль та вмілої політичної стратегії. Кожна визвольна революція буде успішною, якщо її початковими гаслами будуть ідеї національні, які духово формують націю і в яких містяться вже й соціальні. Два складові чинники революції — національний і соціальний — мусять йти разом. Національні ідеї об'єднують націю, а соціальні можуть її поділити.

Для побудови держави є конечне спільне хотіння цілого народу здобути незалежність.

Коли більшовики замордували головнокомандуючого ген. Дугоїна, всі альянтські місії з Могилева переїхали до Києва. Орієнтуючись належно в політичній ситуації, вони говорили провідним українцям: *«Українська Народня Республіка тільки тоді стане твердо на ноги, коли всі верстви населення зрозуміють, що державні інтереси України, як державної одиниці, мусять бути спільними для всіх тих верств»*³.

Слова англійських і французьких полковників державницькі і ясні, а в додатку для нас вони трагічно сповнилися, бо тодішній український провід такої національної ідеї не мав. У 1917-1918 рр. він був промосковський із соціалістичними кличами, які закликали нарід до збереження здобутків революції, а для українського народу вистачить спочатку територіальної автономії, а пізніше федерації в російській державі, яку треба тільки перемінити з «тюрми народів» на «палац народів».

Дуже часто на доповідях з нагоди 22 січня чуємо, що наш нарід (85% селянства) був тільки малограмотною і національно несвідомою масою і тому тодішній провід мусів поступово переходити від автономії до федерації, аж вкінці до проголошення незалежності. В тому дусі написані публікації бувших членів соціалістичних партій або їх однодумців.

Безперечно, українське селянство в тому часі було етнографічною малосвідомою масою, але воно зберегло свою ідентичність, незалежно від того, як його називали (малоросами, чи хаклами). Селяни зберігали з роду в рід свої звичаї, перекази, думи та пісні і з погордою дивилися на москаля (кацапа). Нарід не затратив мілітарного інстинкту і мимо соціалістичної пропаганди, що Україні непотрібна армія, таки дав збройну силу, яку політичний провід не хотів використати.

Етнічну масу належало освідомлювати найперш національно, а пізніше соціально. Тим часом наші соціалістичні діячі робили це відворотно: ту «несвідому масу» виховували на соціалістичних гаслах, що рівнялося національній деморалізації. На жаль, в тій історичній хвилі, коли Російська імперія розвалювалася, доля не дала нам могутнього будівничого, ми не діждалися свого Вашингтона, про якого мріяв Шевченко, який би всі українські землі об'єднав в одній самостійній державі.

Революційний запал скоро охопив маси. Селяни бажали земельної реформи, а на політичному відтинку домагалися цілковитого відриву від Москви, як про це писав у своїх споминах ген. Оверчук. Вони за всяку ціну хотіли викинути кацапів з України. На автономічні гасла вони відповідали, що хочуть такої автономії, щоби москаль свого носа не пхав.

Під словом «автономія», як це їм вияснював Б. Мартос, вони розуміли, що це є самостійність, тільки без панських витребеньків (армія, дипломатичні представництва, завеликий урядничий апарат і оплачування різних дармоїдів).

Так розуміли слово «автономія» 10 тисяч вояків, які, клякнувши на Софійській площі, присягали, що не опустять Києва, доки Україна не одержить автономії, в їх розумінні — незалежності.

Серед військових кіл з почину кількох людей (м. і. Миколи Міхновського) поширився військовий рух, який дуже скоро розвинувся і серед широких народних мас, які розуміли, що без армії не можна й подумати про здобуття повної волі України.

(Продовження буде)

Святослав КАРАВАНСЬКИЙ

НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ — НЕЗАЛЕЖНИЙ ПРАВОПИС! (Відкритий лист до письменників України)

Національне відродження, без якого неможливе існування незалежної України, нерозривно пов'язано з мовою. Найчутливіша ланка цього зв'язку — письменницька громадськість. Письменники за всіх часів і в усіх народів це разом і мовознавці. На підставі мови письменників вироблювано літературні мови. На Україні нерозривність письменницької і мовознавчої діяльності засвідчили свого часу П. Куліш та Б. Грінченко. Діяльність цих письменників дала могутній поштовх українському мовознавству. Цю традицію у ХХ столітті продовжили А. Кримський, В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович.

Ці дві сфери духової активності найтісніше співдіють на ниві культури. Не дурно ж і репресії проти літераторів збігалися з репресіями проти мовознавців.

Продовж останніх 60 років, українська мова зазнала низки дискримінаційних обмежень і перекручень, які проявилися зокрема в русифікації правопису й суржикуванні лексики. Кастрацію української мови було возведено до рівня державної політики. Український правопис, розроблений Всеукраїнською Академією Наук 1928-29 рр. на підставі живого мовлення і творчості класиків, було брутальним декретуванням скасовано в обстановці терору проти української інтелігенції. Запроваджений натомість новий правопис найправильніше назвати правописом Кагановича-Постишева, бо мовознавчі ідеї цих лінгвістів від геноциду якраз і лягли в основу післяпогромного правопису, який став відверто окупаційним правописом.

Цей правопис мав на меті максимально наблизити українську мову до мови російської, довести розбіжності між ними до мінімуму, і таким чином виправдати окупацію України.

Кілька років тому АН УРСР створила комісію для перегляду правопису Кагановича-Постишева. Це породило у громадськості надію, що новий правопис виправить десятиліттями прищеплювані українській мові невластиві їй риси.

На жаль, ці надії виявилися марними.

Інститут мовознавства у своїй праці над новим правописом у цілому не відійшов від правопису Кагановича-Постишева, і лише під тиском громадськості запровадив літеру Ї, зате зробив ряд нічим не виправданих змін, які лише збільшили розбіжність між офіційним правописом і правописом 1929 р.

Так, укладачі нового реформованого правопису (надалі — правопис Русанівського), продовжуючи традиції Кагановича-Постишева, цілком скопіювали українську абетку з російської, ліквідувавши розбіжність між двома абетками, яку не добавили погромники українського правопису у 30 роках. Цей крок умотивовано потре-

бою створення усеслов'янської комп'ютерної системи. У діяспорі існує не одна, а десятки українських комп'ютерних систем, і всі вони дали собі раду на підставі вживаної досі української абетки із знаком м'якшення на її кінці. Якщо якійсь усеслов'янській комп'ютерній системі треба переставити знак м'якшення в абетці, то хай система собі переставляє, але нащо заради цього міняти усталену абетку в усенаціональному масштабі? Яка це буде плутанина для користувачів словників та енциклопедій! Переважна більшість цих користувачів не має академічної ерудиції, і те, що легко збагнути академікам, пересічним громадянам буде важко. На ділі, зміна абетки буде зайвим каменем спотикання на шляху національного відродження.

Дотримання усталених норм часом корисніше, ніж нововведення. Англійський правопис тримається на відмові від нововведень, і попри це його засвоює світ.

Не слід забувати, що правописом 1929 р. послуговується українська діяспора. Інститут же мовознавства, замість зближення правописів діяспори та України, ще більше їх віддалив. І це тоді, коли говорилося про тісну співпрацю з діяспорою, створювалася Міжнародна асоціація українців, ішлося про об'єднання в єдине річище української культури. Це було на словах, а на ділі плянувалося підкорення культури діяспори спотвореній комуністами культурі УРСР. Цю характерну для комуністів розбіжність між словом та ділом якраз і розкрив *реформований* правопис Русанівського. Він розкрив і те, що інститут мовознавства у своїй праці над правописом дотримувався вказівок антиукраїнської КПУ, якій ходило затягнути у свою орбіту українську діяспору і разом зберегти механізм лінгвоциду України, якому служив — і служить досі — правопис Кагановича-Постишева.

Чи можна було сподіватися іншого від інституту мовознавства?

Інститут мовознавства АН УРСР — у куди більший мірі, ніж інші її гуманітарні інститути — перебував 60 років під непослабним наглядом КПУ та її служб. Із штату інституту систематично звільнювано працівників, бодай трохи не згодних з горезвісною теорією *злиття і взаємозбагачення мов*. До інституту мовознавства постійно виявляли *підкупання й отіку* органи КГБ. Керівництво інституту не могло не мати контактів з цією антиукраїнською організацією і не співпрацювати з нею. Усі призначення й переміщення в Інституті мусіли бути санкціоновані КГБ.

Звідси — нерозуміння інститутом вимог українського відродження.

У процесі *праці* над новим правописом найзатятішим захисником *ідей* Кагановича-Постишева виявився акад. Русанівський, який ніяк не погоджувався, наприклад, на відродження літери Г, і коли під тиском таки погодився, зробив усе, щоб це відродження стосувалося лише до двох-трьох десятків маловживаних слів. Він же *заріза*в і низку пропозицій, спрямованих на ліквідацію русифікаційних рис у правописі. Немає сумніву, що і відродження літери Г сталося із санкції КПУ з метою заохотити українську дія-

спору перейти на правопис Русанівського, який на 90% зберіг асиміляційні русифікаторські риси правопису Кагановича-Постишева.

Позиція акад. Русанівського не випадкова. Бож посада керівника інституту мовознавства продовж найчорніших антиукраїнських років вимагала від нього певної *дипломатії*, про яку сьогодні академік воліє не говорити. До того ж, українська мова для академіка — мова другорядна. Як видно з його статей, він залюбки вживає російські слова, або максимально наближені до російських. Очевидно, що теорію *злиття і взаємозбагачення мов* він за своїх органічно, російська мова ближча і зрозуміліша йому, він легше і вправніше нею володіє. Саме ця мова і була мовою його *дипломатії*.

Тому, чекати сьогодні від інституту розуміння потреб українського відродження годі.

Про те, що опіка КПУ нітрохи не бентежила і не бентежить акад. Русанівського, свідчить той факт, що після серпня 1991 р. академік ніде не прохопився словом осуду щодо цієї опіки, ані жодним словом критики щодо попередньої історії інституту мовознавства, того тиску, якого цей інститут зазнавав, і тої ролі, яку він відігравав у лінгвоциді України.

Це ж завдяки старанням і дбанням інституту мовознавства до так званих нормативних словників і до офіційної української мови затесалися такі перла:

община	клястися	посадова особа	півчий
правомочний	вникати	начала	вибухонебезпечний
прийом	русло	співумисник	крючоктворний
правляча кліка	удавальник	малоімуций	благополуччя
ущемляти	не в стані (діяти)	січення	гострокінцевий

В усій цій історії найбільше дивує той факт, що правопис, розроблений під прямою орудою КПУ беззастережними виконавцями її волі, має стати правописом незалежної України. Якщо трохи підукраїнізованому правописові Кагановича-Постишева випаде така честь, то постає великий сумнів, чи матиме в Україні місце національне відродження, тобто незалежний духовий розвиток українського народу.

Чи можуть ці факти не хвилювати письменників — творців і хоронителів мови?

Для України сьогодні — правопис — це декларація незалежності у сфері культури. Розробка цієї декларації, як бачимо, перебуває у непевних, щоб не сказати інакше, руках.

Інститут мовознавства та його дочірні філії на сьогодні не здатні виробити таку декларацію. Чи може письменницька громадськість із цим миритися? Чи може вона байдуже спостерігати, коли вірні колишнім компартійним структурам сили накидають Українні зрусифікований правопис, удосконалюють і підправляють механізм, заведений батьком і вчителем усіх мовознавців світу та його вірними слугами?

І це тоді, коли в Україні існує свобода слова, існує доступ до органів влади і можливість впливати на ці органи!

Народження незалежної України має бути початком справжнього відродження української культури, яке неможливе без незалежного українського правопису.

У сучасній ситуації, коли існує загроза закріплення правопису Русанівського, необхідні рішучі кроки з боку письменницької громадськості.

Які саме?

Дозволю собі висловити дві пропозиції з десятків можливих:

I. Письменницька громада має звернутися до Верховної Ради України з клопотанням вивести інститут мовознавства та інститут української мови з підпорядкування АН і підпорядкувати їх Комісії культури та Комісії освіти Верховної Ради України. У цій глибоко кризовій ситуації, в якій опинилася українська мова після віків етноциду, — це реальна нагода захистити її від ерозії, яку підтримують і удосконалюють керівники інституту мовознавства. З другого боку, треба домагатися створення координаційної комісії з керівництва інституту мовознавства і Спілки письменників України. Ці організації мають діяти узгоджено, бо вони однаково відповідальні за майбутнє нашої культури. Інститути мовознавства та української мови мають якнайтісніше співпрацювати із СПУ там, де йдеться про національне відродження. Моя пропозиція звучить нетрадиційно. Але у тій ситуації, в якій опинилася українська мова, важко покладатися на традиційні заходи. Треба вдаватися до нових, нетрадиційних форм взаємин між установами, відповідальними за майбутнє національної культури.

II. У разі перша пропозиція не знайде зрозуміння — висуваю другу.

Письменницька громадськість має створити альтернативну правописну комісію, яка розробить альтернативний правопис. Його належить розробляти, виходячи з правопису 1929 р. та доповіді проф. Бурячка на установчій конференції товариства «Просвіта» 1989 р. У цій доповіді проф. Бурячок зробив ряд актуальних пропозицій, які однак не знайшли втілення у правописі Русанівського.

Письменницька громадськість України це той осередок суспільства, який очолює сьогодні українське відродження. І ця позиція в суспільстві зобов'язує. Саме тому дехто бере участь у політичній боротьбі, дехто — у державотворчій праці, а декому слід взятися до реформи правопису.

Бо якщо безхребетним, кажучи м'яко, силам удасться накинати незалежній Україні правопис Кагановича-Постишева, то це буде пляма і на совісті літераторів.

Ті ж голоси, які закликають письменників усунутися від політики, навряд чи знайдуть аргументи, щоб відрадити літератора від мовознавчої діяльності, бо праця письменницька це і є мовознавча праця, і ці дві сфери людської активності нерозривно між собою пов'язано.

Віктор ЧЕПЕЛИК
Оксана ЧЕПЕЛИК

НЕПІЗНАНА СИЛА МИСТЕЦЬКИХ ТАЄМНИЦЬ

Ми розглянули лише принципові схеми українських дерев'яних храмів, крім них народне будівництво знало велику кількість перехідних типів: двоверхих, чотири-, шестиверхих, семи-, восьмибаних та інших. Головним в усьому цьому типологічному розмаїтті наших будівель-церков була не кількість зрубів чи верхів, навіть не висота споруд, що сягала нерідко 45 м. (а це ж поважна височина сучасного 15-16-поверхового будинку). Найдивнішим було зовсім непояснене явище, що складає *феномен архітектури наших церков* — *фантастична організація простору всередині споруди, в її інтер'єрі*. Простір внизу є суцільним, хоча й зібраним, злитим з кількох сусідніх частин, трохи вище на рівні другого поверху він ще перетікає з однієї камери в іншу через примхливо вирізані суміжні стінки, далі він струмує вгору в окремих верхах, спочатку в четвериках, переходових формах зрізаних пірамід, далі восьмириках, зрізаних восьмигранних пірамідах (гляди ілюстр. ч. 1), ще менших восьмиричках і так далі, аж до крихітної, знесеної в піднебесся, гранчастої стелі. Вражав один такий верх, залитий струменями світла і смугами тіней, але, коли знизу водночас можна було бачити два, три або чотири такі розділені і разом з тим в єдиному пориванні з'єднані і піднесено звеличені верхи, які піднімали увись не лише помисли людини, але й все її ество, — це було дивовижне в своїй мистецькій досконалості явище. Таке вирішення простору викликало до життя вражаючу конструктивну думку напрочуд сміливих майстрів, адже ними були створені дуже складні за геометрією призми, намети і оболонки, які зформували цей линутий вгору простір і перетворили поетичну мрію майстра в дійсність. Скільки там було кмітливості, вишуканості, одчайдушної винахідливості народних майстрів! Тільки ми — люди XX століття, що вславилось неймовірною винахідливістю, здатні осягнути і визнати велич помислів і звершень тих навіки утаємничених для нас *Якимів Погребняків, Панасів Шолудьків, Григорів Куксенків* та інших, що навіть імен своїх нам не залишили, а тільки подарували неперевершені шедеври-монументи високохудожньої майстерності (гляди ілюстр. ч. 2).

Характерною особливістю українських дерев'яних церков є розвиток внутрішнього простору вгору не у вигляді бездушного стовпа, а ступінчастими порціями: найбільший простір внизу, трохи менший — над ним, наступний є ще меншим. Чим визначалась ця композиція — функцією (тобто призначенням), конструкцією, технологією, естетикою, випадковістю? Мабуть, усі ці фактори вплинули на витворення цього феномену. Хоча на самому початку XX ст. гадали, що там не було ніякої системи і панувала випадковість, — так вважав відомий поет, а також архітектор М. Філянський (1905 р.). Кількома роками пізніше при детальному вивченні

архітектурної спадщини почали розкривати секрети композиційної побудови наших храмів і тоді настав час здивування.

Функціональне вирішення храму, як громадського приміщення культового призначення, потребувало розвитку у висоту (гляди ілюстр. ч. 3), для того, щоб: 1) наочно виявити велич ідеологічної настанови християнської релігії — можливість для кожного віруючого спілкуватись із Богом, сущим у високості небесній; 2) забезпечити кожному учаснику церковної відправи необхідну кількість повітря (стовп повітря над головою); 3) надати доброго звучання вокальному супроводу відправи-хору чи солісту (значення відповідного «музичного простору» можна зрозуміти, якщо послухати виконання релігійних творів найвидатніших українських композиторів цього жанру — М. Березовського, А. Веделя, Д. Бортнянського, М. Леонтовича, О. Кошиця, коли дерев'яна оболонка храму ставала своєрідним вокальним інструментом, де витворювався «співаючий простір» з його небесним злетом сопрано і тенорів чи громом басів, од сили звучання яких іноді свічі гасли).

Конструктивне вирішення храму в дерев'яному зрубі з брусів щільно стиснутих вагою і міцно зв'язаних в кутах, додатково підсилених спеціальними скобами, які забезпечували надійність роботи конструкції і незмінність форми, дозволяло досягнути велику височину, створювати багатобаштову споруду. Ступінчаста конструкція забезпечувала більш низьке положення центру ваги, надавала споруді особливої стійкості під час землетрусів. Крім того, перехідні елементи від нижчого великого до горішнього меншого за допомогою зрізаних пірамід сприяли тому, що сейсмічні коливання гамувались саме в них. Ці перехідні елементи — заломы стали тими конструктивно пластичними крилами, на яких простір злітав угору. Надзвичайно важливою особливістю було виконання в зрубі наметів, склепінь чи своєрідних оболонок у вигляді трикутних вітрал та зрізаних пірамід, що дозволило через заломы переходити від четверика вниз до восьмирика вгорі. Побіжно зазначимо: народні майстри ймовірно знали про таємничі властивості пірамід, в середині яких простір діставав концентровану і позитивну для всього живого енергію — так витворився містецький і духовий феномен українських дерев'яних храмів.

Технологічні особливості цих будов виявились у тому, що це було збірне будівництво, бо кожен зруб розмічався і виготовлявся на рівні землі, де його складали в конструкції, пересвідчувались в його досконалості, далі, позначивши усі бруси і кути, зруб розбирали, піднімали вгору і там знову збирали в єдину цілісну конструкцію (гляди ілюстр. ч. 4). Тому кожен ярус виступав як певна «захватка» монтажу, технологічно обумовлена алгоритмом зведення. Крім того, ступінчастість, ймовірно, дозволяла можливу подальшу надбудову іншими ярусами, якщо в цьому з'являлась потреба і можливість надати храмові більш імпозантного вигляду.

Естетичні вимоги при освоєнні просторів і ступінчастих об'єктів конструкціями і формами, співрозмірними висоті людської постаті, стали своєрідним виявленням гуманістичних прагнень, притаманних кращій частині українського народу. Завдяки вишу-

каності розмірів кожного ярусу і співрозмірності його з постаттю людини, загальна висота в 30–45 м. ніколи не пригнічувала людину, як зовні, так і в інтер'єрі. В цьому надзвичайне технічне і особливо художнє значення мала *система пропорційної побудови храму*. Здавалось би, чи можуть бути відомими і підвладними народним майстрам пропорціональні секрети архітектури, які на протязі всього середньовіччя ревно утаємничувались навіть визнаними майстрами минулого: ні М. П. Вітрувій, ні Л. Б. Альберті, ні А. Палладіо, ні Д. Б. Вінйола, знаючи таємниці професійного пропорціювання, про це нічого не написали в своїх трактатах. Тим більше, що наші дослідники, яким не щастило розкрити ці секрети, казали, як В. Січинський в 1925, а П. Г. Юрченко в 1959 р.: «Марно було би шукати якихось певних сталих пропорцій і канонів у всіх цих архітектурних композиціях». Але вони зігнорували те, що історик І. М. Каманін ще в 1903 р. знайшов угоду про побудову церкви між сільською громадою і майстром, де був такий вираз: «а церкву побудувати у повну пропорцію». Отже, з цього виходило, що майстри наших церков знали і сам термін «пропорція», і ту таємницю, яка за ним ховалась, бо розрізняли «повну», а відтак і «неповну» пропорцію. В 1958 р. під час аналізу прикладів архітектури хат і церков нам пощастило встановити спочатку три, а пізніше вісім пропорційних формул побудови плянів і розрізів храмів, як в інтер'єрах, так і в зовнішньому вигляді, на основі квадрату пляну середнього або центрального зрубу, його сторін, діагоналей або їх половин. Знаменно, що у систему цих пропорційних відношень, якими володіли народні майстри, була включена і така вишукана пропорція, як «золотий розтин» (1:0,618) (гляди ілюстр. ч. 5). Пізніше до визнання пропорційних закономірностей в храмах прийшли П. Г. Юрченко і С. А. Таранушенко (останній на основі своїх обмірів храмів Лівобережжя видав у 1976 р. особливо цінну монографію), а також П. М. Жолтовський, І. Р. Могитич, які провели чудову аналізу багатьох пам'яток Західних областей і пов'язали пропорційність із системою народної архітектурної метрології (1970–1980 рр.). Таким чином, розкрилося значення вислову «а церкву побудувати у повну пропорцію». Це значно розширило наше усвідомлення рівня тієї високої професійної майстерності невідомих народних майстрів, до яких раніше наші сучасники ставились з варварською погордою або навіть зневагою.

Необхідно висвітлити ще одну таємницю, притаманну українським дерев'яним храмам, — *ілюзійне збільшення височини простору в інтер'єрі*, що було вперше розкрито в 1910 р. В. М. Щербаківським. Сутність його зводиться до того, що стіни церков мали певний, ледь помітний, нахил всередину. Це викликало зоровий ефект ілюзійного підвищення частин інтер'єру, завдяки якому висота зовово збільшувалась в 1,25–1,5 рази, підсилюючи вже нами розглянуте враження легкості, ширяння у високості (гляди ілюстр. ч. 6). Це наочно доводить аналіза кресленників розрізу храмів і тих вражень, які виникають при спогляданні інтер'єру в натурі.

Розкриття внутрішнього простору було головною приворо-

жуючою, чарівною особливістю наших дерев'яних храмів, на яку були спрямовані також інші композиційні засоби. Дуже важливою в естетиці храму була ритмізація простору і конструктивних форм, що складались з менших і більших площин, вертикальних і похилих, які закономірно чергувались, злітали вгору в дивовижній узгодженості між собою і з усім цілим. Отже, тут єднались *конструктивність, тектонічність, ритмічність, пропорційність, ілюзійність, освітленість та музичність*. Варто додати — майстри знали і використовували також і такі тонкощі, як курватурний нахил вісей башт до середини чи центру у триверхих, п'ятиверхих і дев'ятиверхих храмах, чим досягали особливо го злиття простору всіх верхів в інтер'єрі і об'ємів їх зовні. Вони також, якщо цього вимагали обставини, піднімали вгору ті частини дахів чи верхів, які, через зорові перспективні ракурсні спотворення, немов би западали. Наведене свідчить — народні майстри володіли композиційними секретами свого мистецтва, навіть такими, які були притаманні всесвітньовідомим античним грецьким зодчим Іктину і Каллікрату. Саме останні для досягнення найбільшого художнього ефекту в своїх храмах, таких як Парфенон в Атенах, застосовували нахил колон і стін, курватуру при вирішенні горизонтальних ліній і площин у стилобатах і антаблементах, що й досі дивує професіоналів.

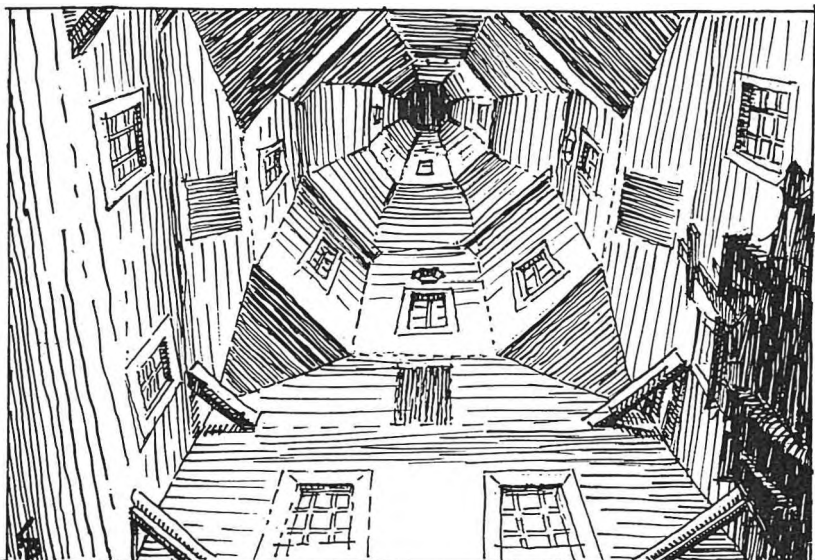
Наші майстри чудово володіли *таємницею гри різних масштабів при вирішенні площин, об'ємів і деталей* (гляди ілюстр. ч. 7). Дуже цікавими є сполучення просторів заль крізь *фігурні вирізи в суміжних стінках*, яких є безліч варіантів. Вражаючими в храмах були також *трапеційні шестикутні дверні пройми* з різьбленими одвірками, нерідко прикрашеними також написами про авторів чи замовників, а також про роки побудови (гляди ілюстр. ч. 8). І, нарешті, найдивнішим є те, що про всі ці вражаючі якості ліпших наших храмів, крім деяких українських дослідників, ніхто в світі не знає: ні російські, ні англійські, німецькі, італійські чи американські фахівці. І найменше обізнані з цими досягненнями архітектори і будівельники, що працюють на Україні. Це не є випадковим, а закономірним результатом цілеспрямованого штучного замовчування досягнень українського мистецтва ворогами нашого народу. Згадаймо: вражаючу силу образів українських церков зрозуміло самодержавство, яке в 1801 р. заборонило зводити церкви в народній традиції і цим репресивним актом поклало край подальшому розвитку своєрідності в нашій монументальній дерев'яній архітектурі. Найгіршим лихом стало свідоме знищення більшості храмів у 1930-1940 роках, а потім під час Другої світової війни, далі в повоєнні часи і в роки застою. Тому вивчати ці пам'ятки вдається лише на небагатьох збережених храмах, в чотирьох скансенах та по літературі (гляди ілюстр. ч. 9 і 10).

Колись великий Тарас Шевченко назвав наші пісні-думи найбільшою славою України. Слідом за ним ми можемо до них дорівняти наші храми — незнищенну славу рідного краю. Згадаймо слова іншого великого українця — М. В. Гоголя, який сказав, що архітектура буде звучати і тоді, коли замовкнуть навіть пісні і

думи. *Найліпші українські дерев'яні храми навечно залишаться величними монументами вражаючої мистецької обдарованості нашого згорьованого народу — трудівника, піснетворця, вояка і будівничого. Вони були найкращим відтворенням його мрій, сподівань і звершень, без знання і розуміння яких внесок цього народу не може розкритись у всій своїй величчї.*

Література

- 1) Каманин И. М. «Договоры на сооружение церквей в Малороссии в XVIII в». «Археологическая летопись Южной России». 1903, №6, с. 362-373;
- 2) Щербаківський В. М. «Ілюзійне підвищення внутрішньої високості українських церков». «Записки Українського наукового товариства в Києві». Кн. XIII. К. 1914, с. 155-167;
- 3) Січинський В. Е. «Дерев'яні дзвіниці і церкви Галицької України XV-XIX ст.». Л. 1925;
- 4) Драган М. «Українські дерев'яні церкви». Л. 1937;
- 5) Юрченко П. Г. «Українське дерев'яне зодчество». К. 1949; його ж, «Пропорціональність в народній архітектурі». «Народна творчість та етнографія». 1970, №4, с. 12-18;
- 6) Логвин Г. Н. «Дерев'яна архітектура України». «Нариси історії архітектури Української РСР». ДВЛБА. К. 1957, с. 200-231;
- 7) Чепелик В. В. «Некоторые вопросы пропорциональности в украинской архитектуре». КИСИ. Тезисы докладов на XXI НТК. К. 1960, с. 119-121; його ж. «Пропорційність в народнім зодчестві» Випуск, №22. К. 1963, с. 75-85; його ж, «Пропорциональное построение архитектурной формы в украинском деревянном зодчестве». Тезисы докладов на XXVII НТК КИСИ. К. 1966, с. 30-32;
- 8) Таранушенко С. А. «Монументальна дерев'яна архітектура Лівобережної України». «Будівельник». К. 1976;
- 9) Гошко Ю. Г., Могитич І. Р. та інші. «Народна архітектура Карпат». «Наукова думка», К. 1987;
- 10) Чепелик В. В. «Таємниці мистецтва народних майстрів», «За будівельні кадри», №37-38 (1023-1024), 21.12.1990 р., с. 7.

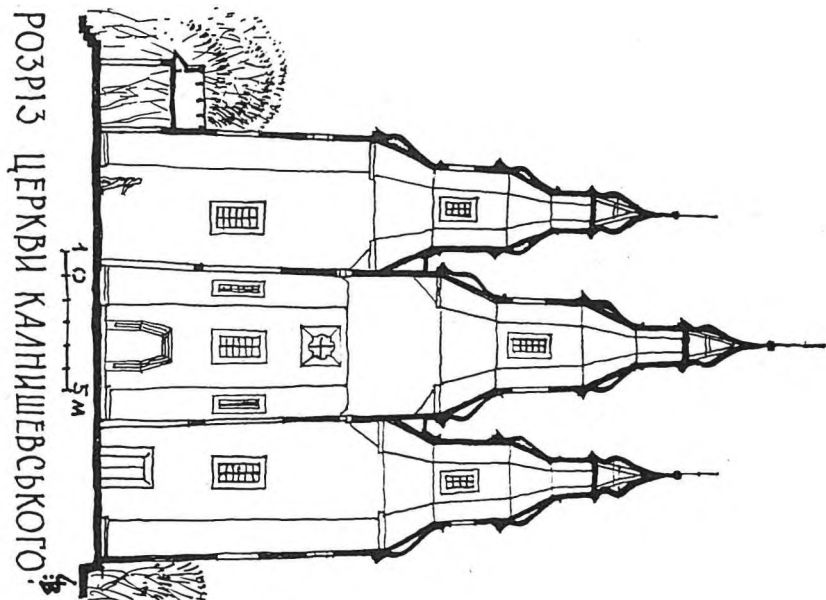
ІНТЕР'ЄР ХРАМУ МИКОЛИ З ЛЕБЕДИНА НА СУМЩИНІ /1783-р./

Ілюстр. ч. 1

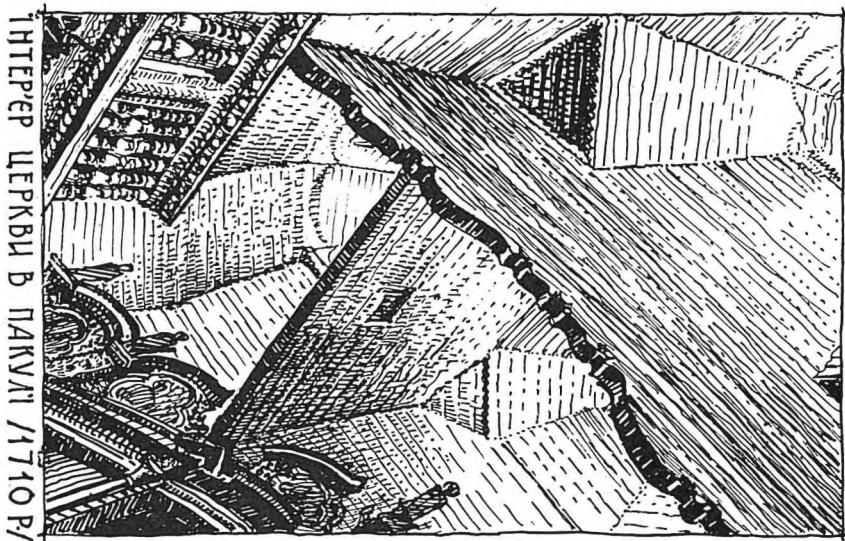

ІНТЕР'ЄР ВЕРХІВ ХРАМУ З БЕРЕЗНИ /1761-р./

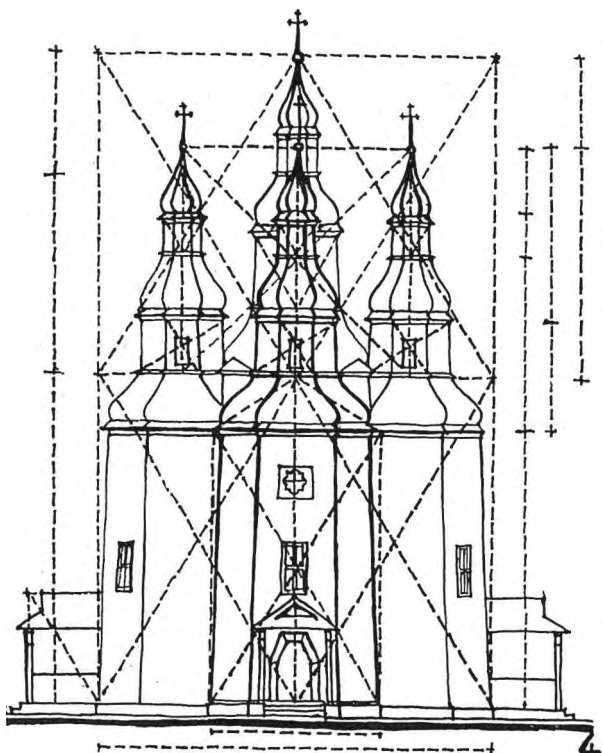
Ілюстр. ч. 2

Ілюстр. ч. 3

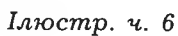

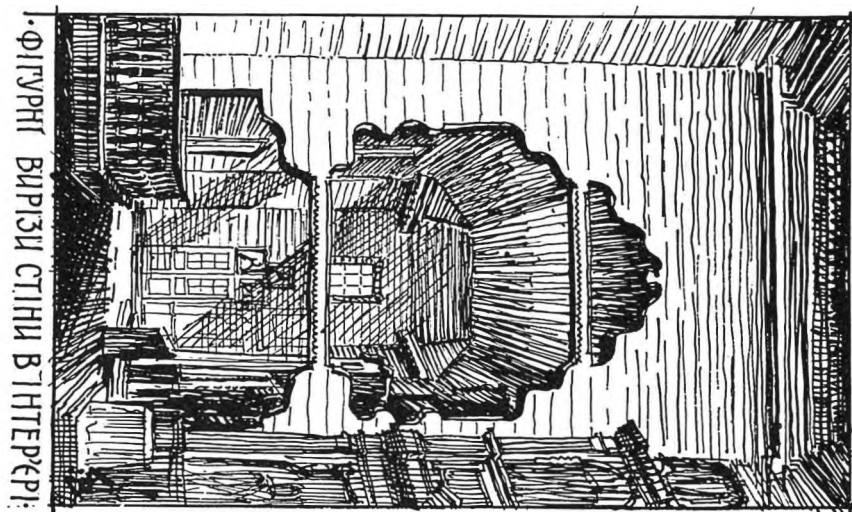
Ілюстр. ч. 4

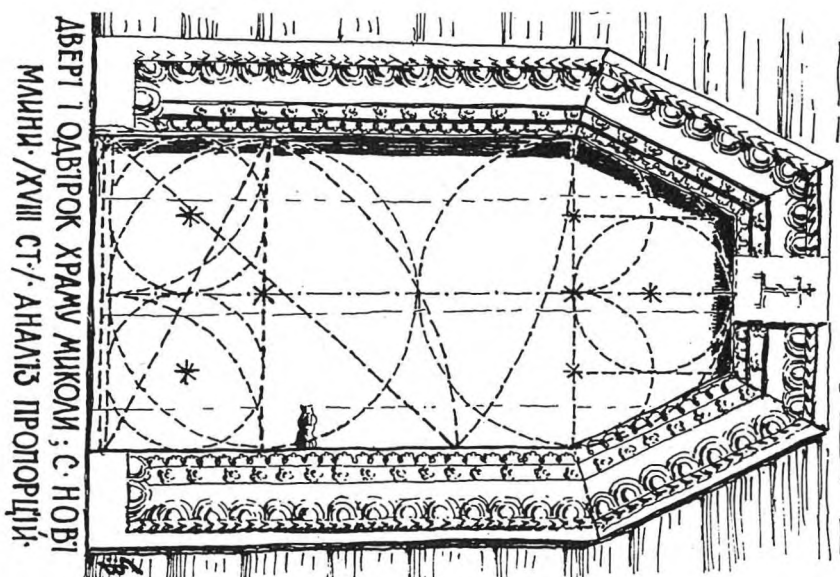
ПРОПОРЦІЇ "ЗОЛОТОГО РОЗТИНУ" В ХРАМІ
 ПОКРОВИ З РОМЕН /1,00:0,618:0,382/

Ілюстр. ч. 5

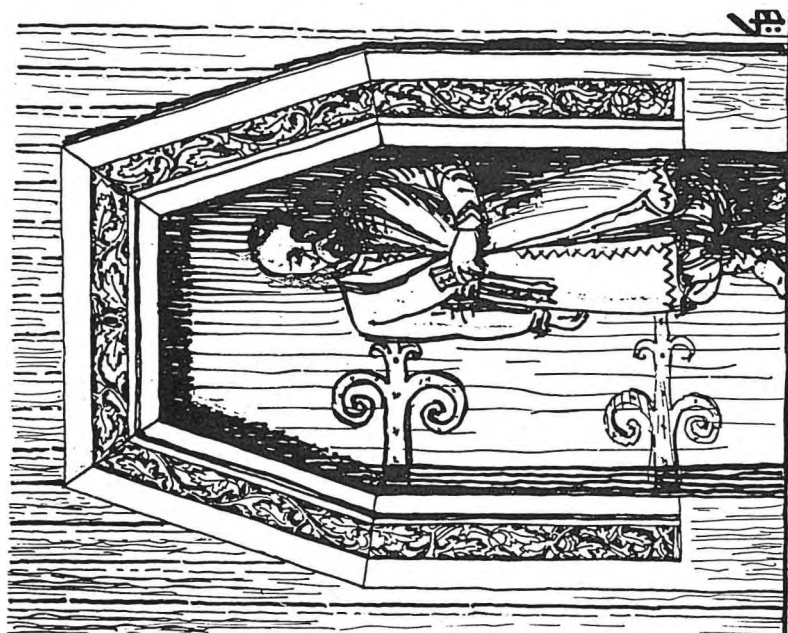

Ілюстр. ч. 7

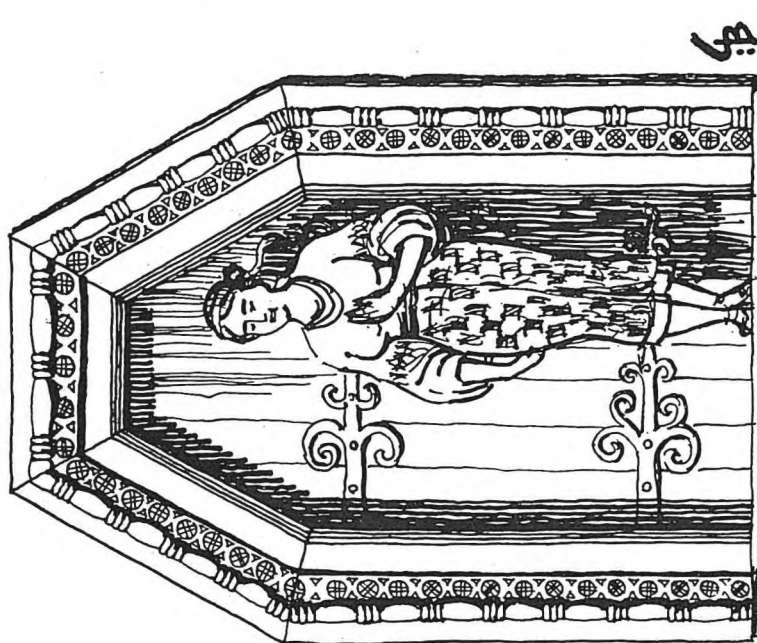

Ілюстр. ч. 8

ПОРТАЛ ЦЕРКВИ З ВІННИЦІ /1746Р/ ПОРТАЛ ХРАМУ З РОМЕН/1764Р/.

Ілюстр. ч. 9

Ілюстр. ч. 10

Огляди, рецензії

Ігор Качуровський

ЖМУТОК ДОРОЖНІХ ВРАЖЕНЬ

Цього літа ми з дружиною відвідали Францію, Італію та Австрію, себто вісім разів перетинали державні кордони, тож прикордонники мали шістнадцять нагод запитати в нас паспорт. Але вони жодної нагоди не використали і нас взагалі не контролювали: добре авто з мюнхенською табличкою і двоє немолодих людей у ньому — цього вистачило.

Ну, звісно, перше враження — від доріг. Автостради теоретично мали б бути однакові, але вони — різні. Найгарніші в Німеччині: обсажені кущами й деревами, віддалені, де тільки можна, від технічно-промислових об'єктів. А в Італії обабіч автостради — заводи, фабрики, склади, причому все якесь неохайне, розкидане. Правда, місцями ще тішить зір бар'єр з квітучих олеандрів посередині автостради. Але його скоро не буде: від Венеції до Міляну бульдозери виривають (або вже вирвали) ці олеандри, геть із корінням, а на їхнє місце ставляють бетонні щити. «Краса врятує світ» — заповідав Достоевський. А коли їдеш італійською рівниною, складається враження, ніби хтось дбає, щоб цього не сталося. Лише часом промайне — як залишок минулих сторіч — якесь приємне для душі видово. Так, біля Верони видніється здала церква на пагорбі і ряд кипарисів, проминаючи які, раз-у-раз подумки цитую Рільке в перекладі Михайла Ореста:

Я знаю малу, темнодаху
Церкву на мирній горі.
До неї ввись, як монахи,
Бредуть кипариси старі.

Щодо звичайних доріг, не-автострад, то вони також різні: в Італії (окрім гірських) прості й широкі, у Франції, хоча й не широкі, але прості, а в Німеччині вузькі й покручені.

... стежка

Свище, як батіг, — писав Симоненко.

В Німеччині так свищать не стежки, а дороги. . .

У Франції значно менше руху, ніж у Баварії. Можливо, там справді менше авт, та головна причина, мені здається, у психології водіїв: у Франції чи Італії тракторист або шофер повільної вантажівки триматиметься правого боку дороги або навіть зверне набік, щоб пропустити колону авт. Німець натомість їхатиме серединою, щоб його ніхто не міг перегнати; для нього — справжня насолода знати, що за його трактором тягнеться кілометровий хвіст.

Дорожні знаки в Італії, Франції, Австрії розраховані на те, щоб спрямувати подорожуючого куди йому треба, в Німеччині, навпаки, ніби на

те, щоб збити його з пантелику. Наприклад, на щиті перед Мюнхеном, на автостраді стоїть «Штайнгаузен», а що це таке — ніхто не знає (виявляється: одна з дільниць баварської столиці).

Але села французькі (принаймні в Шампаньї) та італійські розкидані серед полів селянські господарства (сіл там немає) викликають у пам'яті вірші Василя Чумака:

Ряд хаток пошарпані, подерті,
Мов старесенькі бабусі, похилилися. . .

Щоправда, кілками вони не підперті і нікуди не хилиються, проте ніхто тут не дбає про красу: стіни брудні, облуплені, усе таке занехаяне, що й не пізнати: чи там хтось живе, чи, може, це стоїть покинута пустака.

А німецькі села, особливо в Тіролі та на півдні Баварії, нагадують уже не Чумака, а Шевченка:

Неначе писанка — село. . .

Різьблені балкони з неодмінними гераніями свідчать про естетичну потребу в душі народу, а квітники біля хат нагадують нерозкуркулену, доколгоспну Україну мого дитинства.

До Франції нас запросила пані Ніна — удова по Богданові Феденку, історикові й публіцистові, що писав свої праці, крім української, також німецькою, французькою, англійською, чеською та російською мовами. А французькою написав дуже добрий роман «Таорміна». Деякі наші земляки у Франції купили чи побудували вілли на півдні, над морем. Так, біля Канн мають віллу брати Вирсти, Аристид і Темистокль, перший — музикант, другий — художник. Але Феденки, на відміну від більшості, придбали селянську садибу в Шампаньї, неподалік од міста Труа. Пані Ніна запросила нас «на гриби», але мене, крім грибів, вабило також це стародавнє місто — чейже звідти походив один з найбільших поетів Середньовіччя Кретьєн де Труа.

Виявилось, однак, що ніяких грибів немає й не може бути, бо кілька місяців не було дощу, а в Труа власник книгарні сказав нам: — Я сам би купив у вас твори Кретьєна де Труа, якби ви їх десь дістали.

Це, між іншим, загальне явище: чи то у Франції, чи то в Німеччині, а чи в Італії — скрізь забуто й занедбано скарби старого письменства: так само в книгарні міста Ешенбаху не було творів Вольфрама фон Ешенбаха, а в університетській книгарні Перуджі моїй жінці, коли вона запитала про Данте, відповіли:

— Не знаємо, не чули. Може, хочете Г'орького?

Але саме місто Труа просто таки зачарувало нас. Це тут колись — якщо не помиляюся, 451 року, архієпископ Лю назвав «бичем Божим» вождя гуннів Аттілу: «Хай буде благословен прихід твій, бичу Бога, якому я служу, і не мені зупиняти тебе. . .» Трохи пізніше, 911 року, місто пограбували вікінги, і, здається, відтоді воно більших шкод на зазнало: ані гугеноти (які понищили сотні релігійно-мистецьких пам'яток), ані санкюлоти (за Французької революції), які порозбивали недонищене гугенотами, не сплюндрували труазьких церков. Так само минули місто Перша і Друга світові війни.

Найбільше нас вразив собор святого Урбана. Це звідси, з Труа, походив

папа Урбан IV, який допомагав Анжуйській династії подолати Гогенштауфенів, чого я ніяк не міг йому вибачити, бож Карл Анжуйський стратив тоді останнього нащадка Барбаросси — юного міннезінгера Конрадіна. А що папа Урбан IV був сином шевця, то він — на тому місці, де стояла батькова майстерня — звелів збудувати церкву на честь свого патрона святого Урбана. І цей собор ніби примирив мене з папою: всередині там нічого надзвичайного, але назовні це чудо готичного зодчества, неповторне мереживо з каменю.

В іншій церкві ми побачили своєрідний готичний *летнер*. Звісно, ви не знаєте, що це таке. Я також не знав донедавна. «Летнер» — це рід амвона — камінний, виточений із гігантської брили міст упоперек церкви. Звідти, згори, священник говорив свої проповіді. Але такі летнери (колись вони були в багатьох церквах) ділили церкву навпіл, перешкоджали мирянам бачити вівтар. Тому їх пізніше порозбивали, а один з тих, що заціліли, зберігся у місті Труа.

А як атракцію для туристів, котрі не цікавляться церковним зодчеством, можу назвати Котячу вулицю — Rue des Chats. Це вузький провулок, старі доми над яким похилилися один одному назустріч, так що їхні дахи майже торкаються. Ідеш, а вгорі просвіток завширшки з долоню. . .

А взагалі — уся Західня Європа це суцільний музей.

Готичні химери і різьблені двері,
Підземні проходи і вогкі, й тісні.
І вже мені сниться: із крипти в Оссері
Христос виїжджає на білих коні.

Це вже не Труа, а Оссер, Бургундія, де збереглося єдине у світі зображення: Христос і ангели у вигляді вершників на білих конях. . . Це тут, у соборі святого Етьєна, молилася перед походом Жанна д'Арк; вона там і тепер стоїть — коліноприклонна й камінна.

У романському соборі у Везеле нібито поховано прах святої Магдалини. По-французькому вона Мадлен, тому це ім'я набуло свого часу такого поширення у Франції. Собор, у зв'язку із чудами, котрі постійно відбувалися біля Магдалининої труни, був одним з головних осередків християнського паломництва в Європі. Саме звідси аббат монастиря Клерво, святий Бернард, закликав у 1146 р. до другого хрестового походу, а 1190-го, вирушаючи в третій похід, тут зустрілися французький король Філіп-Август та поет і король Англії Річард Лев'яче Серце. Тож мені пригадалися рядки Юрія Клена:

Кликали сурми народи
Тут у хрестові походи. . .

До речі, в третьому хрестовому поході брали участь також українські лицарі, про що є згадка у «Слові о полку Ігоревім», автор якого звертається до галицького князя Ярослава Осмомисла:

Стріляеш салтани за землями. . .

Собор у Везеле великий, але не величний. Колони в ньому угорі оздоблені скульптурними групами, де зображено сцени з Біблії чи житійної літератури.

Між іншим, пояснення в туристичних довідниках не завжди грамотні: упорядники, наприклад, не знають, що середньовічні фрески або скульп-

турні групи не статичні (як нині), бо їхні автори намагалися показати персонажів у русі, в дії, тому *на образі чи в групі той самий персонаж може фігурувати в різних позах* — кінжаразово.

Припускаю, що саме у Везеле народилася, підхоплена сучасними прихильниками так званого авангардистського мистецтва теорія, буцімто майстри романського стилю зображали людину деформовано: з *короткими кінцівками і великою головою*. Мовляв, так вони бачили світ. Тому і ми, адепти модерного мистецтва, можемо бачити людину з двома головами або й без жодної. Як нам захочеться... Але в тому самому соборі фігура Христа — на тимпаноні, навпаки, видовжена. Не кажу вже про романські фрески в Оссері чи австрійському містечку Лямбаху. А Білий Вершник у Бамбергу — це зразок гармонійної пропорційності форм. І все це — з глибин Середньовіччя.

На жаль, і Оссер, і Везеле зазнали, я сказав би, «гугенотизму»: десятки й сотні різьблених з каменю фігур мають повідбивані руки, ноги чи голови.

Мушу признатися, що ми, під впливом російської літератури — не обов'язково релігійної: це міг бути атеїст Рубакін (маю на думці його історичну повість «Вічна слава») — звикли були ставитися з певною симпатією до всіх, хто боровся з офіційним католицизмом. Але тут ми бачимо, що не католики, а гугеноти (нагадую: так звали французьких протестантів) були руїнницькою, нищівною, супроти культури, силою.

Назад ми верталися лісовими околицями Арку, звідки походить Жанна. І знову пригадався мені Юрій Клен з його поемою «Жанна д'Арк»:

Ти, що, гонячи в море біду,
Розметала волосся із шовка,
Ізгадай, як колись череду
Боронила від сірого вовка. . .

Вовків ми, правда, не бачили. Зате стрілися дві сарни: мати й дочка. В Баварії ми, ось уже років із п'ять, не бачимо жодної: їх вистріляли або вибили автами. . . У баварських лісах —

Позникали давно хижакі,
Щезли олені, сарни, зайці.
Залишилися самі їжаки —
Але скоро загинуть і ці. . .

Французький ліс стоїть суцільною масою, а німецькі ліси розбито на квартали й помережано дорогами. І ті дороги (не лише лісові) постійно будують: прокладають нові, поширюють старі, а іноді звужують. Для чого звужувати дорогу? Для нас це абсурд, а для німця ясно і зрозуміло.

Хтось казав мені, що під дорогами вже 15 відсотків німецької території. Ілля Еренбург передбачив, що люди покрийть асфальтом усю земну кулю, тож німці взялися це еренбургове пророцтво здійснювати. . .

Вразила нас і тиша французького лісу. В баварському, особливо, в державному, чути лише верещання пили та гуркіт трактора. Газети плачуть: гине ліс, а водночас його далі вирубують — без огляду на такі написи, як «Водоохоронна зона» чи «Біотоп».

. . . А я ще застав ті часи, коли на Україні влітку не рубали дерева, бо воно живе і йому боляче. Рубали тільки взимі: тоді дерево спить і не чує. . .

Дорогою ми завернули до Кольмару (жінка вже там була, а я бачив уперше), щоб глянути на славетну «Мадонну з трояндами» Шонгауера. На початку сімдесятих років цей образ було буцімто вкрадено, а потім він чудом знайшовся мало не на смітнику. Дехто, правда, не вірить: кажуть, що це була містифікація — з метою привернути увагу туристів. . .

Про Італію, куди ми вирушили, заледве, так би мовити, струсивши порохи французької подорожі, я вже так багато писав (маю на думці збірку «Свічада вічності»), що не хочу повторюватися і згадаю тільки дещо.

Культ Данте, що про нього буцімто «не чули» заангажовані інтелектуалісти в Перуджі, все таки існує принаймні в трьох містах: у Фльоренції, де поет народився, у Вероні, де жив під опікою Скаліджерів і де стоїть йому пам'ятник, і в Равенні, де його поховано. Музей, побіч із могилою поета, складається мало не весь із портретів — і то переважно виконаних модерними мистцями, так що на деяких портретах від Данте лишився сам тільки ніс (у подібний спосіб Едвард Козак малював Сталіна. . .). І мені подумалося: якщо поет справді був такий, як його хочуть представити сучасні художники, то немає нічого дивного, що юна Беатріче відвернулася і не відповіла й на його привітання.

Цього року ми вперше відвідали озеро Комо.

Є три озера (малих не рахуємо), які простяглися з півночі на південь і або навпаки — паралельно одне до одного: Ляго Маджоре, що його оспівав П. Куліш:

Сади-виногради
В воду поринають.
Поуз берег ясні смуги,
Як срібло, сіяють. . . —

Ляго ді Гарда, що про нього писав Василь Пачовський:

Горять верхи Альп у пурпурі,
Промінить у Гарда кришталь, —

та посередині між Маджоре і Гардою, — озеро Комо, якому з українських поетів чомусь ніхто дотепер не присвячував віршів. Але з наших земляків тут побував нащадок глухівського сотника Мережки російський літератор Дмитро Сергійович Мережковський, і йому припала до душі безвітряна тиша над озером:

Кому страдание знакомо,
Того ты сладко усыпишь,
Тому понятна будет, Комо,
Твою безветренная тишь. . .

Якби ви знали, як я заздрих Мережковському, що побував на озері якраз сто років тому, коли ще не було ні авт, котрі тепер єдиною надозерною вулицею, що простяглася кілометрів на сорок, ідуть суцільним потоком в обидва боки (а там, де вулиця вузька, і вантажівки чи автобуси не потраплять розминутися, встановлено світлофори), ані ревучих моторових човнів, катерів і аліскафів, і тільки вітер мав привілей — порушувати озерну тишу.

Вночі трохи притихло, і коли ми вийшли на балькон, було зовсім, як в італійських віршах Олександра Олеся:

Ліворуч місяць спілів мережку
І застеляє нею стежку,
Неначе буде в тьмі ясній
Цариця ночі йти по ній. . .

Кажуть: «не хлібом единым» (живе людина) — тим менше може вона жити враженнями від озер, церков і музеїв, тож для багатьох мандрівників головне з дорожніх вражень — де й що вони їли. Для них розповім, що в Труа, шукаючи, де б його пообідати, ми побачили єврейський ресторан «Таверна метра Кантера», а оскільки євреї якось більш «наські», ніж французи, зайшли до тієї таверни. І не пошкодували: їжа була справді чудесна, а порції колосальні — невпоід.

У Везеле нам піднесли пообідню закуску: сир різних гатунків. Я взяв на пробу один шматочок, але проковтнути не міг, а в роті ще довго було так гидко, як буває на душі після віршів деяких поетів нью-йоркської групи.

На озері Комо, в чудесному готелі з музейними образами і меблями (нашу кімнату оздоблювала така копія Тиціанівської «Фльори», яка ледве чи багато поступається оригіналу. . .) подали нам якісь півпорції позбавленого будь-якого смаку їдла. Виявилось, що готель обслуговує англійців, які їдять потрошку, а про смак їм байдуже. Тож мені пригадався старий дотеп: «Що таке щастя? Мати англійський дім, американську платню, китайського кухаря і японську жінку. А нещастя? Мати японський дім, китайську платню, англійського кухаря і американську жінку».

Третя наша подорож була до містечка Імунден у Верхній Австрії. Містечко розташоване над Травнським озером, звідки витікає річка Травн, на березі якої любив колись сидіти поет Ленау. Існує його лавка, але біля неї — ніби навмисно — дерева порубано і все запаскуджено.

А по другий бік озера підноситься невисока, але крута гора Травнштайн, з якої раз-у-раз зриваються (і розбиваються) альпіністи. Під горою — ніби капличка, де зберігається страшна книга — ми назвали її Книгою Смерти, — куди вписують імена загинувших.

Задивлена ув озеро гора —
Бескеття од підніжжя до вершини —
Запрагнувши кривавої данини,
Щоразу свіжі жертви забира.

А в юнаків традиція стара:
По стрімчаках шукаючи стежини,
Щороку тут новий сміливець гине,
Бо гра зі смертю — це зваблива гра.

По одному на рік — він знає міру,
Жорстокий бог стрімчастої гори.
А хлопці і дівчата на офіру
Себе йому приносять: на, бери.

. . . Під скелею, внизу, є Книга Смерти:
Нове ім'я побачиш в ній тепер ти. . .

Найбільше нас вразило, коли ми вперше гортали цю Книгу, що — від-

коли ведеться запис — кількість років збігається з кількістю жертв... Але залишімо ці підрахунки — ліпше простежимо за обома напрямками наших зацікавлень. Перший — це природа, озера, гори, «вільдпарки», се-бто заповідники. Другий напрямок це мистецтво — замки, церкви, музеї.

«Вільдпарки» переважно сполучають риси звіринця й заповідника: хижаки — в клітках, інші тварини серед більш-менш природніх умов, іноді на площі в кількадесят гектарів.

Мало кому відомо, що мавпи акліматизувалися в Європі не лише на Гібралтарі, а також у Солемі над Боденським озером. Кажуть, останнім часом вони так знахобніли, що відвідувачі уже не можуть до них поткнутися без охорони (не забуваймо, що мавпа — найближчий родич людини...).

На другому місці після мавп щодо настирливості й нахабства мають бути поставлені кози: пхаються, лізуть з ногами, намагаються відняти все, що ви маєте. Далі йде лебідь, який хапає, не розбираючи: чи то хліб, а чи пальці. Олень приймає їжу делікатно, щоб, боронь Боже, не засли-нити ваших рук. Самички натомість вагаються, не наслідуються підійти, і нагадують пушкінську Тетяну, що була, як відомо,

Неначе сарна полохлива...

Та найделікатнішими, на наш подив, виявилися дикі свині, яким вла-стива, я сказав би, вроджена ввічливість.

Часто кажуть про собак, мовляв, тільки-тількищо не говорить... Те саме можна сказати і про дику свиню.

Побачивши нас, виліз із баюри здоровенний кнур.

— Фу, який ти брудний, — сказала йому жінка.

Він образився, не взяв їжі, завернувся й пішов назад до баюри.

Купрін, спостерігаючи свою приятельку — циркову пантеру, писав, маючи, очевидно, на думці котів, собак і коней, який, мовляв, величезний шлях проробила свійська тварина разом із людиною. Але про овечок і свійських свиней я сказав би, що вони на цьому шляху — через ставлення господарів, для яких ці тварини були лише живим запасом харчів, і через брак потреби дбати самим про себе, загубили й те, що мали в дикому стані.

А ось, серед пташиного «дріб'язку строкатого», як сказала б Ліна Ко-стенко, самотньо походить чорногуз.

Кількість чорногузів у Європі катастрофічно зменшилася ще в п'ятде-сятих роках, тоді — як повідомляла світова преса — тисячі цих птахів злетілися над Туреччину, на війну з орлами, які теж зібралися хмарою. І відбулася повітряна битва, в якій чорногузи знищили майже всю армаду свого одвічного ворога. Але й переможців залишилося в живих не так багато, та й харчуватися їм уже нічим. Адже їхній головний харч — це жаби.

А в Австрії за вбивство жаби закон карає ув'язненням або штрафом — 30 тисяч австрійських шілінгів.

Тож цього красеня, що перед нами, мабуть, упіймали на гарячому: коли він ковтав забиту жабу. А що тридцятьох тисяч, щоб заплатити штраф, у нього не знайшлося, то його, бідаку, замкнули за подвійну дро-тяну сітку.

Котрогось дня видра влаштувала, ніби спеціально для нас, водяний ба-

лет: ритмічно вигиналася, впірнала, переверталася, пливла горічерева. Не одна балерина позаздрила б видрячій елеганції. . .

Та найцікавіше з усього баченого в німецько-австрійських «вільдпарках» (вже кілька років тому) це чотирирогі барани: у кожного барана не одна пара рогів, а дві — і ростуть вони по-різному. Ця аномалія з'явилася, скільки пригадую, десь у Шотландії; спочатку чотирирогих навіть більшало, та згодом вони почали вимирати.

Тож я переконаний, що й одноріг, і баварський рогатий заяць *Wolpertinger* — це не зумисна вигадка і не витвір фантазії, лише одноразові жарти природи. . .

Ми вже поверталися до готелю, коли жінка завершила до села із сутонімецькою назвою Шарнштайн: у слові на сім приголосних дві голосівки (щоправда, сусіднє село Гшвандт має назву іще «німецькішу»: одна голосівка на шість приголосних). Тоді я довідався, що там, у колишньому замку графів Шарнштайнів, міститься кримінальний музей. Що ж? Для пізнання європейської духовости у всіх її проявах не зашкодить ознайомитись із експонатами цього музею. . .

В кількох кімнатах розташовано знаряддя для тортур і страт, подано опис розкритих і нерозкритих злочинів, які сталися в Австрії протягом кількох останніх сторіч. Ось видана типографським способом справа про посуд, вкрадений на кухні в якоїсь господині, — кілька каструль не то горщиків. . . Не смійтеся: за таку крадіжку, як і за будь-яку іншу, Європа карала смертю. . . У Франції відома історія про дівчинку, страчену за пропажу срібної ложечки, а ложечка потім знайшлася. . . в гнізді в сороки. . . А в «Історії Генрі Есмонда» (цій історії присвятив сонет Микола Зеров), де дія відбувається в Англії на межі XVII-XVIII віків, згадано дівчину, яку покарали смертю за вкрадений шматок м'яса. . .

Та найбільше нас вразив солідно опрацьований, ілюстрований, гарно виданий підручник: як конструювати прилади для тортур і як застосовувати. Бож слідство в Австрії провадилося шляхом тортурування звинуваченого, а для певности також і свідків. І це у добу просвітництва і славної Марії Терезії.

Не знаю, чи відомо нашим читачам, що — з-поміж європейських монархів (після ознайомлення зі справою князя Волинського, доведеного тортурами до несусвітніх самозвинувачень) першою відмовилася від тортур Катерина Друга. На жаль, це була лише теоретична відмова: в Російській імперії, не зважаючи на офіційне скасування, тортури ще довго застосовувалися під час допитів. . .

А кара смерти в Австрії передбачалася, якщо не помиляюся, за сім злочинів: крадіжка (без огляду на те, що вкрадено), убивство, підпал, зґвалтування, чаклування, гомосексуалізм та зрада батьківщини.

Принагідно згадаю: щодо кількості статтів, які передбачають кару смерті, світовий рекорд побив Советський Союз, де вже їх було понад тридцять. . .

За дрібніші порушення закону в старій Австрії передбачалися відруб руки, виривання язика та інші безневинні покарання. . .

Способів страти в цій високультурній країні позаминулого сторіччя було п'ять: відтинання голови, повішення, спалення на кострищі (це спеціально для чаклунів), четвертування і, нарешті, колесування.

Я не певен, чи мають наші читачі належне уявлення: що таке оті четвертування й колесування. Але не буду пояснювати: ліпше про це нічого не знати. Згадаю тільки, що декабристів 1826 р. було спочатку засуджено до четвертування, але цар Микола Перший пом'якшив вирок, замінивши четвертування на повішення.

А ще хотів би нагадати, що — занесена варягами зі Скандинавії — Руська Правда не передбачала взагалі ані кари смерті, ані тортур (як методу зізнання), ані фізичного покарання людини.

Були тільки штраф і вигнання. . .

З мистецьких скарбів (усе це поблизу того Гмундену, де ми зупинилися) насамперед хочу розповісти про Тасілів келих, що зберігається у Кремсьонстері.

Хтось із наших вчених земляків авторитетно повчав мене, буцімто культ Діви Марії потрапив до Західньої Європи досить пізно, мовляв, щойно хрестоносці занесли його зі Сходу.

І ось перед нами робота майстра ще ірландської школи — золотий келих Тасіля (келих, властиво, мідний, лише позолочений).

Тасілю — це був баварський князь, що воював із Карлом Великим як союзник Відекінда наприкінці VIII сторіччя, а після перемоги над саксами й баварцями Карл його не стратив, лише замкнув у монастирі (точної дати не знаю, пам'ятаю натомість, що саксів охрищено 804 р.). А келих лишився зразком середньовічного золотарства доби Каролінгського Відродження. На ньому бачимо зображення Христа й апостолів, а внизу — постать Діви Марії.

Принагідно подам іще один зразок безперервності богородичного культу на Заході: храм на честь Богоматері на острові Торчелльо (біля Венеції) закладено 639 року. Щоправда, мозаїчна Одігітрія в цьому храмі на сто років молодша од Київської Оранти.

Неподалік од містечка Лямбаху стоїть неповторна трикутна церква. Адже звичайні форми християнських церков це прямокутник, хрест, іноді восьмикутник. Але на Заході, на відміну від Сходу, де невільно було відступити від канонізованих правил, кожен мистець: чи то маляр, чи скульптор, чи архітектор, вносив — або принаймні намагався внести — щось своє, індивідуальне, бодай якийсь деталь, який відрізнятиме його твір од усіх інших.

Тож, якщо ми поклоняємося Святій Трійці, чому не збудувати трикутної церкви?

Коли ми розглядали романські фрески в самому Лямбаху, пригадалося мені, що, характеризуючи творчість Андрея Рубльова, російський мистецтвознавець Алпатов говорить про *м'яку заокругленість*, притаманну працям цього художника. Він же (Алпатов) категорично заперечує вплив західного мистецтва на середньовічне московське.

А однак виникає враження, ніби Рубльов побував у Лямбаху. Як відомо, він творив на початку XV сторіччя, а лямбахські фрески, де бачимо щойнозгадану *м'яку заокругленість*, походять з XI-го. Прикро констатувати, що сучасні російські мистецтвознавці з океану західньої культури зачерпнули по чайній ложечці.

А ще прикріше знати: з цієї ложечки десятиріччями годувано українську науку. . .

1991 рік.

Володимир ЖИЛА

ДЕЩО ПРО НАХИЛ ДО ГУМОРУ, ДО КОМІЧНОГО

Смійтеся на здоров'я, зібрав і упорядкував Павло Нірода. Збірник гумору та сатири. Словацьке педагогічне видавництво в Братиславі, відділ української літератури в Пряшеві, 1989. 232 стор.

Нахил до гумору, до комічного є, на думку багатьох дослідників, невід'ємною рисою національного характеру українського народу. Коли придивитися, наприклад, до українського фолкльору, то там легко можна помітити і сміх, і жарти, а зокрема специфічну дотепність, яку ми часто називаємо непідробним гумором. Однією з найвидатніших пам'яток життєстверджуючого гумору й потужної сатири в українському фолкльорі є славнозвісний лист запорожців до турецького султана. Він насичений ідім-ким, убивчим сміхом, неперевершеною дотепністю, зокрема впевненістю у своїй правоті і зверхності над «проклятим бусурманом». Гумор тут спирається на народні джерела, а комічне відображає безглузді явища дійсності, які часто навіть суперечать суспільним ідеалам свого часу, а то й підпадають під осуд самої історії.

Якимось чином наш народ легко усвідомлює комічне в суперечностях життя і викриває, і висміює насамперед всяку брехню, неправду. Таким чином, сміх стає доброзичливим або вбивчим. Знову в мистецькому творі відтінки сміху, його емоційна наснага бувають більш відшліфовані і тому легко стають визначальним критерієм для розмежування сатири і гумору.

У більшості випадків народний гумор, з відтінком співчуття, або й обурення, має за об'єкт часткові вади життєвих явищ, окремі смішні риси людей, до яких народ чи автор не тільки не відчують зла, а навіть ставляться із співчуттям і поблажливо кепкують з них.

Для Павла Ніроди, упорядника рецензованої збірки *«Смійтеся на здоров'я»*, «гумор — це сіль життя», «це перець-паприка, яка палить у страві, та якщо її небагато — здоров'ю не шкодить». Аджеж у своїх взаєминах люди говорять скоріше про веселі кумедні ситуації, ніж про те, що трапилося їм у житті неприємного, поганого, чи навіть трагічного. Жити напружено, трагізмом та постійними конфліктами дуже трудно, їх треба обов'язково перемагати гумором, жартами, веселістю і дотепністю. Навіть найконфліктнішу ситуацію, вважає Нірода, можна рішити гумором; дотепне слово легко прибирає з душі зажуру і смуток, відвертає гнів та обізлення, запобігає зайвим сваркам тощо.

Людині й жити приємніше й працювати легше, коли вона в доброму настрої, коли її не гнітить напруга, коли в розмовах вона помічає багато гумору, та ще й щиро народного, цікавого, який зображає щось у комічному вигляді.

Гумор буває наскрізь багатогранний: ним можна погладити по голові, і кольнути в самісіньке серце, а то й підштовхнути, допомагаючи розшукати якесь комічне слово, чи навіть підбадьорити, а буває і образити. Звичайно,

щоб зрозуміти якийсь жарт чи анекдот, треба мати почуття гумору, треба відчувати його потребу, не брати його дослівно, мовляв, він відноситься до мене та наносить мені образу, а навпаки — розглядати його в розумінні узагальнення, яке може відноситися не тільки до мене, але також до багатьох навколо мене.

Упорядник спочатку не тільки записував кожну почуту дотепність, кожен жарт чи веселу пригоду, а старався їх також запам'ятати. В той час, до речі, він ще не думав, що це будь-коли появиться у книжковій формі. Згодом, відчувши їх красу й потребу, він став їх класифікувати. У рецензованій книзі маємо їх розділені на такі категорії: Загально-побутові жарти; Діти, батьки, школа й все навколо; В лікарні і поза нею; З чужого кров не тече; Не буду я пити; Не без кари; Скупість — тупість; Принесіть мені, прошу; Кохання, кохання; Не забудьмо про культуру; Я купую, ти купуєш, він купує; І безгрішні і грішні; Стоп! — безпека; Нема директора без секретарки; Свекрухо моя мила; Щоб не перестати сміятись. Дійсно широкий діапазон!

Для прикладу зачитуємо кілька цікавих жартів:

— Вийшла б я заміж, але тільки за розумного чоловіка. — То ви мусили б довго чекати. . . — Чому? — Бо мудрі рідко коли женяться!

— Тату, чому місяць такий блідий? — То й не диво, сину. Він не спить цілі ночі.

— Мамо, я дуже хотіла б мати братика! — Це не можливо, донечко. Мусимо почекати, поки тато не повернеться з-за кордону. — А чому чекати? Не можемо татові зробити несподіванку?

— Що до нас ближче — Місяць чи Африка? — питає учитель. — Місяць, — відповідає учень. — А чому так думаєш? — Бо Місяць постійно бачу, а Африку — ні!

— Татку, що мали люди, коли ще не було телебачення? — Тишу і спокій, мій хлопчику.

Лікар говорить алькоголікові: — Уявіть собі, що кожна скляночка горілки — це цвях у вашу труну!

— Чи може одна жінка одночасно любити двох чоловіків? — Це ні, але може одночасно двох обманювати.

— Тату, чому земля жіночого роду? — Мабуть тому, бо ніхто не знає точно, скільки в неї років.

Тільки-но теща переступила через поріг, а зять їй назустріч: — Ми такі раді, такі раді! Я вже й таксі замовив, щоб відвезти вас додому!

— Скажіть мені, як можна у людини викликати піт? — вимагає професор від студента медицини. — Післати до вас на екзамен, — відповідає студент.

Серед пропонованих жартів є чимало таких, які читач, може, й чув у тій чи іншій формі, але є й такі, які він зустріне вперше та які, напевно, викличуть у нього і сміх, а то й регіт.

«Смійтеся на здоров'я» — це перший і досі єдиний збірник народних жартів Закарпатської України та Пряшівщини, при чому, як розповідав П. Нірода, — це лише сота доля того, що йому протягом життя вдалося зібрати. Він підготував до друку дальші два збірники гумору й сатири, та

чи в теперішній складній економічній ситуації для українців у Східній Словаччині вдасться їх видати, — невідомо.

Перебуваючи у травні на Пряшівщині, я мав нагоду відвідати й д-ра Павла Ніроду. Він справив на мене потужне враження справжнього патріота свого народу й достойного продовжувача традицій Т. Шевченка, О. Духновича та А. Волошина. З його смертю українська культура в Чехо-Словаччині зазнала болючої втрати. Він вийшов з життя 23 травня 1991 року в Пряшеві на 78-ому році життя.

Підсумовуючи, хочемо сказати, що збірник гумору й сатири «Смійтеся на здоров'я» є поважним внеском в український фолклор Закарпатської України та Пряшівщини. Бажано, щоб були видані й два інші збірники.

Петро ВАСИЛЕНКО
член СПУ

«...БЕЗСМЕРТНІ, ЯК ШЕВЧЕНКО, ЯК НАШ НАРІД»

Винесені в заголовок слова взяті з п'єси Катерини Штуль «Місто Шевченко» (Катерина Штуль, «Місто Шевченко», Париж 1988). Стосуються вони батьків, ширше — пращурів, глибше — духових цінностей, які повинні передавати батьки дітям у спадок, народних духових цінностей, які становлять духову суть народу, небуденне коріння якої «живуче». Власне відродженню в поколіннях національного начала присвячено драму. Це і тема, і спрямування її.

«Місто Шевченко» — побутова драма, але з певним соціальним спрямуванням. Діють у ній переважно *гомо советікус* (людина советська) — представники «нової історичної спільности» суловсько-брежнєвської формації. Тож словосполучення «Місто Шевченко» можна сприймати як образ і України, і колишнього СРСР 70-их років ХХ віку, де брутально нівелювалися людські особистості, національне відступництво всіляко заохочувалося, особливо на нашій землі, коли лише додавши до прізвища «ов», відмовившись од мови роду і народу, можна було пробитися на середню сходинку кар'єри, добробуту. В п'єсі бачимо расистські наслідки намірів «злиття націй», коли діти зрікалися батьків, батьки — свого народу.

Всі персонажі п'єси легко пізнаються. Однак, це не наслідок високої художньої типізації чи творення образів за наміченою заздалегідь схемою. Це — наслідок духового збіднення *гомо советікуса*, коли меркантильне, матеріальне стає провідним у домаганнях людини, ціллю життя. Клясики марксизму-ленізму, російські большевики звичайно не могли передбачити, що «будівництво комунізму в окремо взятій країні» обернеться створенням суспільства споживання з своєю хатою скраю, сорочкою ближчою до тіла. КПСС, СРСР зруйнували не дисиденти, не демократи, не М. Горбачов, Л. Кравчук з Б. Єльциним, а суспільство споживання, в якому панують егоїзм і егоцентризм, притлумлені етичні, естетичні, моральні і духові засади. *Гомо советікус* не подолали рубіжку відносного благополуччя, коли «все наше» стало насправді розтягатися по приватних комірчинах, усе населення перетворилося в так званих «несунів». Всі

несли, несли, починаючи від генсека компартії і до прибиральниці колгоспної контори. Одні мільйони, другі — копійки, але всі наввипередки. Були навіть «несуни» в літературі, коли певні кола літераторів привласнювали нагороди, премії, місця в журналах і в планах видавництва.

Талановитою рукою Катерини Штуль змальовані «несуни» від інженерії Афанасій Недоленко і Яків Романович, від науки Ільков. При цьому авторка тонко, вміло користується іронією, сарказмом. Та персонажі не фейлетонні, а життєві, індивідуалізовані.

Афанасій Павлович Недоленко — типовий споживач, людина безхребетна, безвольна, пристосованець на сто відсотків. Ради службової кар'єри відцурався репресованих батьків, українського народу як носія високої духовості. До пари йому і дружина Клавдія Андріївна, яка витравлювала з чоловіка «хахлятство», расистка по поглядах і діях. Слід підкреслити, що, крім сина Афанасія Недоленка Терентія і казашки Айши, і Недоленки, і Ільков, і його дружина Ліда з донькою — відверті шовіністи, які з неприхованою відразою ставляться до казашки Айши. Це тонко відмічена драматургом риса росіян набуває символічного звучання в сьогоднішні на теренах колишнього СРСР.

Не дивно, що в родині активних міщан росте агресивна споживачка Оля. За її намаганням заволодіти коханим юнаком Терентієм, сином Афанасія, проглядається майбутня шовіністка, бездухова істота.

Терентій проривається до коріння свого роду. Юнак наповнений духовістю, він як біла ворона серед оточення. Але такою насправді була советська дійсність. в якій говорити про свою національну гідність, честь вважалося за приписами «великоросів» неетичним.

Драматург показує, що обмежені люди не можуть бути односторонніми, друзями. Заздрість, намагання зашкодити ближньому, висміяти його — ось їх головні риси.

Драма «Місто Шевченко» написана добірною, гарною, соковитою мовою. Драматург вдало використовує народні звороти, сталі порівняння, народні прийоми характеристики. П'єса добре гляділася б зі сцени.

Ми, в Україні, відносно добре знаємо поетів і прозаїків діаспори, але мені, наприклад, не доводилося зустрічатися з іменами драматургів з українського закордоння. Тим більшою була приємність зустрічі з Катериною Штуль, безперечно — даровитим драматургом.

Харківська обл.

Степан РАДІОН

ДУХОВІ СЛІДИ УКРАЇНІСТИКИ АВСТРАЛІЇ

«ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОСЕЛЕННЯ В АВСТРАЛІЇ». Доповіді з першої і четвертої конференцій (Сідней, 1983; 1988). Редактор: Галина Кошарська. Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка і Центр Українських Студій при Макворі Університеті, Школа сучасних мов, Макворі університет, Сідней, 1990, 119 ст. ІСБН (Інтерн. Станд. Бук Намб.) 0 85837 716 0., 22 см.

Книжкові появи в Австралії — це не щоденщина в наших поселенчих асиміляційних умовах. Кожна поява української книжки — це карбована друком живучість духовости України, яку й досі ще обмежується в Україні запліснявілою, відкиненою життям, партократичною ідеологізацією марксо-ленінського дурману, послідовним винищуванням української мови й духовости, нав'язуванням населенню України безхребетного манкуртизму (національної безобличности).

Книжкові видання тут — це надолужування нами того, що в Україні вибухає проявами назовні лише гомоном з-під гробу, в який загнав ворог терором і злонамірною пропагандою. Отже, карбування поліграфією своєї духовости конечно потрібне як для сьогодення, так і для майбутности. Хто знає, чи це не буде колись духовою вартістю, як «Ізборник» Святослава з 1073-1076 рр. для духової культури України тепер.

А тепер загляньмо в тексти збірника. Роман Микитович «Історія поселення українського в Австралії в світлинах». Це стаття про виставку фотознімок Бориса Щербака, які ілюструють важливіші моменти з історії нашого поселення в Австралії. Його ж біографічний нарис про основоположників НТША «Перші голови Наукового Товариства ім. Шевченка в Австралії». Стаття Євгена Сенети, проф. математичної статистики Сіднейського університету, «До питання числа українців в Австралії в 1979 р.». Це перший авторитетний, науково обґрунтований, на підставі офіційної статистики Австралії і дослідницьких джерел поселенців, облік українських поселенців в Австралії, що на 1979 р. виносив число 31.5 тисяч осіб. Степан Радіон «Про словник українських дипломників» в Австралії. Це єдиний, як оцінили професори — Я. Б. Рудницький, Мик. Степаненко, Роман Кухар та д-р Юліян Мовчан, у діаспорі словник українських дипломників, поселених в Австралії, опрацьований на підставі опитів і різних університетських інформацій станом на 1983 р. Стаття Ігоря Гавришкевича «Українське шкільництво — плянування на майбутнє». У тексті висвітлюються обставини і моделі навчання в українських Рідних Школах в Австралії. Обширний нарис Дмитра Нитченка «Українська книжка в Австралії, 1949-1983», в якому досить детально просліджується видані еміграційними авторами різні твори: художню прозу, поезії, нариси та репортажі, спогади, літературу для дітей та молоді; альманахи, пропагандні книги та ювілейні видання; літературознавчі та історичні праці;

бібліографію; видання релігійного змісту, англомовні видання. Огляд-дослідження *Олега Голубовича* «До історії поселення українців у Південній Австралії», яке автор опрацював на підставі опитів-інтерв'ю з багатьма діячами Південної Австралії, зафіксованих на 64 сторінках машинопису, що зберігається в його архіві. Стаття *Івана Ващишина* «Український Народний Дім в Аделаїді в світлі документів». У тексті числовими даними ілюструється перебіг будови з планами будови Народного Дому. Нарис *Гліба О. Дубика* «Коротка історія Лікарського Товариства в Австралії». У ньому представляється заснування УЛТА та його діяльність: установчі збори, наукові з'їзди, яких відбулося вже чотири. *Марко Павлишин* «'Лічу в неволі дні і ночі' Тараса Шевченка: риторичні аспекти літературного твору». В цьому літературному дослідженні риторики в українській літературі, в часах, як вона прогуля в західній літературі, автор, випускник гуманістики австралійського академічного світу, доглибинно занурюється у науку українського літературознавства. Священик УКЦ *о. митр. Іван Шевців* «Українська Католицька Церква в Австралії та її роля в збереженні релігійного національного обличчя українського поселення цієї країни». В цьому нарисі автор аналізує, робить огляд організаційного життя УКЦ у таких аспектах: церковні організації, Апостольський екзархат, місії, сестри Василіянки, молодь, сьогоднішній стан УКЦ в Австралії, церкви й їх вартість, навчання релігії, труднощі у збереженні релігійної традиції, шлюби, розлучення, хрещення і миропомазання та похорони. *Юрій Суховерський* «Пласт в Австралії». *Ірена Когут* «СУМ в Австралії». Це огляд організаційного й виховного життя-буття цієї патріотичної організації молоді. *Петро Савчак* «Українська емігрантська сатира: поезія Зої Когут». Молодий адепт літературознавства аналізує творчість авторки. *Галія Берегуляк* «Проблеми творчості Лідії Далекої (Галини Чорнобицької)». Так само молода адептка літературознавства робить огляд і аналізу творчості Л. Далекої. *Марта Гарасовська* в статті «Югославські русини в Австралії» досліджує поселення русинів-українців, їх організованість у Сіднеї, зберігання традицій і прив'язання до дідовської релігії греко-католиків. Заклучним словом Ігоря Гордієва закінчується ця цінна збірка українки Австралії.

До матеріалів загального огляду Іг. Гавришкевича, Ю. Суховерського та Ірени Когут нема джерел, на підставі яких вони вкладали тексти доповідей, і тим вони вирізняються з-поміж усіх згаданих в обговоренні стилю наукових текстів, прочитаних на конференції НТША. Такий самий недолік має багатющий на дані про УКЦ Церкву в Австралії нарис о. Івана Шевцева. А до тексту його доповіді є досить знаних джерел. Це обширний нарис історії УКЦ в Австралії єп. д-ра Івана Прашка, багатющі джерельні парафразальні бюлетені о. митр. Ігоря Шпитковського, включно з «Душпастирськими Вістями» о. Шевцева.

Цей цінний збірник — це ще одна австралійсько-українська цеглинка до духово-культурного монументу України в багатокультурній Австралії. Це духові дивіденди від півторамільйонного непорушного фонду з жертв українських поселенців в Австралії, що вможливив установлення Центру Українських Студій при Макворі університеті, який видав цю книжку під редакцією керівнички студій магістра Галини Кошарської.

Володимир БАРАГУРА

МИХАЙЛО Г. МАРУНЧАК — ЛІТОПИСЕЦЬ КАНАДСЬКОЇ УКРАЇНИ

*Володимир Жила, Бібліографія Михайла Г. Марунчака, Українська
Вільна Академія Наук, Серія: Бібліографія ч. 22, Вінніпег, Канада
1991, 157 стор.*

Необхідною вступною дисципліною, свого рода пролегоменою до дослідно-наукової праці з будь-якої ділянки знання, є бібліографія. Суть цієї дисципліни можна окреслити трьома основними її галузями: списком книжок, їх зовнішнім виглядом і змістом; переліком книжок, статей, есеїв, оглядів та інших джерел, що дають матеріал до певної галузі знання; відділом у періодичних виданнях, у якому розглядається появу книжкових видань.

Бібліографічні довідники можуть вміщати збірні списки появ усіх праць із даної ділянки знання, а можуть обмежуватися до реєстру праць одного автора. Без бібліографії ефективна дослідно-наукова праця була б дуже утруднена, а то й немислима.

Одночасно праця в ділянці бібліографії, хоч незвичайно кропітка і втомлююча, притягає багатьох ентузіастів, які залюбки упорядковують не лише бібліографічні довідники, а й працюють теж над бібліографією бібліографій, тобто виготовляють списки вже існуючих бібліографій. Ці бібліографії бібліографій незвичайно полегшують наукову працю дослідників, які мусіли б витратити час та енергію на шукання необхідних їм джерельних матеріалів. Бібліографічні довідники можна порівняти до туристичних путівників, які вказують дослідникові, яким шляхом він має прямувати до джерел свого зацікавлення.

За такий труд взявся проф. д-р Володимир Жила, опрацювавши сумлінно бібліографію друкованих праць українсько-канадського дослідника й ученого та публіциста Михайла Г. Марунчака, які стосуються проявів життя й діяльності українських поселенців у Канаді від найдавніших часів досьогодні.

Працю впорядник попередив коротким двомовним вступом та зв'язним життєписом М. Марунчака. У бібліографії М. Марунчака проф. В. Жила називає його найважливіші наукові праці та дає їх загальну, проте вичливу характеристику. Це п'ятитомник *Студії до історії українців у Канаді*, двотомник *Історія українців у Канаді* та видана з нагоди століття поселення українців у Канаді англomовна праця *The Ukrainian-Canadians: A History*. Згадав теж про кілька менших монографій.

З інших праць автора впорядник короткими штрихами схарактеризував такі публікації: *Система німецьких концтаборів і політика винищування в Україні*, бувши сам жертвою цих «милнів смерті», кілька розвідок про Маркіяна Шашкевича, про Українську Католицьку Церкву та про поселення українців у Польщі, Чехo-Словаччині, Румунії та Югославії. Загалом, поруч монографічних праць, М. Марунчак є автором коло 300 журналістично-публіцистичних статей, есеїв, оглядів на тему про-

блематики українського життя в діяспорі в національно-політичній, громадсько-суспільній, культурно-мистецькій, науковій, релігійній та соціо-економічній ділянках.

Життєпис М. Марунчака впорядник закінчує його позанауково-дослідною працею та його участю в різних ділянках нашого загальнонаціонального життя. Зокрема заслуговує на увагу збірна монументальна праця, яка появилася за редакцією М. Марунчака п. з. *В боротьбі за Українську Державу* під час Другої світової війни.

За свою вагому невсипущу працю М. Марунчак отримав у 1962 році Шевченківську медаль, а в 1967 році уряд Канади нагородив його медаллю Сторіччя Канади.

Після вступного слова й біографії М. Марунчака наступає розділ «Бібліографія М. Марунчака», яка охоплює 1946-1990 рр., з виключенням раніших років, коли Марунчак діяв поза Канадою. Ця частина поділена на такі розділи: 1) Книжки й статті; 2) Огляди. Під кожним роком у хронологічному порядку внесено в список спершу книжки, а потім статті. Крім наукових праць, сюди включено теж популярні статті, що стосуються національно-політичного, суспільно-громадського, культурно-мистецького та релігійного життя. Окремий розділ займає редакторська праця Марунчака та реєстр часописів і журналів з оглядами його публікованих праць.

Вміщені теж назви часописів і журналів, в різних країнах світу, в яких появилася огляди писань Марунчака. Цей розділ закриває список рецензентів, між якими є прізвища відомих осіб, у тому теж чужинців.

У «Додатку» впорядник знайомить читачів із вибраними газетними й журнальними оглядами, в яких автори дають аналіз, критику, підсумки й оцінки писань М. Марунчака.

Годі в рецензії обговорити всі ці огляди й треба обмежитися до загальної їх характеристики. Вони на різному рівні — деякі поверхові, загальникові, однобічні, в інших компетентні автори-критики стараються глибше вникнути в суть проблем, в організм надрукованого. Не зважаючи на різні дружні та обґрунтовані критичні зауваження, всі ці огляди в основному позитивні.

Деякі критики стверджують, що квантитативність писань Марунчака шкодить їх квалітативності. Журналістично-публіцистична праця не йде вкупі з дослідно-науковою, бо методологія цих ділянок різна. Статті, есеї та огляди абсорбують і розпорошують увагу науковця і можуть стати вбивчими для серйозної дослідної праці. Наукова праця вимагає зосередження, контемплативності, доглибинного вникання в суть проблематики, підтриманого переконливою аргументацією, стосуванням аналітично-синтетичного підходу, обмеження до мінімуму дрібних епізодів, уникання накопичення прізвищ, назв місцевостей, другорядних подій тощо.

Науковець мусить мати час і змогу відсіяти маловажне від суттєвого, уникати повторень, витягати з перевірених фактів обґрунтовані наслідки й прикінцеві висновки-узагальнення.

Понад силу однієї людини подолати і дослідно-наукову працю, і повсякденну журналістично-публіцистичну, бути активним у професійно-наукових установах і в загальногромадських. Пошуки за джерельними

матеріалами, за документацією, критична оцінка джерел, систематизація знайденого матеріалу, його аналіз, врешті зформулювання прикінцевих висновків-синтези, вимагають від ученого дослівно всіх його здібностей і творчих сил.

На ці моменти звернули увагу деякі вникливі рецензенти, в тому й чужинецькі науковці, opinii яких відведено окремий розділ у праці проф. Жили. Але це будучі критичні зауваження на добро автора. В основному критика прийняла праці М. Марунчака позитивно, подивляючи його невтомну працюватість.

На окрему увагу заслуговують дві статті проф. Жили — «Настільна книга — біографічний довідник до історії українців Канади» та його ж «Помітний здобуток української історичної науки» про англomовну книгу *The Ukrainian-Canadians: A History*.

Поруч згаданих статей проф. Жили увагу звертають огляди В. Ю. Кисілевського, Романа Кухаря, д-ра П. Качура, д-ра М. І. Мандрики, д-ра М. Прокопа.

Як приклад позитивної оцінки праць М. Марунчака, зачитую opinii д-ра М. І. Мандрики, яку поділяють інші рецензенти. Це огляд Марунчакової *Студії до історії українців Канади*, том II: «У своїх дослідках д-р Марунчак показав себе надзвичайно допитливим дослідником, що глибоко запускає свій науковий ланцет в тіло минулої епохи, розшукує документальні матеріали, властиво викопує їх з-під пилуки, перевіряє їх, доповнює опитами живих ще піонерів, або їхніх найближчих потомків з подиву гідним старанням, а навіть із любов'ю».

Прикладом критичних зауваг хай послужить цитата з рецензії д-ра П. Качура п. з. «Метрика української Канади»: «Безперечною заслугою Марунчака є те, що він зробив спробу представити цілість історії українського життя в Канаді, зібравши багато нових матеріалів. Матеріали очевидно росли в руках пильного автора, й це багатство перешкодило, здається, належно їх використати. Деякі розділи в книжці Марунчака є історією, написаною на підставі матеріалів, а деякі тільки шухлядкою, в яку вкладено їх за хронологічним, чи географічним порядком. . . Марунчак високо оцінює роль української преси, але чи варто стільки уваги приділяти всім редакторам навіть короткотривалих газет? Списки установ, народних домів тощо — річ добра. Але краще б сумерично подати їх, зате додати трохи характеристики. У книжці багато цитат. Тут потрібний більший вибір».

Роман Рахманний в оцінці книги *Канадійські українці*, яка в основному позитивна, звертає увагу на деякі недоліки: «. . . в цій книзі є деякі недогляди, неточності та надто побіжні формулювання. Так і видно, що чим ближче до кінця, автор поспішав, скорочував текст і обмежував інформацію. Але ці недоліки не повинні закрити читачеві вид на цінність цієї праці. Це ґрунтовна довідкова праця про українців Канади, що буде тривалим джерелом інформації».

У рецензії на англomовну книжку Марунчака *The Ukrainian Canadians: A History* автор проф. В. Жила підкреслює деякі методологічні недотятнення: «Треба шкодувати, що автор такого великого значення книги, не зовсім використовує аналітичний підхід. Мається на увазі логічне розкриття явищ і фактів суспільного процесу, ілюстроване яскравими, пов-

ноцінними прикладами. Навпаки, помічається, що в викладі матеріялу застосовано принципи наступності й перспективності без поглиблення та систематизації вивченого».

Д-р В. Ю. Кисілевський виправдує недоліки наукових праць Марунчака у рецензії на *Історію українців Канади*: «... кропіткі дослідні студії може робити той, хто одержить відповідну студійну стипендію й однорічну відпустку з університету, чи з державної служби, щоб цілковито присвятитися дослідній праці. На жаль, українські наукові інституції не розпоряджаються такими фондами, які уможливили б науковцям віддатися дослідній праці повністю, не турбуючись одночасно потребою 'заробляти на життя'. Цю думку поділяє проф. Жила: «Вину за всі огріхи легше перекласти на автора... але корінь зла лежить у наших умовах».

У книжці *Бібліографія Михайла Г. Марунчака* вміщений його портрет із 1984 року, декілька збірних фото та факсиміле заголовних сторінок праць, хоч репродукції деяких із них незадовільні.

Зміст книжки В. Жили, поданий при кінці видання, дозволяє легко орієнтуватися в тексті.

Треба сподіватися, що за деякий час проф. В. Жила знову порадує зацікавлених новою бібліографією невтомного Михайла Г. Марунчака.

Остан ГРИЦАЇВ

ЖИТТЯ — У КНИЗІ ВІРШІВ

Різні бувають поетичні збірки. Одні — метелики, що тільки но відлялякувалися від юної душі поета і на непевних крильцях, метляючись, полинули у небезпечний світ. Інші — сходинки, що втілюють чітко визначені етапи творчості. А є й поетичні книжки, в яких спресоване усе життя. Таких небагато. І до них належить «*Книга болю*» Марії Вакалюк-Дорошенко. Анотація до неї починається чіткою інформативною фразою: «'Книга болю' — перша поетична збірка сучасної письменниці». Далі: «Їй передували повісті 'Моноліт', 'Важкий хліб', 'Бар'ер' та 'Порив'».

Але це така перша, що після неї навряд чи можна сподіватися незабарної появи другої. Скажімо, Ш. Бодлер писав вірші і поза збіркою «Квіти зла», але вона так і залишилася єдиною його поетичною книгою. Принцип укладання таких книг — непростий. Тут не можна обмежитись механічною хронологією. Архітектоніка їх — це складна структура, налаштована на цілісне узгодження всіх компонентів творчості, на якомога об'ємніше представлення поета як митця, мислителя і людини. Ідею такої структури поетеса втілила в п'яти зовсім неоднакових розділах книжки, не даючи їм ніяких назв (крім одного), однак, їх проблемна визначеність поза всяким сумнівом.

Вже в своїй прозі М. Вакалюк-Дорошенко виявила неабияку схильність до філософічних та моралізаторських роздумів. Її герої не тільки шукають себе в емпіреї життя, а й намагаються чітко визначити себе на координатах загальнолюдських моральних цінностей. Тож уточнення цих

координат для самої себе і для читачів складає великий цикл віршів, що постає як перший розділ її поетичної книжки.

До написання цього циклу авторка виявилася підготовленою в більшій мірі, ніж можна було сподіватися для тих, хто знав її з-перед десятків літ — скромну, сумирну жінку, рядового редактора видавництва «Каменярь». Вірші датовані 1986–89 роками, отже позначені рисами духової зрілості. Не марними були для поетеси десятиріччя невсипущої, здавалося б, малопримітної праці. Вони принесли їй високу культуру, бездоганне володіння словом, створили широкий духовий простір для філософських роздумів, без чого морально-дидактична поезія взагалі немислима. А ще: аби вдихнути життя в абстракцію, потрібний конкретно-образний підхід і до неї різкість у повороті думки, афористичність вислову. Все це є у М. Вакалюк-Дорошенко.

І все одно на якусь особливу емоційність сприйняття таких віршів розраховувати не доводиться. Сприймаємо їх розумом, а естетично втішаємось гармонійністю поєднання в них вагомого змісту з досконалою формою. Головне ж враження створюється вірністю і заскочливою переконливістю думки, закладеної в кожному з таких поетичних афоризмів. Хіба не вразить своїм макабричним гумором такий собі «Жарт жертв»:

Світ ділиться
На тих, хто п'є
І хто од них страждає, —
Одні і другі —
Жертви обопільні:
З'їдають і себе,
Й діла суспільні.

А ось сентенція протилежного, цілком оптимістичного змісту:

Не раз ми чуємо
Такі слова,
Що жінка й чоловік —
Два полюси. . .
Які ж то полюси? —
То два крила
Єдиної
Правічної краси.

«Рівність» — чи не єдина філософема циклу, яка не «стріляє»: теза про зрівняння чесного і злодія на тому світі недопустима, бо вчення про загробне царство — це набуток релігії, та вона ж і вказує: «аз воздам по ділам вашим».

Другий розділ «Книги болю» — це вірші різних років, іноді написані принагідно, але в них подекуди вражаюче розкриваються життєві етапи ліричного «я» поетеси («Джерело», «Маestro», «Мій світ»), а то й звучить відчайний крик її душі («Мамо!»). Напевно, у віршах цього циклу, зокрема більших за розміром, авторці годилося б уникати розбивки тексту на рядки там, де всього тільки цезура, бо ритмічне членування вірша іноді надто випереджає смислову та синтаксичну диференційність тексту, що вносить певні труднощі у його сприймання.

Озаглавлений розділ «За мотивами Тоні Павлової (Болгарія)» — це да-

нина перекладацьким зацікавленням М. Вакалюк-Дорошенко. Хоч є в цьому і частка її власного життя, але говорити про ці мотиви без зіставлень з їх оригіналами було б недоречно. Тож почекаємо на майбутніх дослідників.

Четвертий розділ — це в переважній частині його тексту блискучий сонетарій поетеси. Виконаний здебільшого в останні роки — він ще одне свідчення її творчої зрілості, широти її тематичних зацікавлень — від інтиму («Все прошу», «Віра») через професійні справи («Редакторів») до широких глобальних проблем («SOS»). Тривогою за наше майбутнє, за долю планети пройнятий не один її рядок:

«Рятуйте наші душі з круговерті! —
Кричать дерева, птахи, люди, звірі,
Кричать моря і гори, хмари сірі, —
Ми хочем жити, ми — на грані смерті!»

З лиця землі не важко слід зітерти:
Ще мить і задихнемося від смогу. . .
Цих нині слів не біймося відвертих,

Ступаючи на боротьби дорогу —
За те, щоб наших справ людських вінцем
Не став кінець всьому кінець кінцем!

Однак, вершиною поетичного ужинку поетеси є п'ятий і останній розділ «Книги болю». Тут вона сказала своє неповторне і вагоме слово на тлі усієї жіночої української лірики. В основі великого циклу віршів тяжка життєва трагедія: смерть улюбленого чоловіка. В українській поезії напевно нікому так не «пощастило», як Іванові Івановичу Дорошенку, відомому літературознавцеві, колишньому деканові філфаку Львівського університету, чоловікові Марії Іванівни. Навіть А. Малишкові, бо Андрій Самійлович залищиться в пам'яті наступних поколінь завдяки власній поетичній творчості, в той час, як про І. Дорошенка потомки дізналися б тільки з коротких енциклопедичних довідок, і, може, хтось із літературознавців послався б на деякі з його праць. Та й, правду кажучи, те, що створила М. Вакалюк-Дорошенко, нітрохи не поступається, а то й переважає силою і щирістю почуття некрологічну лірику Любови Забашти.

В загальному ліричному потоці болю і горя гострим серпом вражають душу читача окремі різючі деталі. Повертаючись з Личаківського кладовища в «запустінням огорнену хату», поетеса нічого в ній не помічає, крім будильника, що його він «заводив на п'яту». Вона не називає слово «смерть», коли розмірковує над неминучим потойбічним поєднанням зі своїм коханим. Для неї вистачає звичайнісінького займенника:

Та я їду. Поблідлими губами
Шепочуть щось мої нові тривоги.
. . . І ця моя нова стежина між горбами —
Це також *тої* часточка дороги.

Або у вірші, написаному від особи вмираючого:

В ці дні важкі і спати не лягала, —
О, як осунулось твоє лице. . .

Ти на розп'яття схожа нині стала,
Та я не можу відвернути це.

Лірична героїня боїться на мить відвернутися від ліжка, «бо як поверну лице, вже може бути *не твое* (знову займенник!). Вражають і такі словесні образи самотності, як «твоя присутність була незрима, мов повітря», «усі стали з віком “мудріші”, а я... мов та соломиночка в стрісі». Три гвоздики в букеті — рожева, червона і біла — в'януть не разом. Отак і в сімейній зв'язці, кожен у свій час полишає вазу життя («Три квітки»). І все ж героїня мислить і живе не тільки невтішним власним горем, але й прагне «людям все віддати: тепло і сили — до останку («Тепло — людям»).

Із вінка сонетів у справжній своїй іпостасі постає Іван Дорошенко. Любимець долі, людина, близька до номенклатури, мало що не сам номенклятурник, — таким вважали його ті, що бачили його зблизька, а насправді з далекої даліни. Хоч настав був момент, коли номенклатура показала і йому свої пенькуваті зуби. Насправді ж був він постаттю трагічною. Батька розстріляли в 37-му. Довелось зіслизнути з села, щоб не тикали пальцем в око. Під час війни пішов у партизани: а куди ж діватись? Таких, як він, сотнями скидали з парашутів в найгарячіші точки війни. Опинився і він у котлі словацького повстання.

Та нічого не змінилось на краще для визволителя братнього народу, коли він по війні знову опинився в рідному селі. Брат загинув. Сестру схопили і вивезли на Донбас ті, що, кинувши півстоліття тому в його підземелля сотні тисяч українських шістнадцятирічних дівчаток і зрусіфікувавши до невпізнання, кричать: «дайош Данецко-Криворожскую республику». Хату обікрав голова сільради, отой, що в 37-му видав батька. Біля хворої, змордової гестапівцями матері застав тільки тітку Мотрю. Тож довелося знову йти в широкий світ, несучи в душі пекучий біль і водночас виборювати собі становище позірною слухняністю та аж нітрохи не фальшивими «бойовими заслугами». Потрібно було літературного подвигу дружини, щоб справжню, людську його суть явити світові.

ЧИТАЙТЕ, ПЕРЕДПЛАЧУЙТЕ
І РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ
«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ»

Спогади

Григорій КУЦЕНКО

ТІ САМІ ДНІ

Крізь ледачу дрімоту ранку чую, як дружина порається на кухні. За зачиненими дверима приглушено клямцає посуд, пахтить кавою, у ванні плюскає вода. І не обридне ото щодня крутити бігуді. . . Бубонить, як завжди, «Маяк». Дружині треба знати погоду. Я жартома називаю її меліоратором. Залежно від повідомлень метеоцентру починається програма одягання. Сказитися можна — щодня по півтори години збиратися на роботу! «Маяк» бубонить постійно, щось довго передають новини, немає музики. А гучніше зробити вона не здогадається. Якась заява. Чи не вмер хто? . . . «Советские люди, советские люди. . .» Якщо вже «советские люди» — то це щось погане. Я тепер не працюю, останні два роки був санітаром, після таборів не давали постійної прописки. Півроку, а далі знову збирай різні довідки, без прописки ЖЕК не дає талонів на продукти. На все талони, на життя з сім'єю дозвіл-печатка. Мені підкреслюють мою неповноцінність — особливо небезпечний державний злочинець: «Клеветал на советский государственный и общественный строй. . .» Нагадують, дають зрозуміти — недостойний проживати в Підмосков'ї. «А я сюди й не просився, держава послала служити. . . Напишіть, де мое місце, і я поїду туди». Які сатанинські усмішки, яка самовпевненість, самовдоволення! Я відчуваю це і в їхніх письмових відповідях. В один голос навіть із України відповідають: «Надати житло або прописати — немає правових підстав». Та я ж українець! Моя дружина, донька, мої батьки, рід, предки!!! «Немає підстав». Ліниво, байдуже, по-казенному відмовили повернутися на Батьківщину, до свого народу, до рідної землі. . . Якась сила зверху божественним недосягом, мертвим глаголом дає зрозуміти:

— Ти ніщо. З ким борешся? Скорись — і матимеш нашу милість. . .

Щось таки довго бубонить. Це не «Маяк» — там зранку веселяться. Але чому вона не перемкне. . .

— Ти чуєш? Слухай, що вони кажуть! Це переворот! Вони вчинили переворот!!

Господи, я вже починаю щось розбирати, зрозумів! До приймача. Пустка у грудях. Але ж вони сліпці! Це божевілля, вони приречені! Їм не вдасться нас повернути назад, вони запізнилися: посіяно зерна свободи, багато вільного слова було. . .

Більше ніяких вістей, якісь народні пісні, такі любі мені й такі нестерпні тепер. Нескінченна безбарвна музика вимотує душу.

На сходах перестрів сусіда: «Які молодці! Катастрофа! Повернемось не до порядку — до печери!» Старий закліпав: «Да-а?»

Увечері довідався з останніх новин: Єльцин живий, назвав це переворотом, люди будують барикади. Соромно стало, що я ще не там. Горбачов, мабуть, як завжди, заховався — можливо, буде кров, а він не має цього знати.

Відірватися від приймача неможливо. Поганенько, але чути «Свободу». Безсонна ніч, а вдосвіта — на перший автобус. Де той «Білий Дім?» Товариш по ув'язненню, москвич, знає, дав орієнтир. У метро бабуся з кольорами російського прапора.

— Як пройти до «Білого Дому?»

— Я покажу, ідіть за мною.

Ідемо. Для мене дуже повільно, я — як у лихоманці. Звідусіль підходять люди. Тепер вже бачу: всі йдуть туди, до «Білого Дому», Будинку Уряду Росії. Здалеку видно аеростат, на ньому прапори, другий наш — жовто-блакитний український. Наші хлопці скрізь встигають. А я свій, яскравий, із шовку, завіз до Києва. Він був би тут так доречний! У мене все невчасно робиться.

Я вперше у житті на власні очі побачив «живі» барикади. Отак по дорозі до «Білого Дому» з'явилися вони як щось чужорідне на чистій території, якась велика купа, приготівана для вивезення. Оцирилась арматура, залишки паркану, стовпи, рейки, ящики з-під яблук чи персиків. Благенька як барикада, але на конях не пройдуть, та й вантажним машинам вона не під силу. Через дві доби, покидаючи стомлену протистоянням зону «Білого Дому», я побачив уже, що й барикади зміцніли, вирости, потовстішали, і більше їх стало. Вздовж прилеглих вулиць стояли десятки мертво зчеплених, переплутаних і застопорених важких вантажних машин, автобусів, тролейбусів і таких колись для когось цінних, доглянутих приватних «жигулят». Та вже в першу добу за ще символічною, майже прозорою барикадою-купою стояв танк. Справжній, нафарбований, з номером, але уквітчаний біло-синьо-червоним прапором, квітами і молодими людьми. Гармата була повернута від «Білого Дому», чохли зняті. Проте гурт дівчат і підлітків на броні зробили танк якимось музейним, несерйозним, та й солдати були якісь деморалізовані втомою, незрозумілою ситуацією, близькістю дівчат і московської вольниці. Піли з термосів каву, пригощалися домашнім, ніяковіли від доброти й фамільярності. Солдати, такі ж, як і в мене колись були, перед моїм арештом: молоденькі, з легковажністю ще юнацькою, готові ризикувати долею заради дівчат, попри всі суворі закони воєнщини, полонити красуню доблестю, відчайдушною витівкою. Ох, і мають же з ними мороки командири! Не позаздриш їм. Видно, що не вони приймали рі-

шення стати на бік Єльцина, Росії. Їх узяв командир, а їм найближчий командир, йому і довіра. Танк стоїть посередині вулиці, і тому барикада стає не такою прозорою, а грізною вже, танк — символ опору, сили й солідності військової зброї, навіть якщо він і без боєкомплектів. Психологічно наступати на танк важче й страшніше. Бачу, що навкруги стоять іще. Сказали, щодесь біля десяти їх.

Ближче вже бачу підняте аеростатом рідне жовто-блакитне знамено. Ох, молодці хлопці! Уже встигли, уже оголосили — ми тут, ми з вами! Разом російський і наш, і однакової величини... Як урочисто! У такі хвилини, для буднів високопарні, слова, вчинки, символи — підносять душу до неба, збивають заскорузлість і лють. Таке ж наше знамено і перед строгим за формою «Білим Домом», на площі. Найяскравіше: — «Слава Україні!» — «Героям Слава!» Молодці, славні хлопці і дівчата! Чиста українська мова москвичів... Ой, який докір і приклад перевертням — киянам зрусифікованим.

Весело, з гордовитою пишністю відповідають зацікавленим людям, чий це прапор.

— Ах, как хорошо, что вы с нами. А разве мы знаем историю? Ах, как это замечательно. Мы победим, они не пройдут. Спасибо, ребята!

Які чудові стосунки між людьми, яка любов, як добре під цим прапором з молодими! Але я можу бути не тільки з прапором. Я ще не забув, як і що робити при команді: «До бою!» Можливо, що там, у «Білому Домі», я потрібніший. Площа повна збуджених людей, половина жінок (вночі буде значно менше, діти ж бо вдома) — несуть сумки, термоси, гроші, квіти. Поверх одержі — національні кольори Росії, намальовані на папері, у бантах, на значках, стрічках, прапорцях. Перед жінками чоловіки всі стали мужчинами-мужами. Діловиті, суворі обличчя — ну, їй Богу — витязі. Де й поділися хлюпики, яких посиляли картоплю вибирати та капусту зносити!

— А это что за флаг черно-красный?

— Украинский.

— Да ведь он сине-желтый — украинский.

— Этот был у бандеровцев.

— Ка-а-к?! И эти Россию спасают?!

— Мы за вашу и нашу свободу.

— Так разве мы знаем, что там у нас тогда было на самом деле?

Прийшли захистити свободу, демократію. Мета висока випростала і піднесла, а повага жінок, що зросла у тривожно-поважливому погляді, — зобов'язала.

Рішення прийти сюди було першим сильним, праведним кроком. Бути тут, на барикадах, на площі — це опромінюватись енергією Правди, людської Гідності. Але ціна може бути страшною...

«На миру и смерть красна». . . Десятки, якщо не сотні кореспондентів, теле- і фотокамери. Світ бачить це все, залишиться для історії — і ховається в душах страх, немає його і в тривожних очах. Але я себе знаю, деє він є, живий і підступний. Дай, Боже, сили!

Знайшов старшого серед групи беззбройних охоронців на воротах в'їзду в «Білий Дім». Записався. Призначили до невеличкої групи 20-го під'їзду перевіряти перепустки в тих, хто входить у Будинок Уряду. А які вони, ті перепустки, мають бути — ніхто не знає. Усякі посвідчення показують, а які підстави не пустити? Надія, що внутрішня охорона знає точно.

Проходять відомі з телеекрану депутати Росії. Веселий Ю. Черниченко жартує: «Есть советская армия, а теперь есть наша, русская».

Несуть апаратуру для кіно-телезйомок, якісь антени, ящики. Проходять «Взглядівці» Полетковський, Любимов. Я впізнаю тільки депутатів-демократів, комуністичних не запам'ятав жодного, але здогадався по їхній реакції на наше: «Покажіть, будь ласка, ваші документи». Визвірився:

— А ви хто такі? Я не об'язан!

Викликали внутрішню охорону, їм показав. Здалеку бачу: не пропускають Олену Боннер. Ніяких посвідчень у неї немає, але її кілька разів бачив:

— Елена Георгиевна, проходите, мы Вас проводим!

— Мне нужно на балкон. Я хочу выступить, я буду выступать, я должна сказать. . .

Міліціонер внутрішньої охорони не пропускає. Зателефонували, взяли дозвіл, пропустили — і ось вона вже разом з іншими виступала над нами з балкону «Білого Дому».

Зі мною біля 20-го під'їзду стоять троє інтелігентів-москвичів. М'яка інтелігентська чемність, звичка давати дорогу — і тому довгі, церемоніальні вступі: «Будьте любезны, покажите, пожалуйста. . . Извините нас, есть ли у вас какие документы?..» А люди йдуть потоком, і вже через годину ми мовчки змикаємо плечі у дверях і тільки інколи: «Ваші документи?» Суворі й коротка ділова мова зробила свою справу. Але нас мало тут, на 20-му під'їзді, немає ніякої й зовнішньої відзнаки, що ми на службі. Один я — сільський і, мабуть, більш практичний. Підійшов до юнака: «Нам потрібна стрічка будь-якого кольору для пов'язок. Якщо ви знаєте Москву, знайдіть у найближчому магазині й принесіть нам стрічку». Він без розпитувань усе зрозумів і пішов, а через годину розшукав мене і вручив клубок білої стрічки. Я тепло подякував йому, а призвища й не запитав (Багато я ще не запам'ятав, а тепер караюсь).

Повстання всенародне: інтелігенти, робітники, кооператори, службовці з міністерств, військові, міліція, люмпени, артисти, старі, малі. . . Революція об'єднала всіх, на барикадах — *народ*.

Ходять обнявшись закохані, які і тут щасливі. Парубки і тут не гають часу, просять молоденьких медсестер бути поруч: «Комуняки кров' пусять, хто же спасать будет?» Життя вирує. Димлять вогнища, щось і смажать, коптять, грають на гітарах, співають. Вкрадається якесь легковажне почуття театральності і цих барикад, і танків, ідесь якогось начебто путчу. Але приймачі в людей передають крижані накази коменданта Москви Калініна про комендантський час, про те коли, кому і що дозволяється, а що забороняється. Мова моторошна своєю самовпевненістю, категоричністю та байдужістю до життя мирного населення. Хололо на серці від думки, що це надовго. Я знав, що вони приречені, що їм немає майбуття, що це дикуни в моралі, варвари в економіці і нічого, крім горя і катастрофи, вони не принесуть.

Тепер, через два тижні після заколоту, з'явилася в мене думка, що це був єдиний вихід для імперського СРСР законним шляхом розгромити комунізм і його структури, і це тому Горбачов не слухав, що ці люди такі-сякі, і не відчував гуркоту грози заколоту. Він їм не боронив, а вони, як сліпці, йшли до ями. Нетерпеливість, примітивний рефлекс розв'язати свої проблеми беззаконним шляхом — природа большевизму. У їхніх же руках були преса, телебачення, важелі управління державою, більшість у Верховній Раді Союзу. . . Так ні — дикунськими методами, силою і принизливими обіцянками встановити диктатуру.

Але я не відчував себе чиїмось заложником, і я не думаю, що люди на барикадах у дні заколоту були іграшкою чи заложниками політичної гри. Ні. Це може статись, якщо дозволимо зберегти імперію, комунізм чи номенклатуру тепер, а тоді люди виступили проти диктатури, проти тоталітаризму, проти КПСС і її таємної поліції КГБ. Заколот, може, й був спектаклем, але наслідки його дуже сильні: змінився народ. Барикади проти большевизму були в душах.

Допускаю, що кожен із оборонців «Білого Дому» по-різному міг бачити відвойоване майбутнє, але минуле оцінювалось усіма як рабство, несвобода і не гідне людини, повернення до якого недопустиме. Я бачив батьків із дітьми. При мені стояла мати з двома дітьми — підлітком та ще зовсім малюком. Сказали їй, щоб забрала дітей і відвела до безпечного місця.

— Для них в несвободной стране нет будущего. Я не отдам их в рабство коммунистам. Наше место здесь.

Мабуть, у такі часи боротьби, на барикадах, героїку бійців визначають жінки. Сильні, чисті почуття праведної звияги давали вони. Матері, бабусі, дівчата майже скрізь йшли першими. З квітами, листівками-указами Єльцина. З щирою, доброзичливою усмішкою на солдатів і офіцерів у броні. Не покидали захисників барикад ні вдень, ні вночі. Коли «Білий Дім» завмер у напрузі

очікуваної смертельної атаки військ заколотників, поруч з блідими, невеселими мужчинами буденно поралася з чаєм і бутербродами тітка в білому халаті. Господи! Який чай, яка їжа! Зараз, може, і кишок не залишать!!! Ні, спокійно, діловито: «Пей, тебе говорять!» У кабінеті тарахкотить за машинкою друга жінка. Ну, що можна тепер тут друкувати?! На вулиці цілий гурт жінок утворили медичний пункт, крутять перев'язочні пакети. Це вони, жінки, перетворили рабів у героїв. Нас уже кілька чоловіків приставлено до 20-го під'їзду. Я з тривогою оглядаюся: усі інші — просто натовп, юрба. Потрібно, щоб усі вони стали організованою силою. Ніхто покищо не робить цього. Може статися, що буде пізно.

Ми вже з пов'язками, але в разі атаки потрібно буде заблюкувати вхід. . . Підійшов один, другий, просять прийняти до гурту, на захист. Посилаємо до 16-го під'їзду. Там чоловік має записувати. А чи записує? Нам підкріплення не надходить. . . І тут, я приймаю рішення, яке виявилось дуже важливим: «Запишу якомога більше людей, ну, так хоч би з сотню, і тоді ми цей 20-ий під'їзд зробимо міцним і незручним для атаки». А ось і добровольці. Знайшовся у сумці старий бльокнотик. Серед бажаючих багато офіцерів — капітани, майори, лейтенанти, полковники. . . Не офіцерів в окремий список, а з кадрових вояків визначимо командирів-керівників.

Закінчення буде

о. Михайло ГАВРИЛІВ

ЗІРКА «ЧОРНОБИЛЬ» СВІТИТЬСЯ В НАС (Закінчення, 5)

2 грудня. В полк прибула комісія з перевіркою. Всюди нишпорили, зайшли також і в нашу санчастину. Майори, підполковники бігають розгублені, перелякані. Щось до чогось — їм найбільший прочухан перепадає. З цього приводу хворі жартують, а попросту кепкують з начальства, приміром такими анекдотами:

Майор вишикував підлеглих і каже до них:

— А зараз ми будемо працювати головою.

— Рівняйся! (Солдати повертають голову направо).

— Струнко! (Солдати повертають голову наліво).

— Рівняйся! . .

— Струнко! . .

Інший випадок.

Солдат приходить до майора і говорить:

— Дозвольте звернутися, товаришу майор?

— ???

— Товаришу майор, це правда, що крокодили літають?

— Ти що, з глузду з'їхав?

— Підполковник сказав нам, що крокодили літають!

— Літають, літають, але дуже низенько, — облесливим тоном відповідає майор.

З цього видно, що поміж підлеглими і начальством існує невидима стіна відчуження, а деколи й скрите протистояння. І коли останні мають клопоти, то перші з цього радіють.

По обіді в нашу палату принесли ще одного хворого. Родом з Київської області. Має сорок років, жінку і дітей. За фахом — бульдозерист. Розпитуємо: що і як? Виявляється, ноги терпнуть, не може ходити. Надто довго працював на зараженому бульдозері. Страшна то річ — залишитися на все життя калікою.

3 грудня. Сьогодні мене виписали з санчастини і призначили працювати диспетчером в автомобільну службу, що має одну невеличку тісну кімнатку в штабі.

Приходить вістка, що хворого на ноги забрали до Києва. Дуже шкода, що не записав його адреси, цікаво було б довідатись про його долю. Може, не дай Господи, йому вже ноги втяли. Деякі хлопці з нашого поповнення встигли набрати собі «радіків» і сьогодні від'їжджають додому. По закінченні роботи звертаюся до замполіта ось із такою заявою:

Заступникові командира в. ч. 43187 по політичній частині
підполковникові Сидоренкові І.
католицького українського священика,
сержанта РА, громадянина Гаврилів М. П.

ЗАЯВА

28.9.87 військовим комісаром Миколаївського РВК Львівської області полковником Вагановим я був прикликаний на спец. службу у в. ч. 43187. А тому, що я католицький священик, то поставив перед замполітом майором Аверіним і командиром полку Гордєєвим питання про надання мені можливості, згідно 52 статті Конституції СРСР, відправляти Богослужіння. У зв'язку з тим, що 173 стаття цієї ж Конституції наказує всім державним органам діяти та видавати акти відповідно до Конституції, то й військові сили повинні їй підпорядковуватись.

Виконуючи свій громадянський обов'язок щодо статей 62 і 63, цебто відбуваючи службу в РА, я вимагаю, як громадянин, надання мені реального права користуватись і 52 статтею Конституції, а саме: використовуючи вільний час, здійснювати Богослужіння згідно моєї католицької віри і приписам Католицької Церкви.

Попередні командири Аверін і Гордєєв дали мені усний дозвіл молитися в лісі. Тепер, коли настала зима, я змушений звернутись до Вас, як

замполіта, з проханням надати мені можливість відправляти Богослужіння у відповідному для цього приміщенні. Окрім цього, прошу надати мені можливість сповідатися в католицького священника у найближчому католицькому храмі (Київ, Житомир) хоча б один раз на місяць.

У випадку відмови я буду змушений звернутися до вищих інстанцій.

Вважаю, що це моє питання торкається проблеми, яка в теперішній час перебудови і демократизації є актуальною і нею не можна нехтувати. Тому прошу Вас, як замполіта, сприяти позитивному вирішенню цього питання.

Підпис: *Гаврилів*

5 грудня 1987 р.

в. ч. 43187

с. Димарка, Іванківського району,
Київська область.

Замполіт дуже уважно читає заяву. Відтак бере «Устав строевой служби» і ще якісь військові книги. Довго гортає їх і нарешті говорить:

— Ти розумієш, про твою справу тут нічого не мовиться. І не дозволено, і не заборонено. Що його робити? Поїду я до вищого начальства.

По обіді вернувся замполіт, викликав до себе і каже:

— Ось цей товариш ефрейтор дасть тобі ключі від вільного намету і молись у ньому скільки хочеш.

І справді, під вечір ефрейтор вручає мені ключі. Приходжу до намету. Тут чисто прибрано, посередині стоїть стіл. Застелю його чистою скатертиною, ставлю дві свічки, Розп'яття, образок святого Йосафата з мощами. Покроплюю намет свяченою водою. Починаю Літургію. Скільки днів ще доведеться молитись тут?

Ввечері «Радіо Свобода» передає цікаві звідомлення, що помічник Держдепартаменту США з прав людини Річард Шіфтер мав би сказати, що Москва не піде на легалізацію УКЦ в ССРС, бо вважає цю Церкву національною силою. Західнонімецька газета «Франкфуртер Альгемайне Цайтунг» опублікувала комунікат, що приїмає Польщі Юзеф Глемп запросив Верховного Архієпископа УКЦ кардинала Мирослава-Івана Любачівського до Польщі. (Чи часом не на святкування 1000-ліття Хрещення України?) Київський екзарх Філарет повідомив засоби масової інформації, що в УССРС є всього декілька тисяч уніятів. (Що ж, і за це дякуємо). «Радіо Ізраїль» повідомляє, що відомий рятівник євреїв Рауль Валленберг таки помер у 1947 році в Луб'янці.

9 грудня. Продовжую працювати в диспетчерській службі. Мої обов'язки не складні. Написати маршрутні листи, чи, як тут їх називають, «мандрівки», для автомобілів, що мають виконувати якусь роботу. А наступного дня ранком о 6 годині вручити водіям. Проблема полягає в тому, що із 40 автомобілів тільки 12 можна

пускати в зону, бо їх рівень радіації не перевищує норми. Решта підлягає захороненню, тобто знищенню. Але звідкіль взяти інші автомобілі? Ось і доводиться водіям працювати на зараженій техніці. А до чого це може призвести, вже знаємо з свіжого прикладу бульдозериста, що його з хворими ногами забрали до Києва.

Ввечері полк зібрався на перевірку. Командир між іншим сказав таке:

— Підполковник Літвінов мав бесіду із солдатами нашої військової частини і зробив мені зауваження, що я недостатньо інформую вас про події на ЧАЕС. Так ось, в 1987 році сталося 10 смертельних випадків, з яких три в нас. Основна їх причина — це порушення техніки безпеки.

Тут посеред солдатів прокотився гул невдоволення, який командир ледве втишив. Починається перевірка наявності солдатів. По закінченні кожен старається якнайшвидше сховатися від холоду у свій намет, де продовжується гаряча дискусія щодо жертв на ЧАЕС.

— Ти думаєш, вони правду скажуть? — гнівливо говорить один.
— Уся ж інформація засекречена!

— Вони весь час твердили нам з пелюшок: труд прикрашає людину, а тут, у Чорнобилі, він робить її горбатою.

— А знаєте, як один солдат своїй дружині листа писав? «Ти, мила, питаєш, чи потрібне мені тут, у Чорнобилі, взуття. Не хвилюйся. Тут чобіт дуже багато. Ті чоботи, що їх маю, вже мало шість власників, і всі вони померли, а чоботи залишилися. Ба-чиш, які вони міцні. Дасть Бог, в них і додому повернуся».

— Нам сказали у зоні, що треба буде зносити і коронити 360 населених пунктів.

— Що там пункти? Ось Рудий ліс! Що з ним робити будуть? Спалювати не можна, бо радіаційний дим знову на Швецію потягне.

— Хіба рубати і корчувати будуть.

— Фю-фю-ю! Так це ж роботи років на тридцять, не менше.

— Да, усі в Чорнобилі побувають. Нехай не тішаться ті, що відкупились, чи удома лишилися, і на них черга прийде.

— Треба буде сказати молодшому братові, щоб собі третю дитину зафундував. Легше воно одного малого прокормить у сім'ї, ніж тут загнутись.

Нарешті всі засинають.

11 грудня. Сьогодні відбулася цікава розмова з замполітом Сидоренком. Подаю її перебіг в українському перекладі, бо Сидоренко розмовляв російською мовою.

СИДОРЕНКО: — Ви дійсно вірите в Бога? Мені здається, що віруючі тільки прикидаються, а насправді вони не вірять.

ГАВРИЛІВ: — Що стосується мене, то я дійсно вірю в Бога Живого, Творця Всесвіту, котрий був, є і буде і котрий є нашим добрим Батьком.

С: — Як можна вірити в те, чого немає?

Г: — Неможливо довести, чи є Бог, чи його немає. У це можна вірити, а можна не вірити. Атеїсти — це теж віруючі люди. Вони вірять в те, що Бога нема. Але що їм це дає?

С: — Як може розумна людина вірити в Бога тепер, у XX столітті?

Г: — Між вченими XX століття є багато віруючих людей. Наприклад, Макс Планк, творець квантової теорії, Альберт Анш-тайн, автор теорії релятивності, а відомий палеонтолог П'єр Те-йяр де Шарден — це взагалі монах, та ще й езуїт, книга якого «Феномен людини» була свого часу надрукована в Москві. Отже ж, якщо серед вчених є віруючі, то це найкращий доказ, що між справжньою наукою і вірою немає жодного протиріччя.

С: — Але як все ж таки можна вірити? Що це таке — віра?

Г: — Бачите, віра — це всі ті істини, які Господь Бог відкрив людині і через Ним засновану Церкву усім людям для вірування непомильно подає. Віру не можна вимірювати метрами, кілограмами. . . Віра — це Божий дарунок, і в цьому полягає її відмінність щодо переконань, які можна набутися людськими спроможностями.

С: — Я, наприклад, вірю в те, що бачу, чую, чого торкаюсь. Але ж Бог? . . Ви його не бачили.

Г: — Я його не бачив, і ніхто із смертних на землі його не може побачити. Тому, що ВІН — НЕОСЯЖНИЙ ДУХ. Його можна відчути у своїй душі, в глибині свого серця. «Блаженні вбогії духом, бо вони Бога побачать». Бога відкрив нам у своїй Особі Ісус Христос, що як справжній Бог прийняв людське тіло і став справжньою людиною. Ось я Вас, Іване Івановичу, спитаю: ви любите свою жінку?

С: — Люблю!

Г: — А Ви можете ось тут, тепер показати свою любов?

С: — Я її люблю, тому що знаю її, тому що можу її торкнутись.

Г: — А як вона помре (не дай Господи, звичайно), Ви будете її любити?

С: — Буду любити. За те, що вона мені дала щастя, за те, що дітей народила.

Г: — Але ж її вже не буде, а Ви продовжуватимете її любити. Ось так і ми, віруючі, любимо Бога, хоч Його не бачимо. Зрештою, справжня любов мусить бути доказана. Християни це роблять — вони вмирають за віру!

С: — Мені неясно ще одне. Як це ви живете так і неодружений? Хіба це нормально?

Г: — Христос сказав до своїх учнів, відповідаючи на подібне питання: «Не всі можуть зрозуміти оці слова, а тільки ті, котрим дано». Ви пробачте мені, але вам, як атеїстові, цього не збагнути. Зрештою, в даній ситуації ми всі монахи, адже жінки тут ніхто не має.

С: — У мене двоє дітей. Я щось залишу по собі. А що залишите Ви?

Г: — Звичайно, діти, як сказав герой одного кінофільму, це щось конкретне. Але ви передаєте життя біологічне, що веде до смерті, ми, священники, передаємо життя духове, що ніколи не має кінця. Ви, іншими словами, передаєте життя природне, а Христос за посередництвом осіб, що Йому цілковито посвячуються, передає людям життя надприродне. І саме в цьому полягає різниця.

С: — А ви співаєте?

Г: — Співаю, звичайно побожні пісні. Але тут, у Чорнобилі, не прийнято співати.

С: — А пісні у виконанні Софії Ротару подобаються?

Г: — Ні, не подобаються. Мені подобається музика без слів, симфонічна, спокійний джаз.

Тут розмова перейшла на політичні теми і зокрема торкнулася домовленості, підписаної Горбачовим і Рейганом.

С: — Коли Рейган згадав у своїй промові Бога, то я перестав вважати його політиком.

Г: — А чи Ви знаєте, що мама Горбачова теж вірить у Бога і що генерал Ярузельський виховувався єзуїтами?

С: — До речі, а що Ви думаєте про Польщу?

Г: — Знаєте, найкраще ситуацію в Польщі передає відомий анекдот: «Хто в Європі має найоригінальніший автомобіль? Найоригінальніший автомобіль має пан Ярузельський, бо сидіння у Варшаві, кермо у Ватикані, а гальма у Москві».

С: — Хе-хе-хе.

Г: — Скажіть, будь ласка, якщо б Ви досягнули великої влади, скажімо стали Президентом, як Горбачов, що зробили б Ви з віруючими?

С: — Я просто зігнав би їх в одне місце і нехай там моляться.

Г: — Отже ж, резервація. А як бути з громадянськими правами?

С: — Повторюю: я ізолював би їх від суспільства.

Г: — Однак Ви нетолерантний. Слава Богу, що Ви не при владі. Скажіть, а до мене Ви маєте претенсії?

С: — Ні, до вас я претенсій не маю. А хто вам звання сержанта присвоїв?

Г: — А це давно, ще під час служби в Свердловську.

С: — Що Ви тоді теж вірили?

Г: — Тоді, як багато молодих людей, я був у пошуках. З радістю хочу Вам сказати, що саме армія допомогла мені знайти Бога. Про це я написав у автобіографічному нарисі. В армії я багато читав Достоевського, Тагора, Ромена Ролляна і дуже уважно приглядався до життя.

С: — А в яких військах Ви служили?

Г: — У залізничних.

С: — Ну, там це можливе.

Тут Сидоренко гірко скривився. Йому дуже не сподобалася моя відповідь.

16 грудня. По обіді захеканий днювальний прибігає в намет і сповіщає:

— Михайле, тебе у штаб викликають. Біжи негайно і не забудь взяти з собою військового квитка.

У штабі, таки в коридорі зустрічає мене замполіт Сидоренко, нічого не говорить, забирає військового квитка і, нічого не пояснюючи, каже чекати. Минає пів години, година. . . Нічого не діється. . . Повертаюся до свого намету. Аж тут гучномовці оголошують:

— Гаврилів, негайно в штаб!!!

«Чого ж це вони вчепилися?» Знову прямую в штаб. Якийсь лейтенант забирає мене до кімнати. Каже поставити свій підпис у книзі вибуття. Я разом з іншими п'ятьма солдатами отримую гроші, документи і чую радісні, мелодійні слова:

— Мо-же-те їх-ти до-до-му!

— До-до-му! До-до-му!

Аж не віриться, що все вже скінчилося: і команда «подйом», і шиккування на пляцу та переклички, і тісний намет, і зелено-жовті бушлати, і солдатські матюки, і моралізаторські повчання загонистого замполіта, і, що найголовніше, постійна невпевненість та туга за своїм монашим середовищем, туга за вірними греко-католиками. . .

Заходжу в диспетчерську, щоб попрощатися з колегами. Вони тиснуть руку трохи розгублено, трохи нервово:

— Щасливої дороги! Може, зобачимось. . . Михайле, помолись за нас!

В цих словах і велика щирість, і трішечки заздрости, що я від'їжджаю, а їм треба залишатись.

— Нічого, хлопці, не хвилюйтесь. Бог дасть і ви скоро будете в рідних домівках. Господь вас не опустить. Помоліться і ви за мене.

В наметі збираю своє майно у солдатський мішечок. Щось з фо-

тоапаратом не гаразд, відчинений. Перевіряю... а плівки у ньому немає. Вкрали, значить, щоб не було фотографій. Нічого, Бог дасть, ще сюди повернусь... Тим часом солдати мене оточили, пращаються, бажають щасливої дороги. Слова тут зайві. У кожного на серці лежить одне — якнайшвидше дістатися додому. А гучномовець знову:

— Гаврилів, негайно в штаб!!!

Поспішно з усіма працююся. Приходжу до штабу. Там знову всюдиприсутній, неначе Фігаро, замполіт Сидоренко. Остеронь група солдатів зі своїми мішками. Замполіт виголошує коротку промову з побажаннями, а мені потиху говорять:

— Уезжайте і штоби вашево духа здесь не било.

Виходимо за контрольно-перепускний пункт, де чекає нас велика вантажівка «Урал». Залазимо в кузов. Водій каже:

— Поїдемо в місто Малин, там є електричка до Києва.

Авто плавно рушає. Будка КПП, забудови, намети, труба котельні і ліс поступово віддаляються і тонуть у темряві. Тільки світла на стовпах та невеличкі квадратики вікон в дерев'яно-брезентових наметах працюально блимають крізь радіоактивне повітря. Підношу свій погляд до зоряного неба. А зорі мерехтять, мерехтять... Та бракує одної серед них — зірки «ПОЛИН-ЧОРНОБИЛЬ», що впала на українську землю вночі 26 квітня 1986 року. Решта зірок привітно дивляться з неба на нас, і тільки одна світиться в нас — це ЗІРКА ЧОРНОБИЛЬ.

ПЕРЕЛІК ПІЛґ ГРОШОВОЇ ВІНАГОРОДИ ДЛЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ, РОБІТНИКІВ І СЛУЖБОВЦІВ, ВІЙСЬКОВОЗОВОВ'ЯЗАНИХ, ЩО ПРИКЛИКАНІ З ЗАПАСУ, КОТРІ БЕРУТЬ УЧАСТЬ У ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ АВАРІЇ НА ЧОРНОБИЛЬСЬКІЙ АЕС

Призову на спец. збори не підлягають особи з числа студентів денних, вечірніх і заочних відділів вузів, учнів вечірніх шкіл й технікумів, військовозовов'язаних, що утримують трое і більше дітей, а також особи віком поза 45 років і молодші 30 років.

ПІДСТАВА: Директива Генерального штабу Збройних Сил СССР ч. 315, 4, 13 1986.

Встановлено: найвища доза опромінення особистого складу — 10 бер. Особи, що отримали цю дозу, від роботи відсторонюються і спрямовуються на обстеження.

Підстава: наказ Міністерства Оборони СССР ч. 133-86.

Офіцерам, прапорщикам і військовослужбовцям позастрокової служби, що беруть участь у роботі по ліквідації наслідків аварії на ЧАЕС, на-

дається відпустка строком 45 діб, не враховуючи часу на дорогу, путівки до санаторіїв і домів відпочинку, позаконкурсний вступ у вузи.

Підстава: наказ МО ССРСР ч. 147-86.

Винагороджувати осіб офіцерського звання, прапорщиків, військово-службовців позастрокової служби, робітників і відряджених на роботу у населені пункти підвищеної радіації, що не входять у 30-кілометрову зону, — грошовою сумою 3 рублі 50 копійок на добу, окрім цього, за період їхнього перебування у цих населених пунктах — грошовою допомогою з розрахунку 30 рублів на місяць (згідно з переліком поселень, в яких вводиться обмежене споживання продуктів. Постанова Ради Міністрів ССРСР від 22.08.86, ч. 1006-286), військовослужбовцям ОГ особлившої зони, створеної за наказом, грошове утримання виплачувати з його піднесенням до п'ятикратного розміру.

Підстава: дозвіл Комітету праці ССРСР і Центр. Фінансового Управл. Мініст. Обор. ССРСР від 25.08.86, ч. 180, 3, 0247.

Виплачувати офіцерам, прапорщикам, робітникам, службовцям РА і військовослужбовцям гроші в сумі 3 руб. 50 коп. на добу.

Підстава: Директива Заступ. МО ССРСР від 22.06.86, ч. 024.

Зараховувати у трудовий стаж час роботи у 30-кілометровій зоні ЧАЕС військовослужбовцям, робітникам та службовцям, а також військовозобов'язаним, покликаним із запасу, в трьохкратному розмірі.

Підстава: Директива Заст. МО ССРСР від 26.06.86, ч. 024.

У військових квитках військовослужбовців дійсної служби і покликаних на збори вміщувати записи з вказуванням часу виконання обов'язків у 30-кілометровій зоні ЧАЕС, який зараховується у трудовий стаж і стаж, що дає право на пільгову пенсію.

Підстава: Директива Заст. МО ССРСР від 22.06.86, ч. 024.

Виплачувати військовослужбовцям дійсної служби грошову винагороду підвищеного розміру не менше 100 рублів на місяць за перебування в третій зоні, 75 руб. — у другій зоні, 50 руб. — у першій зоні за фактичний час перебування у зоні.

Підстава: Директ. Заст. МО ССРСР від 27.05.86, ч. 018.

Віськовослужбовцям, робітникам та службовцям військових частин і військовозобов'язаним із запасу виплачується грошове утримання і зарплата за роботу в 3-ій зоні — у 5-тикратному розмірі, в 2-ій зоні — у 4-кратному розмірі, в 1-ій зоні — у 3-кратному розмірі, у зоні підвищеного контролю — у подвійному розмірі, приймаючи основний оклад на постійному місці роботи.

Підстава: Розп. Р.М. ССРСР від 17.05.86, ч. 964. Директ. Заст. МО ССРСР від 27.05.86, ч. Д-018.

Віськовозобов'язаним, робітникам і службовцям Центрального апарату, військ спрямування, округів, відрядженим для керівництва і проведення робіт в зонах ЧАЕС, грошове утримання і заробітня платня виплачується з підвищенням не більше, ніж у два рази.

Підстава: Розпор. Ради Мін. ССРСР від 3.07.86, ч. 1945. Директ. Заст. МО ССРСР від 12.07.86, ч. Д-030.

Віськовозобов'язаним надається додаткова відпустка з розрахунку трьох днів за кожен місяць роботи, а також видається довідка для надання в місці праці додаткової відпустки.

Підстава: Директ. МО ССРСР від 8.05.86, ч. ДО-17.

Командирам військових частин видавати довідки на виплату військово-зобов'язаним у місцях їх праці підвищених до 100% тарифних ставок.

Підстава: Дир. МО СРСР від 8.05.86, ч. 1Д-017.

ПАМ'ЯТКА ВОЇНУ, ЩО ДІЄ В МІСЦЕВОСТІ, ЗАРАЖЕНІЙ РАДІОАКТИВНИМИ РЕЧОВИНАМИ

Радіоактивні речовини не мають кольору, запаху, смаку, а як потраплять на шкіру і всередину організму, то можуть викликати серйозні захворювання.

Радіоактивні речовини діють на організм такими шляхами:

- зовнішнім опроміненням в часі перебування в зараженій місцевості;
- зовнішнім зараженням, коли потраплять на шкіру;
- внутрішнім зараженням, коли РР (радіоактивні речовини) потрапляють в організм з водою і їжею.

ВОЇНЕ! Щоб зберегти своє здоров'я, заховуй наступні правила і заходи безпеки на зараженій РР місцевості:

1. під час виконання дезактиваційних робіт суворо зобов'язує використання засобів індивідуального захисту, як ось: респіратора ОКЗК, костюму Л-1 і рукавиць. Респіратором слід користуватись також на відкритій місцевості в часі руху та під час інтенсивної пилюки;

2. по закінченні дезактиваційних робіт необхідно відбути дозиметричний контроль і санобробку;

3. в зонах проведення дезактиваційних робіт їсти і курити категорично забороняється. Їсти можна тільки в пунктах харчування;

4. кожного разу перед їжею слід помити руки та обличчя милом і прополоскати рот незараженою водою;

5. пити воду в зоні дезактиваційних робіт можна тільки з спеціального посуду;

6. туалетні речі (мило, зубну щітку, пасту, рушник) слід тримати у наметі, в місці, захищеному від пилюки;

7. посуд для їжі слід зберігати чистим;

8. в особливих випадках за наказом командира слід прийняти радіозахисний засіб.

ПІД ЧАС РОБОТИ В МІСЦЕВОСТІ, ЗАРАЖЕНІЙ РР, ЗАБОРОНЯЄТЬСЯ:

— знімати або застібати індивідуальні засоби захисту без дозволу командира;

— опалюватись на сонці або купатися у відкритих водоймах;

— лежати або сидіти на землі чи траві;

— споживати овочі та фрукти, що виростили на зараженій території.

ВОЇНЕ! Суворе дотримання правил радіаційної безпеки забезпечить тобі збереження здоров'я і виконання поставленого командиром завдання. Працюй у зоні радіаційного зараження вміло, грамотно, чітко, виявляй товариську допомогу і високе почуття військового обов'язку.

З нових видань

Проф. Яр. РУДНИЦЬКИЙ

ЦІННА ПРАЦЯ Д-РА ПЕТРА ЦИМБАЛІСТОГО

Petro Cymbalistyj UKRAINIAN ELEMENTS IN THE RUSSIAN LANGUAGE, 1680-1780. Published by the School of Slavonic and East European Studies, University of London 1991.

Про культурні впливи України на Московію-Росію писалося багато, — між авторами були українці, чужинці, включно з (об'єктивними) москалями. Нова наукова праця, автором якої є видатний український учений, професор УВУ, УКУ й Лондонського університету д-р Петро Цимбалістий, доповняє бібліографію спеціальних студій у цій ділянці. Вона аналізує й документує беззаперечними лексичними даними українські впливи на російську мову в 1680-1780 роках та доводить, що українська мова й культура того часу залишили глибокий слід на мові й культурі Півночі. Автор документує свої твердження дбайливо підібраними ексцерптами з таких авторів, як М. Ломоносов, А. Сумароков, Д. Ростовський, Т. Прокопович, С. Яворський та інші. З дбайливою точністю він подає у формі словника лексему за лексемою й зіставляє з українським матеріалом, який майже в усіх випадках старший від російських відповідників. Крім самого цінного матеріалу, автор подає хронологію впливів, ділянки життя, в яких проходили впливи, а там реєструє людей — культурно-суспільних і релігійних діячів, що своїми творами й працею причинялися до збагачення московської лексики того часу українськими словами.

Як приклад авторової методи можна навести гасло «діалект» на стор. 137-138. Отож, д-р Цимбалістий наводить півсторінкову документацію вживання цього слова в російській мові точно від 1607 року до 1755, а поруч українські цитати, почавши з «Лексису» Лаврентія Зизанія 1596 р. Після цього йде підсумкове зіставлення хронології: рос. XVII ст. з українською XVI ст., а там етимологія слова й критично-семантичний огляд із дериватами основного слова (— «діалектика» —) й цитатами з наукової літератури. Тут і там автор займається й фонетичним аспектом справи (напр. наголосом) і дає по змозі вичерпну статтю — образ даного слова в цілому.

Кожному, хто звик до поважної наукової праці в ділянці лексикології, ясно, що автор солідно підійшов до справи, об'єктивно на-світлив характер і хронологію українських впливів на російську мову й культуру зазначеного періоду й дав переконливий образ експансії українського духового елементу на північні терени Східної Європи.

З національної точки погляду праця д-ра Цимбалістого — це не

тільки цінний вклад у науку, але й важливий документ «старшости» українського «брата» над молодшим північним «братом» — сусідом. Сама по собі ця праця ще раз доводить, що старшим братом на Сході Європи були українці й навпаки трактування співвідносин не витримує об'єктивної критики.

Іншими словами, час покінчити в українській дійсності й українському думанні з легендою про «старшого брата» на Півночі, бо він таким ніколи не був. Праця д-ра П. Цимбалістого — один із багатьох на це доказів.

Проф. Яр. РУДНИЦЬКИЙ

ПІДСУМОК УКРАЇНСЬКОГО ЖИТТЯ В КАНАДІ

Д-р Михайло Боровик «Століття українського поселення в Канаді (1891-1991)». Праці Відділу Українознавства УММАН. Монреаль-Оттава, Канада, 1991. 485 стор. Ілюстрацій, мапи. Ціна \$18.00.

Століття українського поселення в Канаді (1891-1991) інспірувало багатьох робітників пера для відзначення цього ювілею в більш тривалій формі, як виставки, концерти, маніфестації, «академії», ювілейні фонди тощо. Після появи першої праці того роду — «української одонімії Монреалю» (міста причалу В. Єлиняка й І. Пилипова пам'ятного 7-го вересня 1891 року) — видано багато цінних ювілейних збірників, монографій, періодиків і т. п. публікацій. Деякі з них іще в підготовці чи в друку й появляться «пост фактум» — після ювілейного року.

До книжок, що вийшли на час і гідно відзначили наше століття в Канаді, належить книжка д-ра Михайла Боровика з Оттави п. н. «Століття українського поселення в Канаді (1891-1991)», 495 стор. з мапами й ілюстраціями. Книжка вийшла як восьмий том «Праць Відділу Українознавства Української Могилянсько-Мазепинської Академії Наук — УММАН», секретарем якої є д-р Боровик (після смерті д-ра Д. Білої в 1989 р.).

Як автор джерельної й вартісної студії про українську-канадську пресу (УВУ — 1977), д-р Боровик мав добрі основи не тільки щодо методології дослідів, але й щодо канадської україніки, тобто щодо специфіки предмету дослідів. Ознайомлений із українсько-канадським життям від його початків на проміжні століття, він першоджерельно висвітлив у новій праці історію українського поселення в Канаді, релігійне, громадсько-політичне життя, освіту, господарські здобутки, мистецтво, науково-педагогічну й дослідну діяльність, включно з досягненнями на університетському рівні, врешті інтеграцію українців у державно-урядову машину тощо.

Дуже цікаві й оригінальні є документи українських акцій перед урядом Канади, листи, звернення — меморандуми, промови й заяви канадських політичних діячів (передусім Джона Діфенбейке-

ра з часів його урядування як прем'єр-міністра Канади). Це вперше унааявлено деякі документи, в тому багато з-під пера самого автора, що вказує на фактичність і принциповість його в основних справах загальноукраїнського чи канадського життя.

Треба б писати багато сторінок, щоб детально обговорити зміст праці. Тут наведемо тільки головні розділи: I. Українська еміграція та її поселення в Канаді; II. Початок українського організованого життя; III. Участь українців у Другій світовій війні; IV. Комітет Українців Канади та його діяльність; V. Високодостойний Джон Діфенбейкер і українці; VI. Культурно-політичний період після Другої світової війни; Музичне життя: хорове мистецтво, театр, фільм; VII. Радіо, телебачення і т. д.; VIII. Музеї, бібліотеки, архіви; IX. Наукові товариства, українця в Канадських університетах; X. Господарське життя; XI. Спорт; XII. Участь українців у громадсько-політичному житті Канади; XIII. Дещо з недавнього минулого; XIV. Що пишуть про автора?; XV. Вибрані статті, друковані в українській пресі (про Т. Шевченка). Списком дотеперішніх праць д-ра Боровика й загальною бібліографією та індексом закінчується праця.

Кожен із згаданих розділів подає багато подробиць і цінний матеріал. Авторіві інтерпретації здебільшого правильні й повчальні. Тут треба відмітити його безстрашність і безпардонність, коли йдеться про загальний інтерес. Як один із багатьох прикладів, можна навести інцидент із його статтею про національний музей в Оттаві, яку він написав без апробати директора д-ра Л. С. Расселла й за яку його викликали на дискусію, мовляв, «музейні правила вимагають, що кожну статтю мусить переглянути директор і дати свою згоду» (стор. 235). Авторіві йшлося про українську справу, «щоб український національний відділ при Національному Музеї Канади постав і щоб вірно та гідно нас репрезентував». На щастя, усе закінчилося успішно, бо врешті цей музей розбудовано і включено в нього українські експонати.

Таких випадків було більше, й тому кожний читач праці д-ра Боровика з признанням для нього гортатиме сторінки його книжки.

Мовна редакція її була в руках магістра Р. Василенка в Оттаві.

Як згадано, в книжку включено ілюстративний матеріал. Власне титульна сторінка вже ілюструє її характер: на ній зображено «хату українського піонера з Альберти». В цілому вміщено 28 ілюстрацій, в тому цікавий родинний герб Боровиків «Вогоньчик», взятий із родословника В. Л. Модзалевського (стор. 14).

Як кожне інше видання того розміру, праця д-ра Боровика має деякі друкарські помилки. Це торкається головню індексу, в якому не всі сторінки відповідають текстові книжки. Але кмітливий читач без труда знайде те, за чим шукає, й вдячний авторіві за багатовисхідний матеріал, який він подав у своїй праці.

А в загальному — вона, ця праця, — важливий підсумок українського життя в Канаді за сто років, всеохоплюючий довідник його та — до певної міри — дороговказ на майбутнє.

ЗАСТУПНИКИ «ВИЗВОЛЬНОГО ШЛЯХУ»

АВСТРАЛІЯ:

*Postup Ukrainian
Co-operative Trading Society,
902 Mount Alexander Road,
Essendon, Victoria, 3040.*

КАНАДА:

*The League for the Liberation
of Ukraine, 140 Bathurst St.,
Toronto, Ont., M5V 2R3.*

АРГЕНТИНА:

*W. Zastawnyj
1425 Soler,
5039 BS AIRES.*

НІМЕЧЧИНА:

*"Schlach Peremohy"
8000 München 80,
Zeppelinstr. 67.*

БЕЛЬГІЯ:

*Mr. O. Kowal
72 Blvd, Charlemagne,
1040 BRUXELLES.*

США:

*Mr. H. Cebrij
136-2nd Ave.,
New York, N.Y., 10003.*

ФРАНЦІЯ:

*Union des Ukrainiens de France
186, Blvd. St-Germain
75261 PARIS Cedex 06.*

Чикаго і околиця:

*Bohdan Kaszuba
6427 W. Forest Preserve Drive,
Harwood Heights, Ill. 60656.*

«ВИЗВОЛЬНИЙ ШЛЯХ» — ЦЕ НАЙКРАЩИЙ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНИЙ І НАУКОВО-ЛІТЕРАТУРНИЙ МІСЯЧНИК ДЛЯ ВСІХ: КОЖНОГО УКРАЇНЦЯ І КОЖНОЇ УКРАЇНКИ, СЛУЖИТЬ ТІЛЬКИ ІНТЕРЕСАМ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ І ЙОГО БЕЗКОМПРОМІСОВІЙ БОРОТЬБИ ЗА УССД!

СПОВНІТЬ СВІЙ ОБОВ'ЯЗОК: ВПЛАТИТЬ, ПЕРЕДПЛАТУ, ПРИЄДНАЙТЕ НОВИХ ЧИТАЧІВ І ПЕРЕДПЛАТНИКІВ ТА РОЗПОВСЮДЖУЙТЕ ЙОГО ВСЮДИ, ДЕ ЖИВУТЬ УКРАЇНЦІ.
